

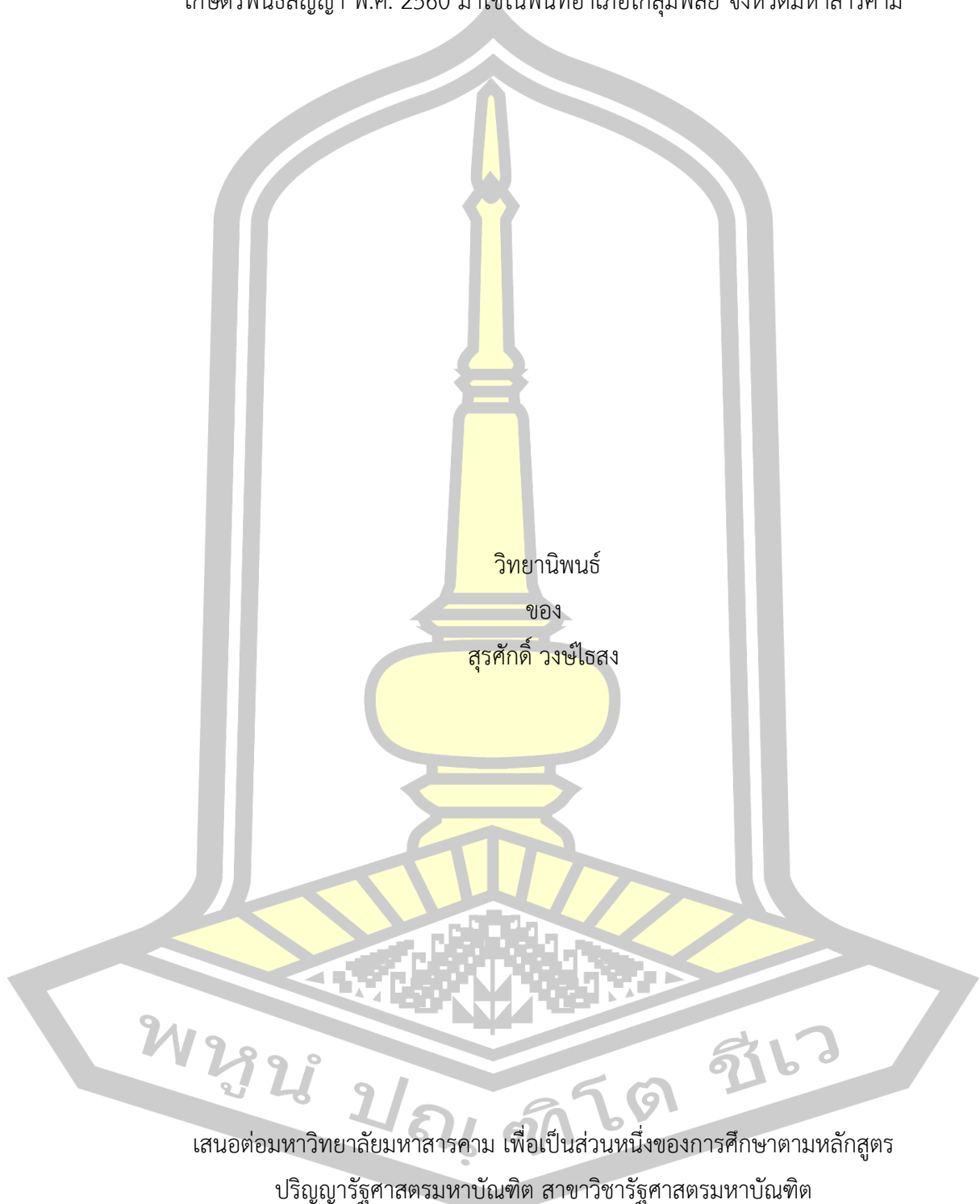
มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบ
เกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์
ของ
สุรศักดิ์ วงษ์ไธสง

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
มีนาคม 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบ
เกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์
ของ
สุรศักดิ์ วงษ์ไธสง

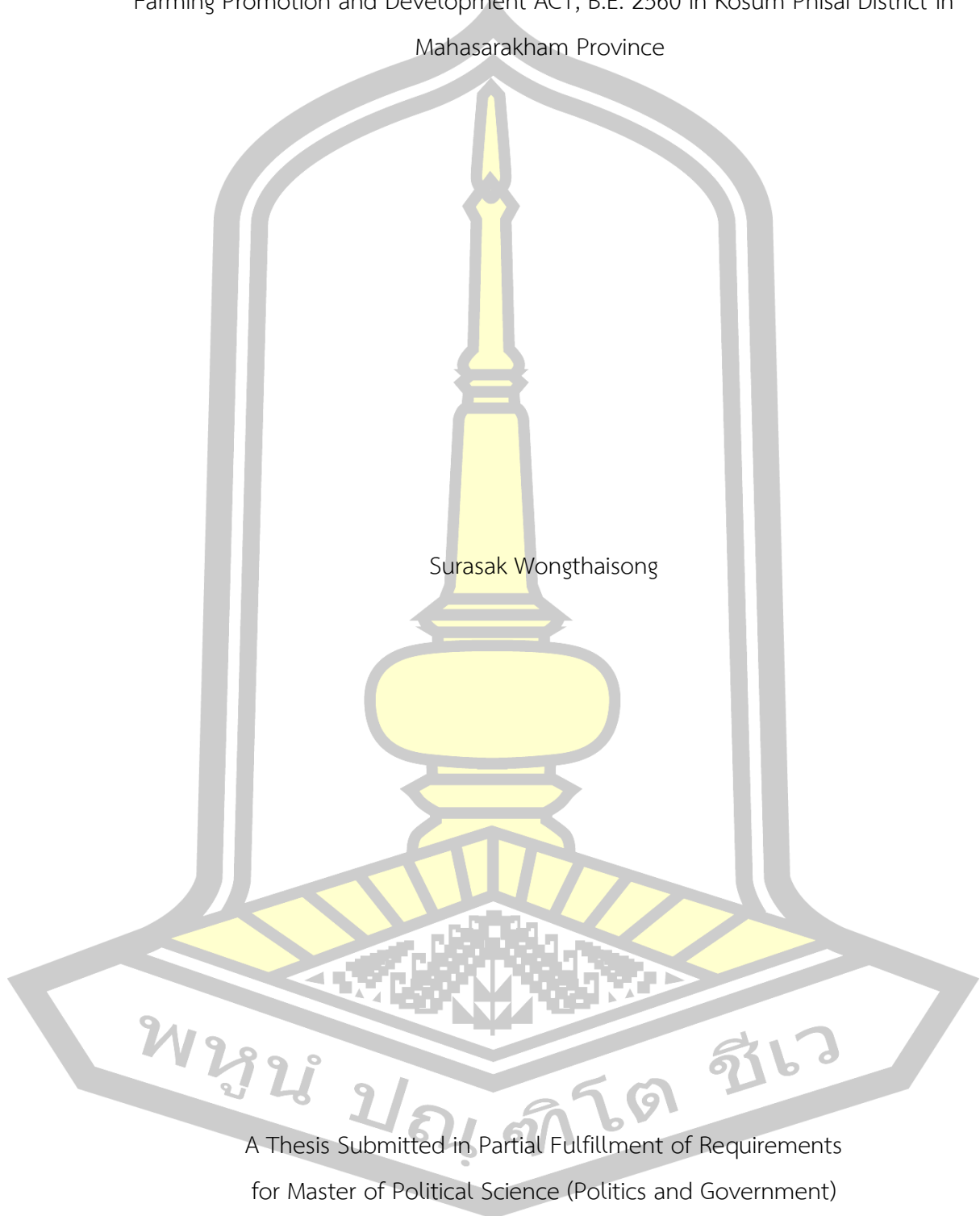
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

มีนาคม 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

The Views of Chicken and Sugarcane Farmer towards the Enforcement of Contract
Farming Promotion and Development ACT, B.E. 2560 in Kosum Phisai District in
Mahasarakham Province

Surasak Wongthaisong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Political Science (Politics and Government)

March 2020

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายสุรศักดิ์ วงษ์ไธสง แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. อลงกรณ์ อรรคแสง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผศ. ดร. ธีรภัทร อัครพงศ์พิศักดิ์)

..... กรรมการ

(อ. ดร. วนิตา พรหมหล้า)

..... กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(อ. ดร. ทักษวัฒน์ เหล่าสุวรรณ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(ผศ. เขิงชาญ จงสมชัย)

คณบดีวิทยาลัยการเมืองการปกครอง

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม		
ผู้วิจัย	สุรศักดิ์ วงษ์ไธสง		
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์		
ปริญญา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2563

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อย และมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคามต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคามผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือผู้ให้ข้อมูลสำคัญในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึกและผู้ให้ข้อมูลสำคัญในส่วนของการเสวนากลุ่มผู้ปลูกอ้อยและกลุ่มผู้เลี้ยงไก่รวมถึงการสังเกตการณ์ในพื้นที่กรณีศึกษาดังกล่าวการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงข้อมูลตามประเด็นแบบสัมภาษณ์ในเชิงการอธิบายซึ่งนำมาสู่การสรุปผลเกี่ยวกับปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อย และมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่โกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคามโดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการศึกษา

ประการแรกปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า โดยส่วนใหญ่เกษตรกรที่ทำเกษตรพันธสัญญาเป็นเกษตรกรรายย่อยกลุ่มผู้เลี้ยงไก่และกลุ่มผู้ปลูกอ้อยที่ทำสัญญาในรูปแบบประกันราคา ซึ่งในปัจจุบันลักษณะสัญญาและเงื่อนไขของสัญญามีรูปแบบที่เป็นมาตรฐานโดยบริษัทเอกชนและเกษตรกรถือสัญญาคนละฉบับ ซึ่งเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญากลุ่มผู้เลี้ยงไก่จะทำระบบฟาร์มปิด โดยเกษตรกรจะต้องรับภาระค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตต่างๆเอง เช่น วัคซีนไก่ อาหารไก่ที่สูงขึ้น ค่าน้ำ ค่าไฟเพื่อสร้างอุณหภูมิตามมาตรฐานของบริษัทด้านเงินทุนหรือการเข้าถึงทรัพยากรด้านอื่นๆ ฐานะ

ความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยไม่ได้ดีขึ้น ทั้งนี้ เกษตรกรรายย่อยกลุ่มผู้ปลูกอ้อยจะแบกรับภาระความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม แมลงศัตรูพืช หรือ โรคในพืช ราคาผลผลิตแต่ละช่วงฤดูกาล เป็นต้น ด้วยข้อจำกัดของแหล่งทุนหรือทรัพยากรที่สามารถแปลงเป็นทุนได้จึงส่งผลให้ฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยกลุ่มผู้ปลูกอ้อยไม่ได้ดีขึ้นและต้องแบกรับหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจากผลกระทบของราคาอ้อยที่ลดลงแต่ภาระค่าใช้จ่าย ปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ค่าแรงงาน ปุ๋ย ยา รวมถึงค่าขนส่ง เป็นต้น

ประการที่สอง มุมมองต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคาม

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่ทราบการนำพระราชบัญญัติดังกล่าวมาปฏิบัติซึ่งหน้าที่ในการนำพระราชบัญญัติดังกล่าวมาเผยแพร่แก่เกษตรกรคือสำนักงานสหกรณ์การเกษตรจังหวัดมหาสารคาม โดยเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบเองระบุว่าไม่ทราบถึงรายละเอียดของพระราชบัญญัติดังกล่าวทั้งหมด จึงไม่ได้นำไปเผยแพร่เกษตรกรและไม่ลงพื้นที่ออกสำรวจเกี่ยวกับความเป็นธรรมในสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา อีกทั้งเจ้าหน้าที่มองว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่มีการร้องเรียนข้อพิพาทกับบริษัทคู่สัญญาและในส่วนของ การบังคับใช้ให้บริษัทเอกชนปฏิบัติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่สามารถบังคับใช้ให้เอกชนจดทะเบียนได้ตามที่กฎหมายกำหนด รวมถึงคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจังหวัดมหาสารคามไม่ได้กำหนดให้ตัวแทนของเกษตรกรเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่สามารถบังคับใช้ได้จริงในบางมาตรา

คำสำคัญ : ระบบเกษตรพันธสัญญา, กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

พูน ปรุ ทิโต ชีเว

TITLE	The Views of Chicken and Sugarcane Farmer towards the Enforcement of Contract Farming Promotion and Development ACT, B.E. 2560 in Kosum Phisai District in Mahasarakham Province		
AUTHOR	Surasak Wongthaisong		
ADVISORS	Assistant Professor Nattakant Akarapongpisak , Ph.D.		
DEGREE	Master of Political Science	MAJOR	Politics and Government
UNIVERSITY	Mahasarakham University	YEAR	2020

ABSTRACT

The purpose of this research is to study the problems of using contract farming with chicken and sugarcane farmers and the views of the farmers in KosumPhisai District. MahaSarakhm Province on the implementation of the Contact Farming System Development and Promotion Act 2017 to be used in KosumPhisai District MahaSarakhm Province. The researcher divided the group of important informants into 2 groups which are the important informants for in-depth interview and key informants in the dialogue of the farmers groups, as well as observing in the said case study area. Data was analyzed by data distribution according to the explanatory interview subject which leads to the conclusion about the problems in using contract farming with chicken farmers and sugarcane growers and the perspectives of farmers, on the implementation of the Contact Farming System Development and Promotion Act 2017 in KosumPhisaiMahaSarakhm Province by using the data to be descriptive analyzed.

Study Result

First of all, the problem of using contract farming with chicken farmers and sugarcane farmers in KosumPhisai District. Mahasarakham province, were that most of the contract farming farmers are small farmers. The chicken growers and

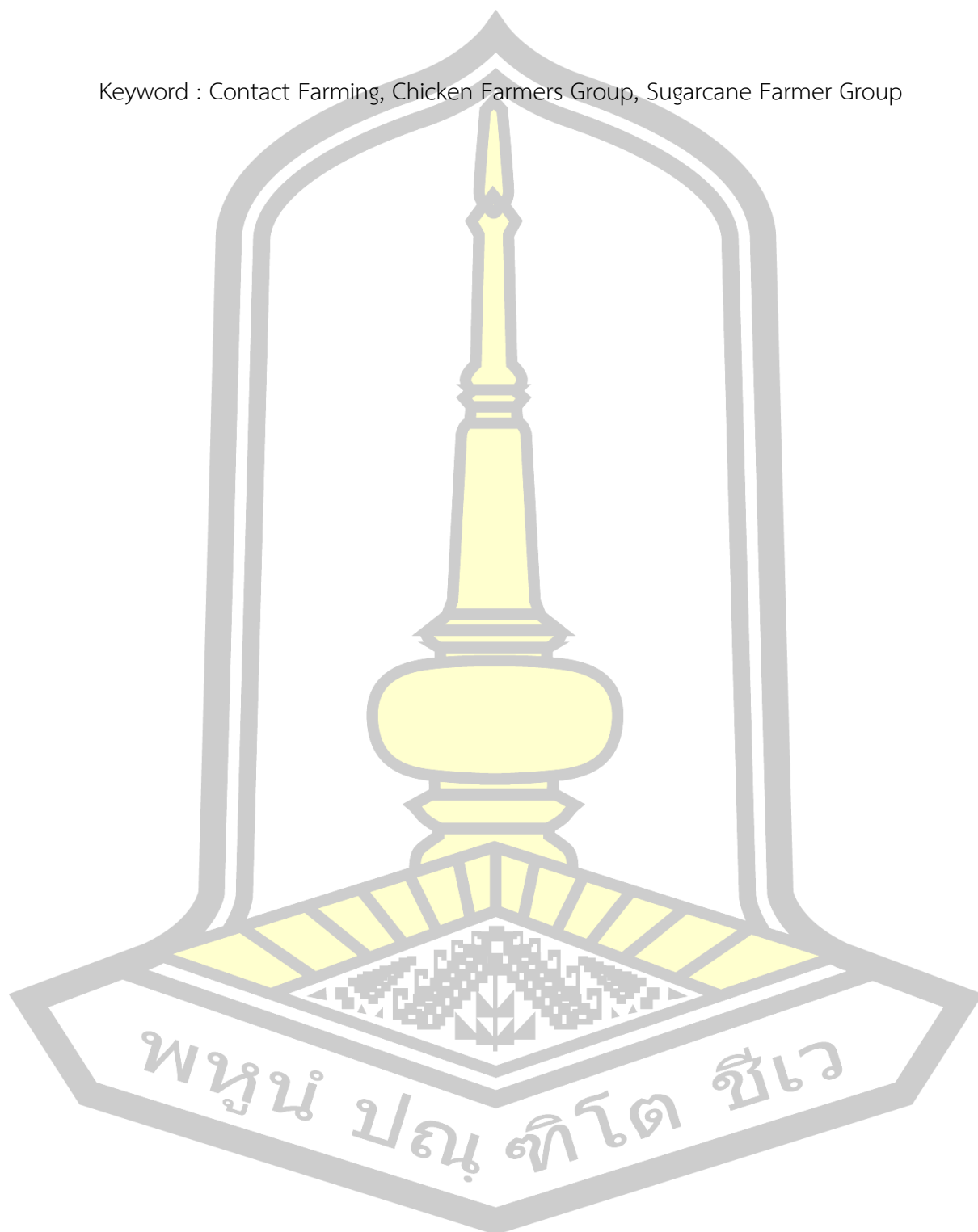
sugarcane growers contracted in the form of price insurance. Currently, the contract characteristics and conditions of the contract are in a standardized format, with private companies and farmers holding the same contracts each. The farmers in the contract farming system, the chicken farmer group will use the closed farm system. Farmers will have to bear the cost of production factors themselves, such as chicken vaccines, higher chicken feed, water bills, to create the company's standard temperature for finance or access to other resources. The status of small-scale farmers' livelihood does not improve. In addition, small-scale sugarcane farmers must bear the potential risks, such as drought, floods, pests or diseases in crops, price of each season, etc. The limited fund resources or resources that can be converted into capital, resulting in the well-being of small-scale farmers. The group of sugarcane growers being is not better. Their debt is increased as a result of lower pulp prices but the burden is increasing from cost of production such as labor, fertilizer, medicine including transportation cost etc.

Secondly, The perspective on the implementation of the Contact Farming System Development and Promotion Act 2017 in KosumPhisai District MahaSarakham Province

Chicken farmers and sugarcane growers in the KosumPhisai area MahaSarakham Province does not know the implementation of the said act. It is the duty, the Office of Agricultural Cooperatives, MahaSarakham to bring the said law to farmers. However, the official itself stated that he does not know of all the details of the said act. Therefore, they did not distribute it to farmers and did not go to the field to explore about fairness in contracts in the agricultural system. In addition, the officials noticed that the area does not have a complaint with the contracting company. For the enforcement of private companies to comply with the Contact Farming System Development and Promotion Act 2017, it is not possible to enforce the private to register as required by law. While the Dispute Resolution Committee, MahaSarakham Province does not include representatives of farmers to join as a committee. This can be seen that the Contact Farming System Development and

Promotion Act 2017 is not enforceable in some sections.

Keyword : Contact Farming, Chicken Farmers Group, Sugarcane Farmer Group

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.อลงกรณ์ อรรคแสง ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.วนิดา พรหมหล้า และอาจารย์ ดร.ทัชชววัฒน์ เหล่าสุวรรณ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการให้ความรู้ คำปรึกษา แนะนำ เสนอแนะ ควบคุมคุณภาพวิทยานิพนธ์ และข้อบกพร่องของงานวิจัยตลอดมาตั้งแต่ต้นจนเสร็จเรียบร้อยในที่สุด ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่สำนักงานสหกรณ์การเกษตร จังหวัดมหาสารคาม หัวหน้าไควตา อ้อย รวมถึงกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์และเสียสละเวลาในการให้ข้อมูลตอบแบบสัมภาษณ์ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัย

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และประสบการณ์ที่มีคุณค่ายิ่งแก่ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่และสมาชิกในครอบครัวทุกท่านที่คอยให้กำลังใจช่วยเหลือ และเป็นแรงสนับสนุนในการทำวิจัยให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีตลอดจนเพื่อนนิสิตทุกคน ที่คอยเป็นกำลังใจและช่วยเหลือกันในการศึกษาและทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณ บิดามารดาตลอดจนบูรพาจารย์และผู้มีพระคุณที่ให้การอบรมสั่งสอน ให้ผู้วิจัยเป็นคนดี มีคุณธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะนำความรู้ความสามารถไปพัฒนาในการปฏิบัติหน้าที่การงานให้ดียิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ต่อตนเองสังคม และประเทศชาติต่อไป

สุรศักดิ์ วงษ์ไธสง

พนุน ปณ ทิโต ชีเว

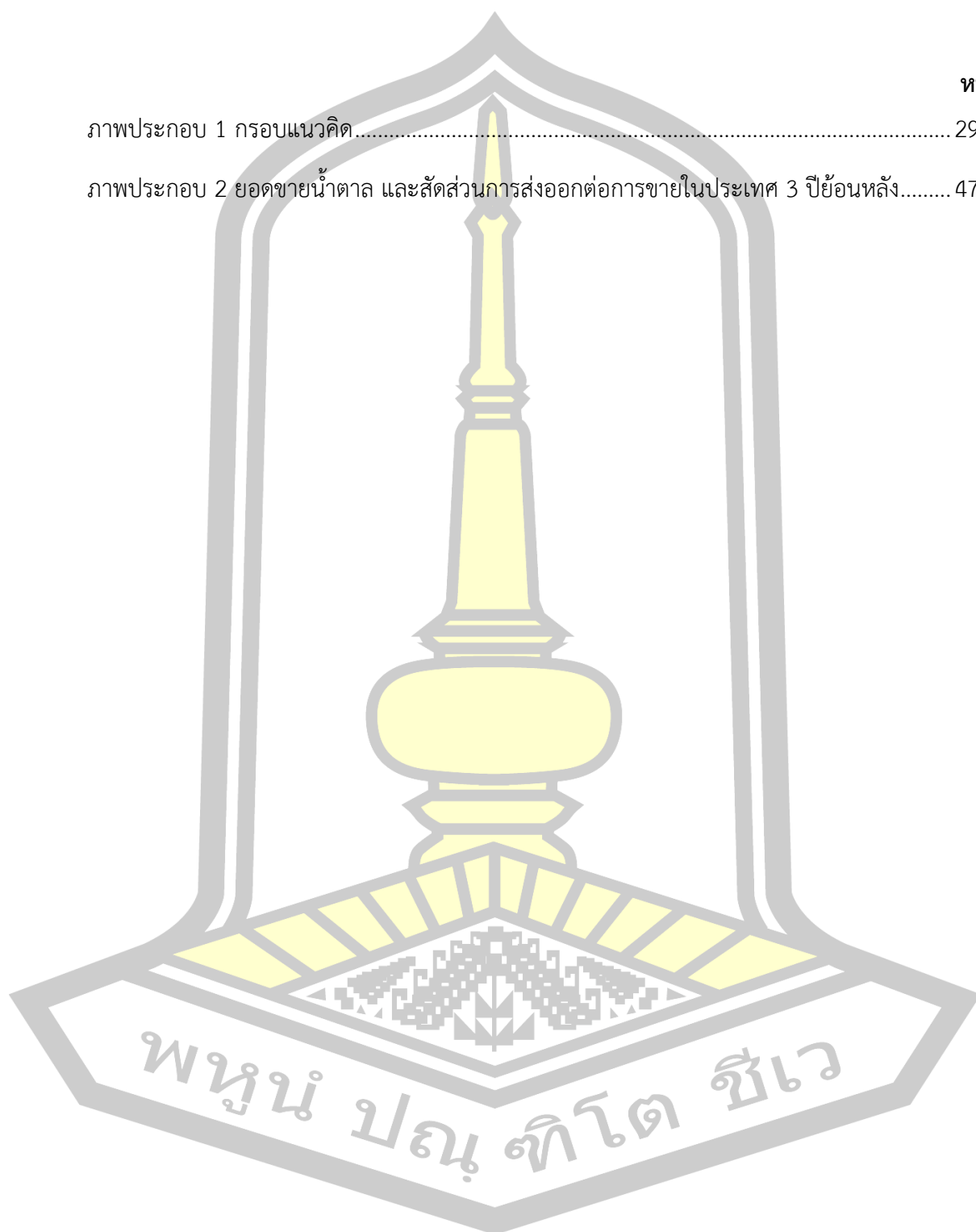
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฌ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
คำถามวิจัย.....	3
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบเกษตรพันธสัญญา.....	6
ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อย.....	15
แนวคิดการดำรงชีพ.....	18
กฎหมายที่เกี่ยวข้อง.....	20
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	24
กรอบแนวคิด.....	29
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัยและข้อมูลภาคสนาม.....	30
ความนำ.....	30

พื้นที่ศึกษา.....	30
ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ.....	31
ด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม.....	31
การได้มาซึ่งข้อมูลและผู้ที่ให้ข้อมูลสำคัญ.....	32
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	32
การสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล.....	33
ข้อจำกัดของระเบียบวิธีวิจัย.....	33
สรุปท้ายบท.....	34
บทที่ 4 ปัญหาในการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้และมุมมองของเกษตรกรต่อการนำ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย	35
ปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุม พิสัย จังหวัดมหาสารคาม	35
มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบ เกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม	60
สรุปท้ายบท.....	74
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	76
สรุปผลการศึกษา.....	76
อภิปรายผลศึกษา.....	82
ข้อเสนอแนะ.....	83
1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย.....	83
2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป.....	83
บรรณานุกรม.....	85
ประวัติผู้เขียน.....	90

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิด.....	29
ภาพประกอบ 2 ยอดขายน้ำตาล และสัดส่วนการส่งออกต่อการขายในประเทศ 3 ปีย้อนหลัง.....	47

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

เป็นที่ถกเถียงกันอย่างยาวนานว่า พัฒนาการของทุนนิยมทางการเกษตรอาจนำไปสู่การปรับเปลี่ยนที่ทำลายเกษตรกรรายย่อย ดังเช่น มาร์กซ์และเลนิน ได้สรุปร่วมกันถึงพัฒนาการของระบบทุนนิยมในยุโรปและรัสเซียว่าจะทำให้ผู้ประกอบการภาคเกษตรกลายเป็นคนส่วนน้อยและทำธุรกิจในไร่ขนาดใหญ่ โดยมีการจ้างแรงงานและเทคโนโลยีทันสมัยซึ่งถ้านำมาตรวจสอบกับข้อมูลในช่วงศตวรรษที่ 20 พบว่า การทำฟาร์มขนาดใหญ่เข้ามาแทนการทำไร่ขนาดเล็กดังเช่นในปี ค.ศ. 1950 ที่ประเทศกลุ่มยุโรป (The European Economic Community: EEC) มีประชากรในวัยแรงงานภาคเกษตรกว่า 42 ล้านคน แต่ต่อมาปี ค.ศ. 1970 ลดลงเหลือเพียง 25 ล้านคน (Goodman and Redclift, 1980: 16 อ้างอิงจาก สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2537: 28)

ในทางกลับกัน เบิร์นสไตน์ ได้อธิบายว่า เหตุผลที่สามารถทำให้ชาวนารายย่อยยังรักษาที่ดินเอาไว้ได้เพราะชาวนาสามารถปรับปรุงวิธีการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อทดแทนปัจจัยการยังชีพที่สูญหายไปได้ ในขณะที่เดียวกันชาวนายังสามารถรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้ต่อรองกับรัฐและทุนได้ด้วยจิตสำนึกที่ก้าวหน้ากับการที่ตนเองไม่ได้ตั้งใจที่จะทำการเบียดขับชาวนาออกจากที่ดินเนื่องจากยังได้ประโยชน์จากการดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากชาวนาด้วยการผนวกให้ชาวนาจำเป็นต้องพึ่งปัจจัยการผลิตอย่างอื่นแทน (ประเทือง นรินทรางกูล ณ อยุธยา, 2537: 10-11)

ส่วนงานศึกษาของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์ (2546) ได้แสดงให้เห็นถึงระบบเศรษฐกิจในสังคมศักดินาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 โดยผู้คนส่วนใหญ่ทำการผลิตด้านเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งได้ส่วนแบ่งจากภาคเกษตรผ่านการบังคับให้เกณฑ์แรงงานและเก็บส่วย ในระหว่างสมัยธนบุรีถึงสมัยรัตนโกสินทร์รัฐไทยได้ทำสงครามกับรัฐต่าง ๆ จึงสามารถเก็บเครื่องบรรณาการและเกณฑ์แรงงานได้จำนวนมาก ในเวลาต่อมาการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจการเมืองของรัฐไทยภายใต้ระบบทุนนิยมทำให้เกิดขึ้นท่ามกลางอิทธิพลของประเทศเจ้าอาณานิคม หรือประเทศทุนนิยมศูนย์กลางดังกรณีสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 ในทศวรรษ 2440 ได้เกิดชาวนาอิสระจำนวนมากเนื่องจากรัฐได้เปิดโอกาสให้สามารถบุกเบิกที่ดินได้ และในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐร่วมมือกับบริษัทธุรกิจการเกษตรและพ่อค้าเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในภาคเกษตรและดึงส่วนเกินออกจากภาคเกษตรในชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น โดยสังเกตได้ในช่วงทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2520 มีพื้นที่ปลูกข้าวในภาคกลางเพิ่มขึ้นจาก 35 ล้านไร่เป็น 59 ล้านไร่ และชาวนาได้หันมาใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตมากขึ้น

ดังนั้นจึงถือว่าตั้งแต่ทศวรรษที่ 2480 ประเทศไทยได้ทำงานเคียงข้างกับบริษัทธุรกิจการเกษตรมาอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามช่วงเวลาที่เศรษฐกิจในสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเด่นชัดและรวดเร็วยิ่งขั้นนั้น สามารถสังเกตได้จากการเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งประเทศไทยได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลกในการส่งเสริมการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆให้เอื้อต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจผ่านนโยบายทางการทหาร (อคิน รพีพัฒน์, 2553: 16-17)

ในขณะเดียวกันการพัฒนาดังกล่าวได้ทำให้การผลิตในภาคเกษตรเข้าสู่ระบบทุนนิยมได้เร็วขึ้นจนกลายเป็นพื้นฐานที่เอื้อต่อการผลิตพืชและสัตว์อย่างเข้มข้นในปัจจุบัน และเอื้อต่อการเติบโตของระบบเกษตรพันธสัญญาซึ่งเกิดขึ้นในประเทศพัฒนาแล้วเช่นญี่ปุ่นยุโรปและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น โดยได้แพร่ขยายเข้ามาเพื่อสะสมทุนจากภาคเกษตรในรัฐไทยตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 ซึ่งรัฐไทยได้ให้สิทธิพิเศษกับบริษัทธุรกิจการเกษตรเช่นการลดหย่อนภาษีและเปิดโอกาสให้ลงทุนในระบบเกษตรแบบครบวงจร (สมภพ มานะรังสรรค์, 2528)

ในประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่าระบบเกษตรพันธสัญญาเกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2513 เริ่มโดยการร่วมทุนระหว่างบริษัทเจริญโกภักดิ์ (ซีพี) กับบริษัทอาร์เบอร์เอเคอร์จากประเทศสหรัฐอเมริกาทำธุรกิจไก่เนื้อและไก่ไข่เชิงอุตสาหกรรมในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2513 เริ่มมีระบบเกษตรพันธสัญญาเกิดขึ้น (Delforge, 2007) จากนั้นก็ได้มีบริษัทอื่น ๆ เข้ามาทำธุรกิจแปรรูปพืชผักโดยเริ่มทำข้อตกลงกับเกษตรกรในลักษณะสัญญามากขึ้นโดยมักจะเน้นการได้ผลผลิตเพื่อแปรรูปและส่งออก Rosset et al. (1999) รายงานว่า ในปี ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513) นั้นมีแต่อุตสาหกรรมสับประรดกระป๋องที่มียอดการส่งออกบ้างในประเทศไทย แต่ยังไม่มียีนค้าเกษตรแปรรูปผักและผลไม้หรือเนื้อสัตว์ จากนั้นในปี ค.ศ. 1975 (พ.ศ. 2518) เริ่มมีการส่งออกสับประรดกระป๋องมีปริมาณเพิ่มขึ้นและเริ่มมีไก่เนื้อส่งออกบ้าง ต่อมา ในปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) ไทยส่งออกสับประรดกระป๋องและไก่เนื้อเป็นส่วนมาก และเริ่มมีการส่งออกมะเขือเทศกระป๋องและผักแช่แข็ง ในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) ไทยได้มีการทำเกษตรแปรรูปหลายชนิดได้แก่สับประรดกระป๋องไก่เนื้อผักแช่แข็งน้ำมะเขือเทศมะเขือเทศแปรรูปและข้าวโพดหวานกระป๋องมีปริมาณการส่งออกที่สูงอาจกล่าวได้ว่า ปี พ.ศ. 2523 (ตรงกับช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4-5) เป็นปีที่การเกษตรไทยเริ่มเข้าสู่ยุครุ่งเรืองทางเกษตรพันธสัญญา

ในงานวิจัยขั้นนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรพันธสัญญาในช่วงปลายทศวรรษ 2550 ถึงต้นทศวรรษ 2560 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เข้ามามีบทบาทในการบริหารประเทศโดยภายใต้รัฐบาลดังกล่าวนี้ ได้มีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 อนึ่ง การออกพระราชบัญญัติดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้ความมุ่งหมายในการแก้ไขปัญหาพันธสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกรรายย่อย และนำไปสู่ปัญหาหนี้สิน

ของเกษตรกรและเกิดข้อพิพาทระหว่างบริษัทเอกชนกับเกษตรกร การออกพระราชบัญญัติดังกล่าว ตกเป็นการโต้เถียงอย่างกว้างขวางโดยที่ฝ่ายสนับสนุนมองว่า หากมีการส่งเสริมและพัฒนาระบบ เกษตรพันธสัญญาให้มีความเป็นธรรมตามหลักสากล จะช่วยสร้างความมั่นคงความไว้วางใจความ ร่วมมือ อีกทั้งร่วมส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืนและส่งเสริมให้ เกษตรกรมีความมั่นคงทางด้านรายได้เสริม ขณะที่ฝ่ายที่วิพากษ์วิจารณ์พระราชบัญญัติดังกล่าวมอง ว่า เนื้อหาสาระของพระราชบัญญัติไม่ครอบคลุมถึงความหมายของระบบเกษตรพันธสัญญาและความ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของนโยบายและกลไกการนำพระราชบัญญัติไปปฏิบัติ (อมรชัย บ้านเมือง, 2559: 5)

ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบปัญหาที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยภายใต้ ระบบเกษตรพันธสัญญาและมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยภายใต้ระบบเกษตรพันธ สัญญาต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้อันึ่ง ผู้วิจัยเลือกศึกษาในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคาม

คำถามวิจัย

1. การนำระบบเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอ โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีปัญหาอย่างไรบ้าง
2. เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มี มุมมองอย่างไรต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาพ.ศ. 2560 มา บังคับใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคามมีมุมมองอย่างไรบ้าง

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยใน พื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษามุมมองเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัด มหาสารคาม ต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาในครั้งนี้ศึกษามุ่งเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องเกษตรพันธสัญญากรณีเลี้ยงไก่เนื้อในโรงเรือนระบบปิดพื้นที่ และเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม เพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหาของระบบเกษตรพันธสัญญาในการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ โดยเปรียบเทียบเกษตรกรในระบบพันธสัญญากลุ่มผู้ปลูกพืชและกลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ เนื่องจากมักมีการตั้งข้อสังเกตว่า เกษตรกรในระบบพันธสัญญากลุ่มผู้ปลูกพืชที่มีปัญหาน้อยกว่ากลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ อีกทั้งด้านมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคาม

2. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยเรื่อง มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในส่วนของการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาไก่เนื้อในโรงเรือนระบบปิดที่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ จำนวน 5 ราย
- 2) ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาไก่เนื้อในโรงเรือนระบบปิดที่ไม่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ จำนวน 5 ราย
- 3) ตัวแทนบริษัทเอกชนที่ทำพันธสัญญากับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ จำนวน 1 บริษัท
- 4) ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาอ้อยที่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ จำนวน 5 ราย
- 5) ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาอ้อยที่ไม่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ จำนวน 5 ราย
- 6) ตัวแทนเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมาย ได้แก่ ตัวแทนสหกรณ์การเกษตรจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 1 ราย

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในส่วนของการเสวนากลุ่ม ได้แก่

- 1) กลุ่มผู้เลี้ยงไก่จำนวน 5 ราย
- 2) กลุ่มผู้ปลูกอ้อยจำนวน 5 ราย

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่การศึกษาที่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรภายใต้ระบบพันธสัญญาและมีการทำสัญญาหลายรูปแบบในกลุ่มผลผลิตทางการเกษตรต่างชนิดกัน

4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้กำหนดขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษาเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2561 ถึงเดือนตุลาคม 2562

นิยามศัพท์เฉพาะ

ระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการหรือผู้ซื้อซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าของโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรฝ่ายหนึ่ง กับผู้ผลิตได้แก่เกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตบางประเภทอยู่ในความครอบครอง เช่นที่ดินแรงงานและทุนอีกฝ่ายหนึ่งโดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่เกษตรกรจะป้อนให้ส่วนผู้ประกอบการจะให้การประกันราคาผลผลิตพร้อมทั้งให้การสนับสนุนทุน พันธุ์พืชและเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยที่ผู้ประกอบการเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตเอง

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยและเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อทราบถึงปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้อ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อทราบถึงมุมมองเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้อ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ต่อการใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนามาตรฐานระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 นำมาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบเกษตรพันธสัญญา
2. ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อย
3. แนวคิดการดำรงชีพ
4. กฎหมายที่เกี่ยวข้อง
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิด

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับระบบเกษตรพันธสัญญา

1. ระบบเกษตรพันธสัญญา

ระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) หมายถึง ระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการหรือผู้ซื้อซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าของโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรฝ่ายหนึ่งกับผู้ผลิต ได้แก่ เกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตบางประเภทอยู่ในความครอบครอง เช่น ที่ดินแรงงานและทุนอีกฝ่ายหนึ่ง โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงทำสัญญาระหว่างกันไว้ล่วงหน้าถึงปริมาณและคุณภาพของผลผลิตที่เกษตรกรจะป้อนให้ ส่วนผู้ประกอบการจะให้การประกันราคาผลผลิตพร้อมทั้งให้การสนับสนุนทุนพันธุ์พืชและเทคโนโลยีที่ทันสมัย โดยที่ผู้ประกอบการเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตเอง ขณะเดียวกันเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการยังคงเป็นอิสระในการเป็นเจ้าของหน่วยการผลิตของตนอยู่ (สนธิกาญจน์ เพื่อนสงคราม, ม.ป.ป: 4) ซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ ของสัญญาข้อตกลงจะแตกต่างกันไปตามชนิดของสินค้าและคู่สัญญา ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 95 ของการผลิตตามสัญญาเช่นนี้ เกษตรกรจะถูกผูกมัดตามข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญาให้ต้องขายผลผลิตคืนให้กับบริษัทเท่านั้น ในสัญญาส่วนใหญ่จะมีการกำหนดราคาซื้อผลผลิต หรือวิธีการกำหนดราคาผลผลิตรวมถึงการกำหนดมาตรฐานและคุณภาพของผลผลิตที่จะรับซื้อไว้ด้วย นอกจากนี้ข้อตกลงในสัญญาในหลาย ๆ กรณีจะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดหาปัจจัยสนับสนุนการผลิตต่าง ๆ ตลอดจนค่าบริการด้านเทคโนโลยีในการผลิตให้กับฝ่ายผู้ผลิต เพื่อความมั่นใจในมาตรฐานของผลผลิตให้เป็นไปตามสัญญา (สนธิกาญจน์ เพื่อนสงคราม, ม.ป.ป: 5) โดยผู้ซื้อ คือ ผู้สนับสนุน หมายถึง

บริษัทโรงงานแปรรูปและหรือผู้รวบรวมสินค้าจากเกษตรกรทั้งรายใหญ่และรายย่อยที่เกิดขึ้นจาก สัญญาการผลิต ผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรประเภทเดียวกันระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการ เกษตรฝ่ายหนึ่งกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่สิบรายขึ้นไปหรือกับสหกรณ์ การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์หรือกับวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่าย วิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 134 ตอนที่ 56 ก หน้า 2)

2. รูปแบบของระบบเกษตรพันธสัญญากลุ่มพืช

โดยทั่วไปรูปแบบของระบบเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ที่พบในประเทศไทยมีด้วยกัน 2 รูปแบบคือ

2.1 แบบประกันราคา คือ บริษัทจะเป็นผู้ทำสัญญาขายปัจจัยการผลิตให้แก่ เกษตรกรในรูปแบบสินเชื่อ และมีลักษณะของการผูกขาดกล่าวคือเกษตรกรจะต้องซื้อปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์อาหารปศุสัตว์วัคซีนจากบริษัทหรือแหล่งที่บริษัทกำหนดไว้เท่านั้นโดย บริษัท จะส่งสัตวบาลเข้าไปถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการผลิตให้แก่เกษตรกรสวนเกษตรกรก็ทำ สัญญาขายผลผลิตให้แก่บริษัทภายใต้เงื่อนไขเรื่องราคาปริมาณคุณภาพ และระยะเวลาที่บริษัท กำหนดเกษตรกรจะต้องเป็นผู้ลงทุนด้านพื้นที่โรงเรือนอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องค่าแรงงานค่าน้ำค่า ไฟฟ้าและค่าปัจจัยการผลิตเองทั้งหมด เมื่อเกษตรกรทำการผลิตจนได้ผลผลิตแล้วบริษัทก็จะเข้ามารับ ซื้อผลผลิตโดยจะหักเงินค่าปัจจัยการผลิตที่ขายให้แก่เกษตรกรในรูปแบบสินเชื่อออกจากเงินที่ได้จาก การขายผลผลิต ส่วนเงินที่เหลือก็จะคืนให้แก่เกษตรกรเกษตรกรจะนำพันธุ์พืชหรือสัตว์หรือปัจจัยการ ผลิตอื่น ๆ มาใช้แทนหรือปะปนกับปัจจัยการผลิตของบริษัท หรือนำผลผลิตไปขายให้แก่บริษัทหรือผู้รับ ซื้อรายอื่นไม่ได้หากเกษตรกรฝ่าฝืนถือว่าเกษตรกรกระทำผิดสัญญาเกษตรกรอาจถูกปรับหรือบอกเลิก สัญญาได้ (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม, 2552: 2 อ้างอิงจาก สุภากร ยอดประทุม, ม.ป.ป: 103)

2.2 แบบประกันรายได้ บริษัทจะเป็นผู้ควบคุมเรื่องการจัดการปัจจัยการผลิตเอง ทั้งหมด โดยบริษัทเป็นผู้ลงทุนด้านปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์อาหาร วัคซีน ปุ๋ย สารเคมียา และเป็นผู้รับ ความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด ราคาขึ้นลงของปัจจัยการผลิต และความผันผวนของ ราคาขายผลผลิตในท้องตลาด นอกจากนี้บริษัทยังส่งสัตวบาลเข้าไปให้ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการ ผลิต รวมทั้งตรวจสอบกระบวนการผลิตและการใช้ปัจจัยการผลิตของเกษตรกรอีกด้วย เนื่องจาก บริษัทยังเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตที่ส่งให้แก่เกษตรกรอยู่ ทำให้ต้องมีการเข้าไปควบคุม การทำงานของเกษตรกรอย่างเข้มงวดมากกว่าระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคาปัจจัยการ ผลิตที่บริษัทส่งให้แก่เกษตรกรนั้น เกษตรกรจะนำไปใช้ในการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ของตนหรือนำไป ขายให้แก่บุคคลอื่นไม่ได้ หรือเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการผลิตแล้วยังมีปัจจัยการผลิตเหลืออยู่ เกษตรกร ต้องนำปัจจัยการผลิตเหล่านั้นส่งคืนให้แก่บริษัท หากเกษตรกรฝ่าฝืนข้อห้ามดังกล่าวบริษัทอาจดส่ง

ปัจจัยการผลิต หรือเรียกค่าเสียหายหรือบอกเลิกสัญญาก็ได้ ส่วนเกษตรกรจะเป็นผู้ลงทุนด้านที่ดิน โรงเรือนอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ค่าแรงงาน ค่าน้ำ และค่าไฟฟ้า ซึ่งเกษตรกรต้องรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับผลผลิตที่ต้องได้มาตรฐานตามที่บริษัทกำหนด และรับความเสียหายที่เกิดจากความประมาทของเกษตรกรเช่นพัดลมไฟฟ้าเสียสัตว์ที่กันตาย เป็นต้น (กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม, 2552: 2 อ้างอิงจาก สุภากร ยอดประทุม, ม.ป.ป: 104)

โดยทั่วไประบบเกษตรพันธสัญญามักถูกมองว่าเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรหลายด้าน อาทิ

1. เกษตรกรมีผลผลิตขายแน่นอน สามารถนำวัตถุดิบป้อนเข้าสู่กระบวนการผลิตได้อย่างสม่ำเสมอ และเป็นการประกันรายได้ ประกันราคาสินค้าล่วงหน้า ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีรายละเอียดไม่เหมือนกัน

2. เกษตรกรได้รับความรู้ทั้งด้านวิชาการการออกแบบแปลงฟาร์มมาตรฐาน และเทคนิคในการปรับลดต้นทุนในการผลิต พร้อมจัดหาวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อาจรวมไปถึงการสนับสนุนสินเชื่อทางการเงิน

3. ผลผลิตได้มาตรฐานเดียวกับที่ทางบริษัทกำหนด และตรงตามความต้องการของตลาด

4. ในยุคโลกาภิวัตน์ การตกลงราคาและเวลารับมอบสินค้ากันชัดเจนเชื่อว่าเกษตรกรพันธสัญญา สามารถลดความผันผวนของรายได้และผลผลิตของเกษตรกร โดยสามารถทำให้ผลตอบแทน (รายได้) ค่อนข้างแน่นอนและสูงขึ้น และช่วยให้เกษตรกรเข้าถึงเทคโนโลยีและเงินทุน

5. ช่วยให้เกษตรกรเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารและจัดการ ช่วยลดภาระงบประมาณของรัฐในการพยุงราคาสินค้าเกษตรกรรม ตลอดจนช่วยเพิ่มโอกาสการจ้างงานในภาคเกษตรกรรม

6. เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการแบ่งปันจากบริษัทเพราะมีวัตถุดิบสม่ำเสมอควบคุมต้นทุนได้ สามารถคาดการณ์วางแผนการตลาด รวมถึงบริษัทยังประหยัดได้จากขนาดกิจกรรม (economy of scale) เนื่องจากการผลิตขนาดใหญ่ ส่วนผู้บริโภคได้ประโยชน์จากคุณภาพสินค้าที่สูงขึ้นและราคาถูกลง (พิมพ์เพ็ญ พรเฉลิมพงศ์ และนิธิยา รัตนานนท์, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

เมื่อพิจารณารายละเอียดจำแนกในกลุ่มเกษตรพันธสัญญากลุ่มพืชและกลุ่มสัตว์นั้น พบว่าการทำเกษตรพันธสัญญามองว่ามีข้อดี ได้แก่

1. มีระบบการให้สินเชื่อปัจจัยการผลิต ระบบการปลูกพืชที่อยู่ในระบบพันธสัญญามีระบบเงินเชื่อในปัจจัยการผลิต ได้แก่ พันธุ์ปุ๋ย ยาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเกษตรกรเห็นว่าเป็นข้อดีที่สำคัญมากข้อหนึ่ง เพราะเกษตรกรไม่ต้องมีเงินทุนสำหรับการลงทุนทำการเกษตร

ประกอบกับการที่เกษตรกรเห็นว่าการหักเงินเชื่อจากเงินค่าจำหน่ายผลผลิตมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ ทำให้เกษตรกรไว้วางใจและยังคงใช้ระบบเงินเชื่อต่อไป

ในกรณีของพริกซูปเปอร์ฮอทและถั่วเหลืองฝักสด มีการให้กู้ยืมเงินทุนสำหรับค่าใช้จ่ายในการไถพรวนและขึ้นแปลงให้เกษตรกรโดยไม่มีการคิดดอกเบี้ย ระบบการทำเกษตรพันธสัญญาในการเลี้ยงหมูซึ่งเกษตรกรเป็นเสมือนผู้รับจ้างเลี้ยงหมูให้กับบริษัทเท่านั้น ก็มีระบบการให้ปัจจัยการผลิตเช่นเดียวกันแต่แตกต่างกับระบบเกษตรพันธสัญญาของพีช คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกรไม่ต้องลงทุนในปัจจัยการผลิตเลย อันได้แก่ พันธุ์ อาหาร ยา รวมทั้งยังมีนักสัตวบาลของบริษัทมาคอยดูแลให้คำปรึกษาเรื่องการเลี้ยงดูด้วย อย่างไรก็ตาม เกษตรกรยังต้องลงทุนในระบบโรงเรือนเอง ซึ่งในช่วงแรกทางบริษัทจะช่วยประสานงานหาแหล่งเงินกู้ให้ โดยบริษัทจะช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ธนาคารผู้ให้กู้ ทำให้เกษตรกรสามารถกู้เงินได้ง่ายแต่บริษัทไม่ได้เป็นผู้ค้ำประกัน เกษตรกรต้องใช้ที่ดินในการค้ำประกันเอง (พรสิริ สืบพงษ์สังข์ และคณะ, ม.ป.ป: 135-137)

2. มีแหล่งรับซื้อที่แน่นอน เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีการจัดการร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการ การหรือบริษัทผู้รับซื้อผลผลิต ขณะที่บริษัทผู้รับซื้อผลผลิตจะให้การสนับสนุนเรื่องของทุน พันธุ์พืช/สัตว์ และเป็นທີ່ปรึกษาในด้านการผลิตรวมทั้งเทคโนโลยีการผลิต โดยที่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงทำสัญญาระหว่างกันเกี่ยวกับ ราคา ปริมาณ และคุณภาพของผลผลิต รวมทั้งช่วงเวลาที่จะรับซื้อไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะมีการผลิตเกิดขึ้น (อภิญา วนเศรษฐ, 2557: ออนไลน์)

3. มีการประกันราคารับซื้อที่แน่นอน ในระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกพีช ข้อดีเกี่ยวกับการตกลงเรื่องราคาของบริษัทประกันไว้ก่อนการผลิตในแต่ละรุ่น ซึ่งเกษตรกรสามารถรู้ถึงราคาที่จะได้รับก่อนการปลูกในแต่ละรุ่น และในทุกปีเกษตรกรเห็นว่าราคาของผลผลิตตามพันธสัญญามีความผันผวนน้อยทำให้เกษตรกรมีรายได้ที่ค่อนข้างแน่นอนและมีความมั่นคงทางรายได้ของครอบครัวเกษตรกร (พรสิริ สืบพงษ์สังข์ และคณะ, ม.ป.ป: 135-137)

4. มีการให้คำแนะนำในการเพาะปลูก/เลี้ยงสัตว์ เกษตรกรผู้ปลูกพีชและเลี้ยงสัตว์ ข้อดีของการอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาในส่วนของ การได้รับคำแนะนำและการดูแลจากบริษัท โดยบริษัทจะจัดส่งเจ้าหน้าที่ของบริษัทนายหน้าหรือนักสัตวบาลเข้าไปตรวจสอบและดูแลให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรตั้งแต่เริ่มปลูก/เพาะเลี้ยงตลอดจนถึงการเก็บเกี่ยว หากเกิดโรคระบาดและแมลงกัดกินทำลายพืชผล เจ้าหน้าที่หรือโบรคเกอร์ก็จะให้คำปรึกษาและจัดหายาที่มีคุณภาพมาให้เกษตรกร ในกรณีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ต้องการการควบคุมคุณภาพค่อนข้างสูง จึงมีเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลและให้คำแนะนำการเพาะปลูกให้กับเกษตรกรอย่างสม่ำเสมออาทิตย์ละ 1 ครั้งตลอดฤดูเพาะปลูก ทำให้เกษตรกรได้รับคำแนะนำเพื่อให้ได้รับผลผลิตที่ดีและมีคุณภาพอีกประการหนึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยีในการเพาะปลูกให้กับเกษตรกรด้วย ในกรณีของมันฝรั่ง มีตัวแทนจากบริษัทฟริโตเลย์เข้ามาพูดคุยสอบถามเกษตรกรถึงความต้องการพันธุ์และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่

เหมาะสมต่อเกษตรกรก่อนการเพาะปลูก ในกรณีของถั่วเหลืองฝักสดและพริกขูปเปอร์ฮอท บริษัทมีการส่งเจ้าหน้าที่มาตรวจสอบในกรณีพืชเป็นโรคระบาดและนำพืชที่เป็นโรคไปตรวจวินิจฉัยหาสาเหตุและหาตัวยารักษาต่าง ๆ มาให้เกษตรกรโดยการตรวจวินิจฉัยนั้นเกษตรกรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (พรสิริ สืบพงษ์สังข์ และคณะ, ม.ป.ป: 135-137)

5. การประหยัดเรื่องค่าขนส่งผลผลิต เกษตรกรทุกพืชสามารถประหยัดค่าขนส่งผลผลิตได้โดยเกษตรกรจะโทรแจ้งกับนายหน้าเพื่อให้มารับผลผลิตที่แปลง เกษตรกรที่ต้องขนส่งเองก็ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขนส่งมาก เนื่องจากบริษัทที่รับซื้ออยู่ใกล้กับพื้นที่ปลูกทำให้มีความสะดวกในการขนย้ายไปขาย

6. การยกหนี้สินให้ในกรณีเกิดภัยธรรมชาติ ระบบเกษตรพันธสัญญาหากเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม บริษัทจะยกหนี้ในส่วนของค่าใช้จ่ายในการไถพรวนขึ้นแปลงพันธุ์ปุ๋ย และยาที่บริษัทให้สินเชื่อกับเกษตรกรทั้งหมด ซึ่งเกษตรกรจะได้รับค่าชดเชยตามความเหมาะสม (พรสิริ สืบพงษ์สังข์ และคณะ, ม.ป.ป: 135-137)

7. มีการสร้างงานตลอดทั้งปีและมีการสร้างงานในหมู่บ้าน บริษัททำพันธสัญญากับเกษตรกรและเป็นพืชที่ปลูกหลังจากการทำนาข้าวแล้วและสามารถทำได้ตลอดช่วงฤดูร้อนและฤดูหนาว เพื่อรอการเพาะปลูกข้าวในฤดูฝนถัดไป ซึ่งทำให้เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปีแทนการออกไปหางานทำนอกพื้นที่ (พรสิริ สืบพงษ์สังข์ และคณะ, ม.ป.ป: 135-137)

8. มีการกำหนดค่าตอบแทนการบำรุงรักษาเพิ่มเติม เกษตรกรที่มีพันธสัญญากับบริษัทจะกำหนดค่าตอบแทนการบำรุงรักษาเพิ่มเติมในกรณีแปลงของเกษตรกรไม่มีโรคและแมลง นายหน้าก็จะให้เงินค่าตอบแทนบำรุงรักษาเพื่อเป็นโบนัสแก่เกษตรกร กิโลกรัมละ 0.20 บาท ซึ่งข้อดีของการผลิตในระบบพันธสัญญาเพราะเหมือนเป็นรางวัลสำหรับการดูแลเอาใจใส่และความขยันของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีความตั้งใจและใส่ใจเพิ่มมากขึ้น ในส่วนของนายหน้าก็เห็นว่าการที่เกษตรกรเอาใจใส่และดูแลจนได้ผลผลิตที่ดีก็จะทำให้นายหน้าโรงงานหรือบริษัทได้รับผลผลิตที่ดีมีคุณภาพเข้าสู่โรงงานอย่างสม่ำเสมอ (พรสิริ สืบพงษ์สังข์ และคณะ, ม.ป.ป: 135-137)

9. ไม่มีการผูกมัดด้วยการเซ็นสัญญารวมทั้งให้อิสระในการเลือกวิธีการผลิต ซึ่งข้อดีของการทำสัญญาในรูปแบบสัญญาปากเปล่า คือ บริษัทจะมีโบรคเกอร์ที่เป็นคนในพื้นที่และรู้จักมักคุ้นกับเกษตรกรเป็นอย่างดี ซึ่งจะไม่มีการเซ็นสัญญาผูกมัดกับเกษตรกร เป็นการไว้เนื้อเชื่อใจกันระหว่างเกษตรกรกับโบรคเกอร์ และบริษัทไม่ได้เข้มงวดในขั้นตอนการผลิตมากนักเป็นเพียงข้อแนะนำในการผลิตจึงทำให้เกษตรกรรู้สึกว่าคุณเองไม่ถูกผูกมัดและมีอิสระในการเลือกวิธีเพาะปลูก

โดยทั่วไประบบเกษตรพันธสัญญามักถูกมองว่าสร้างผลกระทบในทางลบต่อเกษตรกรในด้านต่าง ๆ อาทิ

1. การทำ “คอนแทรคฟาร์มมิ่ง” ภาคเอกชนมักจะทำสัญญาในรูปแบบสัญญาเชิงเอาเปรียบเกษตรกรในเรื่องของผลตอบแทนความเสี่ยงและความเป็นธรรม

2. เงินลงทุนต่อฟาร์มค่อนข้างสูง เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ที่จะเกิดขึ้นทำให้การคืนทุนต้องใช้เวลาหลายปี ขณะที่แหล่งเงินทุนของเกษตรกรมาจากการกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ดังนั้นหากบริษัทยกเลิกพันธสัญญากับเกษตรกรในระยะสั้นหรือไม่วางแผนการผลิตให้เกษตรกรอาจล้มละลายได้ นอกจากนี้ยังพบว่า สัดส่วนของรายจ่าย (ต้นทุน) ต่อรายได้ของฟาร์มค่อนข้างสูง ประมาณ 27-92% จึงถือว่ามีความเสี่ยงค่อนข้างมาก

3. เกษตรกรมีความเสี่ยงสูงและเสี่ยงสูงขึ้นเมื่อได้รับผลกระทบทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง หรือหวัตนก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงในการสูญเสียผลผลิตมากขึ้นเมื่อรวมค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าปุ๋ย ค่ายา ฯลฯ

4. การที่สัญญาไม่ได้คำนวณรายได้ค่าตอบแทนจากการผลิตที่เป็นขั้นบันไดเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน ทำให้เกษตรกรไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะถึงจุดคุ้มทุนและมีกำไรจากการลงทุนเมื่อไร จึงทำให้เกิดความเสียเปรียบ (พิมพ์เพ็ญ พรเฉลิมพงศ์และนิธิยา รัตนาปนนท์, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

3. ปัญหาและอุปสรรคของการทำเกษตรพันธสัญญา

ในการทำเกษตรพันธสัญญาโดยทั่วไป คือ การทำสัญญาระหว่างเกษตรกรและกลุ่มบริษัทเอกชนผู้ผลิตพืชและสัตว์ โดยมีการกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของสัญญาที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายมีต่อกัน การทำสัญญาดังกล่าวจึงเป็นข้อผูกมัดของเกษตรกรที่ทำสัญญา โดยเกษตรกรบางรายอาจเสียโอกาสในการได้รับราคาที่สูงกว่า จึงทำให้เกษตรกรที่ทำสัญญาจำนวนไม่น้อยที่พบปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตรพันธสัญญาในประเด็น ดังต่อไปนี้

1. เกษตรกรมีความเสี่ยงสูงในด้านผลกระทบจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ภัยแล้ง หรือไข้หวัดนก จึงทำให้มีความเสี่ยงสูงผลผลิตมากขึ้น

2. ความไม่ยุติธรรมในการทำสัญญาของบริษัทเอกชนโดยที่ไม่ให้เกษตรกรร่วมร่างสัญญาด้วย จึงทำให้เกษตรกรได้รับความไม่ยุติธรรมในการทำสัญญา

3. มีการลงทุนสูงและต่อเนื่องในระบบฟาร์มปิด ทำให้เกษตรกรรับภาระในการลงทุนเพิ่มเองทั้งหมด เช่น การสร้างโรงเรือนขนาดใหญ่เพื่อรองรับตามมาตรฐานที่บริษัทกำหนด

4. เกษตรกรเสียโอกาสในการได้รับราคาที่สูงกว่าเมื่อตลาดข้างนอกมีราคาสูง ทำให้เกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ได้รับราคาตามท้องตลาดนั้น และไม่ได้รับการเอาใจใส่

ดูแลจากบริษัทเท่าที่ควร จึงทำให้กลุ่มเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญามีปัญหาและอุปสรรคในการจัดการโรงเรือน

5. หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องยังไม่มีการเข้ามาให้ความรู้ในเรื่องของพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างจริงจัง จึงทำให้เกษตรกรบางรายที่ประสบปัญหาไม่ได้รับความยุติธรรม

เมื่อพิจารณารายละเอียดจำแนกเฉพาะในระบบเกษตรพันธสัญญาในกลุ่มสัตว์พบว่าเกษตรกรประสบปัญหาสามประการ ได้แก่

1. มีการลงทุนสูงและต่อเนื่องในระบบฟาร์มปิด เกษตรกรรับภาระการลงทุนเองทั้งหมด รัฐบาลได้มีมาตรฐานในการป้องกันโดยการกำหนดให้มีการสร้างระบบหลังจากเริ่มปัญหาใช้หัวตันก โรงเรือนแบบปิดซึ่งบริษัทที่นำมาบังคับใช้กับเกษตรกรโดยขอให้เกษตรกรลงทุนสร้างโรงเรือนระบบปิดขึ้นและเกษตรกรให้ข้อมูลว่ามาตรฐานโรงเรือนที่ทางบริษัทกำหนดจะสูงกว่าของทางภาครัฐ ทำให้เกษตรกรต้องมีการลงทุนสูงต้องกู้เงินและเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้เมื่อเกษตรกรลงทุนทำโรงเรือนเสร็จแล้วจะได้รับแจ้งให้มีการลงทุนอย่างอื่นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นลักษณะค่อยทยอยบอกข้อมูล เพราะเกรงว่าเมื่อเกษตรกรทราบทีเดียวยว่าจะต้องลงทุนสูงมากก่อนเกษตรกรจะไม่ทำต่อ เช่น หลังจากทำโรงเรือนเสร็จแล้วจึงค่อยบอกว่าต้องลงทุนสร้างบ่อบำบัดก๊าซด้วย ซึ่งเป็นการลงทุนที่สูงมากอีกเช่นกัน ซึ่งทางบริษัทจะบอกเกษตรกรว่าถ้าไม่ทำตามที่ทางบริษัทกำหนดบริษัทจะไม่เอาสุกรมมาให้เลี้ยงอีกต่อไป ซึ่งเกษตรกรก็ต้องยอมทำตามเพราะมีหนี้สินที่เกิดจากการลงทุนที่ต้องชำระหนี้สินเป็นมาก

2. มีความเสี่ยงด้านการผลิตสูง ในประเด็นเรื่องเทคโนโลยีการผลิต มาตรฐานปัจจัยการผลิต และมาตรฐานการเลี้ยง แม้ว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงหมูได้รับเทคโนโลยีการผลิตจากบริษัทคู่สัญญา แต่บริษัทยังไม่มีความรู้อย่างสมบูรณ์ในการจัดการฟาร์มในระบบปิด มีการให้คำแนะนำที่ผิดๆ กับเกษตรกร เช่น เรื่องการให้ความอบอุ่นแก่หมูในโรงเรือน ในตอนแรกแนะนำให้ติดหลอดไฟให้ความอบอุ่นแต่ต่อมาแนะนำให้เปลี่ยนมาสร้างเตาไฟในโรงเรือนเพื่อให้ความอบอุ่นแทน แม้ว่าเกษตรกรจะไม่เห็นด้วยแต่นักสัตวบาลจะอ้างว่าเป็นนโยบายของทางบริษัทซึ่งถ้าไม่ทำตามจะไม่ให้เลี้ยงหมูต่อ ในเรื่องของพันธุ์มีปัญหาความไม่สมบูรณ์ของพันธุ์บางรุ่นจะได้ลูกหมูที่มีเชื้อแฝง ซึ่งเกษตรกรไม่ทราบก่อนจะรู้เมื่อเลี้ยงไปได้ระยะหนึ่งแล้วพบว่าลูกหมูที่เลี้ยงไม่ค่อยโต แคระแกร็น หรือป่วยเป็นโรค ด้านมาตรฐานการเลี้ยงมีปัญหาความไม่แน่นอนของมาตรฐาน เช่น การทิ้งระยะให้โรงเรือนปลอดโรค บางครั้งบริษัทจะให้ใช้ระยะเวลาสั้นกว่ามาตรฐาน หากบริษัทไม่มีลูกหมูพอให้กับเกษตรกรเลี้ยงใน ขณะที่บางครั้งบริษัทเอาลูกหมูมาให้เลี้ยงก่อนครบระยะเวลาการปลอดโรคเนื่องจากบริษัทมีลูกหมูมาก

3. มีความไม่ยุติธรรมในการทำสัญญา การต่อสัญญาในการเลี้ยง และการคำนวณอัตราแลกเปลี่ยนในการทำพันธสัญญาเจ้าหน้าที่ตัวแทนของบริษัทจะนำสัญญามาให้เซ็นต์และไม่ให้เวลาเกษตรกรในการอ่านทำความเข้าใจมากนัก โดยจะรีบเร่งให้เซ็นต์สัญญาและไม่ให้เกษตรกรถ่ายเอกสารสำเนา รวมทั้งไม่ให้สัญญาฉบับด้วยโดยอ้างว่าเป็นความลับของบริษัทเกรงว่าบริษัทคู่แข่งจะล่วงรู้ได้ การต่อสัญญาในการเลี้ยงมีความไม่แน่นอนกล่าวคือ เกษตรกรที่ทำพันธสัญญากับทางบริษัทมาสักระยะหนึ่งและเริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับทางบริษัทฯ เรียกร้องไปยังระดับผู้บริหารให้มาดูแลแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ กลับพบว่าระดับผู้บริหารไม่ได้สนใจกับข้อเรียกร้องของตนและกลับถูกยกเลิกไม่ให้เลี้ยงหมูต่อกับทางบริษัท โดยไม่ทราบสาเหตุที่ชัดเจน ซึ่งส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในเกษตรกรรายที่ไม่ใหญ่มาก เกษตรกรรายใหญ่สามารถต่อรองกับบริษัทได้ค่อนข้างมาก ในส่วนของการคำนวณอัตราแลกเปลี่ยน บริษัทกำหนดอัตราค่าจ้างเลี้ยงโดยอิงจากอัตราแลกเปลี่ยนหรืออัตรากาเปลี่ยนอาหารไปเป็นเนื้อ (Feed conversion ratio หรือ FCR) ซึ่งคำนวณจากปริมาณอาหารที่รับประทานด้วยปริมาณน้ำหนักหมูที่เพิ่มขึ้น โดยบริษัทไม่ได้ดูปัจจัยอื่นที่ส่งผลกระทบต่อน้ำหนักหมูรวมที่เพิ่มขึ้นหรือปริมาณอาหารที่ใช้เลย เช่น หมูตาย หรือหมูแคะแกระนที่คัดทิ้งจะไม่เอาน้ำหนักหมูเหล่านี้มาคำนวณแต่หมูเหล่านี้กินอาหารในปริมาณที่ไม่ต่างจากหมูดี นอกจากนี้เกษตรกรยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับการชั่งน้ำหนักหมูที่ไม่เป็นธรรม เช่น ขาเข้าไม่ได้ชั่งน้ำหนักที่หน้าฟาร์มแต่ชั่งน้ำหนักหมูก่อนมาส่งที่ฟาร์ม ส่วนขาออกบริษัทให้ไปชั่งน้ำหนักที่โรงฆ่าสัตว์ (พรสิริ สืบพงษ์สังข์, จิรวรรณ กิจชัยเจริญ, เบญจพรรณ เอกะสิงห์, ณิชชานาถวารนนท์ และสุกัญญา โคตรปัญญา, ม.ป.ป.: 138-139)

ในส่วนของการทำเกษตรพันธสัญญาในกลุ่มฟาร์ม เกษตรกรประสบปัญหาในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่

1. ผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของเกษตรกร เนื่องจากการทำเกษตรระบบพันธสัญญานั้นเกษตรกรจะต้องใช้สารเคมีในปริมาณ และตราयीที่บริษัทกำหนด ซึ่งมีจำนวนการใช้สารเคมีในปริมาณที่สูงดังเช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ มันฝรั่ง และพริกขี้หนูหอห มีการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมากส่งผลเสียต่อสุขภาพของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการตกค้างของสารกำจัดศัตรูพืช อีกทั้งบริษัทยังไม่มีระบบการติดตามตรวจสอบผลจากการใช้สารเคมีและยังขาดการดูแลสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2. ขาดอำนาจต่อรองด้านการผลิตรายและการคัดคุณภาพผลผลิต เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองด้านการผลิต ดังเช่นในกรณีของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดหวานและข้าวโพดฝักอ่อน เกษตรกรไม่สามารถที่จะเลือกพันธุ์ที่จะปลูกเองได้และไม่มีการระบุพันธุ์ที่ใช้ลงในสัญญา ซึ่งในบางครั้งเกษตรกรได้รับพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพ เช่น พันธุ์ที่มีเปอร์เซ็นต์ความงอกต่ำหรือเป็นพันธุ์ที่มีความกลายพันธุ์แล้ว ในกรณีของการตรวจพบผลผลิตของข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ที่มีความกลายของพันธุ์บริษัทก็จะส่งตัวแทนเจ้าหน้าที่บริษัทที่มาตรวจแปลงตัดข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ทิ้ง

โดยที่เกษตรกรยังคงต้องรับภาระค่าปัจจัยการผลิตและหากเกษตรกรต้องการปลูกใหม่ทดแทนก็ต้องมีภาระหนี้สินของพันธุ์ใหม่เพิ่มขึ้น พี่ทุทุกชนิดเมื่อเกิดโรคและแมลงระบาดจนทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย เกษตรกรไม่สามารถใช้วิธีการและปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรต้องการได้เนื่องจากการควบคุมคุณภาพของบริษัทที่กำหนดให้ต้องใช้ยาปราบศัตรูพืชตามที่กำหนดไว้ ส่งผลให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย ทำให้เกษตรกรได้ผลผลิตน้อยรายได้ก็น้อยตามไปด้วย การกำหนดวันเก็บเกี่ยวตามความต้องการของบริษัท/โรงงานก็ทำให้เกษตรกรได้รับผลผลิตลดลง เช่น ในกรณีของข้าวโพดหวานที่บริษัทต้องการความเข้มอ่อนทำให้ต้องให้เกษตรกรเก็บผลผลิตและขายในช่วงระยะเพาะปลูกที่ 73-70 วัน ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำหนัวยังไม่มากนัก ส่วนในเกษตรกรอีกรายได้ให้หักขายในช่วงระยะเพาะปลูกที่ 80-75 วัน ส่งผลให้น้ำหนักในการขายผลผลิตแตกต่างกัน ในขณะที่ราคารับซื้อผลผลิตเท่ากันเกษตรกรที่ได้น้ำหนักน้อยกว่าจะได้รายได้ที่น้อยกว่า

นอกจากนี้ เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงบริษัทได้โดยตรง ซึ่งเกษตรกรจะทำการผลิตโดยทำสัญญาหรือข้อตกลงต่าง ๆ ผ่านโบรกเกอร์หรือเจ้าหน้าที่ของบริษัท ทำให้เกษตรกรไม่สามารถต่อรองเรื่องผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกษตรกรควรจะได้รับกับบริษัทได้ เช่น ในเรื่องของราคาประกันความเสียหายต่างที่เกิดจากภัยธรรมชาติหรือความเสียหายจากโรครระบาด เป็นต้น ในส่วนของการคัดคุณภาพของผลผลิต หากผลผลิตในท้องตลาดมีน้อยนายหน้าหรือบริษัทจะไม่เข้มงวดในเรื่องคุณภาพของผลผลิตแต่หากผลผลิตในตลาดมีมากบริษัทจะนำข้ออ้างมีความเข้มงวดในการคัดคุณภาพผลผลิต ซึ่งทำให้เกษตรกรสับสนก่อให้เกิดความเข้าใจผิดและถูกเอารัดเอาเปรียบได้

3. เป็นระบบที่มีต้นทุนการผลิตสูง เนื่องจากการใช้ปัจจัยการผลิตและใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพตรงตามความต้องการของบริษัทหรือโรงงาน โดยเฉพาะในกรณีของข้าวโพดหวานที่ระบุว่ามีการใช้ต้นทุนที่สูงมากในการเพาะปลูกแต่ราคาประกันที่ได้รับเป็นราคาที่ต่ำ ในกรณีของมันฝรั่ง มีการใช้แรงงานเป็นจำนวนมากและในบางครั้งแรงงานขาดทำให้ต้องมีการจ้างแรงงานต่างด้าว ทำให้มีต้นทุนเพิ่มในการดำเนินการเพื่อขอใบอนุญาตให้คนต่างด้าวเข้ามาทำงานได้

4. การเสียโอกาสได้รับราคาที่สูงกว่าเมื่อราคาตลาดข้างนอกมีราคาสูง เกษตรกรที่อยู่ในระบบพันธสัญญาก็จะไม่ได้รับราคาตามท้องตลาดนั้นและบริษัทไม่มีการชี้แจงเหตุผลของการตั้งราคาผลผลิตระดับที่กำหนดนี้

5. ไม่มีการเอาใจใส่ดูแลจากบริษัทหรือนายหน้า นายหน้าไม่ให้ความสนใจเกษตรกรเท่าที่ควรและบริษัทหรือโรงงานไม่ได้เข้ารับฟังปัญหาหรือความต้องการของเกษตรกรโดยตรง

6. ขาดการดูแลและติดตามจากหน่วยงานของภาครัฐ เนื่องจากการทำเกษตรระบบพันธสัญญาจะมีเจ้าหน้าที่ของบริษัทเข้ามาส่งเสริม จึงทำให้เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของภาครัฐไม่ได้เข้ามาดูแลช่วยเหลือแก่เกษตรกร ซึ่งในบางครั้งบริษัทก็ได้ดูแลหรือช่วยเหลืออย่างเต็มที่ (พรสิริ สืบ

พงษ์สังข์, จีรวรรณ กิจชัยเจริญ, เบญจพรรณ เอกะสิงห์, ณัฐชนา ถาวรนนท์ และสุกัญญา โคตรปัญญา, ม.ป.ป.: 138-139)

ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อย

1. บริบทพื้นที่และการยอมรับระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกร

ระบบเกษตรพันธสัญญานับเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน เทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน อำนาจในการต่อรอง รวมทั้งการได้รับถ่ายทอดวิทยาการใหม่ โดยหลักการแล้วระบบธุรกิจเกษตรพันธสัญญาพยายามที่จะดำเนินการแก้ปัญหาการทำธุรกิจระหว่างเกษตรกรและบริษัทเอกชน เพื่อให้มีผลผลิตที่เหมาะสมและมีคุณภาพสนองตลาดผู้บริโภครวมทั้งสร้างรายได้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีรูปแบบการทำสัญญาที่แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นการประกันราคาหรือระบบจ้างเลี้ยง จากการสำรวจภาคสนามพบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเกษตรพันธสัญญาได้รับรายได้ที่เพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับอาชีพทางการเกษตรอื่น ๆ เช่น ทำนา และทำไร่ แต่ในบางกลุ่มของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีสัญญาชัดเจน หรือเกษตรกรที่อยู่ในระบบฟาร์มแบบ “กึ่งปิดกึ่งเปิด” จะมีปัญหาในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทางด้านราคาและตลาด นอกจากนี้เกษตรกรเหล่านี้ยังเผชิญกับปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการรับรู้รายละเอียดของสัญญา โดยที่บริษัทผู้ซื้อเป็นฝ่ายรับรู้กำหนดข้อกำหนดและเงื่อนไขทั้งหมดแต่เพียงฝ่ายเดียว เกษตรกรแม้จะอยู่ในระบบจ้างเลี้ยงแต่อาจจะต้องมีภาระในเรื่องค่าใช้จ่าย ปัจจัยการผลิต เช่น ค่ายารักษาโรคหรือค่าอาหารที่สูงขึ้นได้ ด้วยข้อจำกัดทางด้านเงินทุนหรือการเข้าถึงทรัพยากรด้านอื่น ๆ ฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยไม่ได้ดีเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับเกษตรกรรายใหญ่หรือขนาดกลาง รัฐบาลควรให้ความสำคัญกับเกษตรกรกลุ่มนี้โดยเฉพาะมีการคุ้มครองเรื่องการประกันรายได้ขั้นต่ำหรือช่วยเหลือในการลดหย่อนภาษี หรือช่วยเหลือการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ เช่น ความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ อุทกภัย เป็นต้น (อภิญา วนเศรษฐ, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

2. ระบบเกษตรพันธสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคา

การเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคาเริ่มเป็นธุรกิจที่คนหันมาทำกันมากขึ้น เนื่องจากเป็นการลงทุนที่ใช้ระยะเวลาในการเลี้ยงสั้น เงินปันผลเร็ว และได้เงินเป็นหลักแสนแค่ภายในระยะเวลาเพียง 45 วัน ซึ่งข้อเสียของการเลี้ยงไก่แบบประกันราคาก็เป็นธุรกิจที่มีความเสี่ยงมากเช่นกัน เนื่องจากไก่เป็นสัตว์ที่ป่วยง่ายตายเร็ว ถ้าผู้ทำธุรกิจไม่มีความรู้มากพอที่จะดูแลก็จะทำให้เกิดการ

สูญเสียที่มากมายจนล้มเจ็บหนักได้เช่นกัน ธุรกิจการเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคาเริ่มเป็นที่รู้จักและมีการขยายการเลี้ยงที่มากขึ้นเนื่องจากเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถสร้างกำไรให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงได้ดี รูปแบบการเลี้ยงที่เป็นเกษตรกรไม่ต้องเดินหน้าตลาดในการขายเองการเลี้ยงแบบประกันราคาข้อดีจะอยู่ที่ผู้เลี้ยงประเภทที่จะต้องมีการทำสัญญาไว้ล่วงหน้าเป็นลายลักษณ์อักษรกับบริษัทผู้ประกันข้อผูกมัด คือ เกษตรกรต้องซื้อลูกไก่อาหารไก่หรือยาวัคซีนต่าง ๆ ทั้งหมดจากบริษัทประกันเท่านั้น โดยห้ามแอบเอาอาหารเสริมอย่างอื่นเข้ามาใช้ภายในฟาร์มเด็ดขาดหรือการจำหน่ายจ่ายแจกก็ห้ามทำนอกเหนือกับบริษัทแต่ในด้านการลงทุนภายในฟาร์ม เช่น วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ผู้เรียนต้องเป็นผู้ที่รับผิดชอบเองทั้งหมด การเลี้ยงประกันราคาประเภทนี้ถือว่ามีความเสี่ยงน้อยและมีรายได้ค่อนข้างมาก เกษตรกรจะไม่ประสบปัญหาขาดทุนในกรณีที่มีปัญหาราคาไก่เนื้อตกต่ำแต่จะมีกำไรไม่มากในช่วงเวลาที่ไก่เนื้อราคาสูงขึ้น เนื่องจากทำประกันไว้ที่ราคาก่อนหน้านั้นเท่าไรเท่านั้น (พลังเกษตร , 2561: ออนไลน์)

3. ระบบเกษตรกรพันธสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันรายได้

กล่าวคือ บริษัทจะคุมปัจจัยการผลิตบริการต่าง ๆ มาพร้อมทั้งยาของไก่ วัคซีน อาหาร ครบเป็นรุ่น ๆ ซึ่งบริษัทจะเป็นคนกำหนดวันและราคาประกัน ส่วนเกษตรกรจะได้รับผลตอบแทนจากการเลี้ยงไก่ที่บริษัทรับซื้อผลผลิตคืนกลับไป ซึ่งข้อดีของการเลี้ยงไก่ในรูปแบบประกันรายได้คือ เกษตรกรจะได้รับราคาซื้อที่บริษัทประกันเอาไว้ ซึ่งจะได้รายได้ที่เกษตรกรได้จะมีความแน่นอน ในส่วนของข้อเสียในการเลี้ยงไก่ในรูปแบบประกันรายได้คือ เมื่อเกิดช่วงเวลาของการระบาดของโรคที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ปีกจะทำให้เกษตรกรได้รับรายได้ที่น้อยลง เนื่องจากผลิตสินค้าให้กับทางบริษัทไม่ได้ตามเป้าหมายที่บริษัทกำหนด

4. ระบบเกษตรกรพันธสัญญา

4.1 ลักษณะการปลูกอ้อยพันธสัญญาของครัวเรือนเกษตรกร

ดุขฎฐิ อายูวัฒน และชัยชาญ วงศ์สามัญ (2557: 173-174) ศึกษาเกษตรกรพันธสัญญาผู้ปลูกอ้อยภายใต้ระบบเกษตรกรพันธสัญญาในพื้นที่สาธารณะรัฐประชาชนลาว สะหวันเขต ครัวเรือนที่สนใจปลูกอ้อยภายใต้ระบบพันธสัญญาจะทำการติดต่อกับบริษัทเพื่อแจ้งความประสงค์ในการเข้าร่วมการปลูกอ้อยพันธสัญญา จากนั้นบริษัทก็จะส่งพนักงานเข้าไปตรวจสอบความเหมาะสมของพื้นที่และจำนวนแรงงานของครัวเรือนเกษตรกรที่ต้องการปลูกอ้อยพันธสัญญา ถ้าผลการตรวจสอบผ่านเกณฑ์ที่ตั้งไว้ทางบริษัทก็จะทำสัญญากับครัวเรือนนั้น ๆ จากนั้นทางบริษัทก็จะส่งพนักงานออกมาเพื่อให้คำปรึกษาด้านเทคนิครวมทั้งการนำปัจจัยการผลิตมาให้ประกอบด้วย ท่อนพันธุ์ปุ๋ย ยาฆ่าหญ้า รวมถึงการนำรถเข้ามาจัดเตรียมพื้นที่ก่อนการปลูก หลังจากเตรียมท่อนพันธุ์พื้นที่ปลูกเรียบร้อยแล้วทางโรงงานก็จะส่งรถปลูกอ้อยมาช่วยปลูกแต่ก็มีบางครัวเรือนที่จ้างแรงงานในหมู่บ้านมาปลูกแทน

ค่าใช้จ่ายในการปลูกอ้อยทั้งหมดโรงงานได้สำรองออกให้กับครัวเรือนเกษตรกรก่อนโดยคิดอัตรา ดอกเบี้ยประมาณร้อยละ 6 ต่อปี

ครัวเรือนเกษตรกรพื้นที่สาธารณะรัฐประชาชนลาว สะหวันเขต เริ่มปลูกอ้อยในช่วง ปลายฤดูฝนประมาณกลางเดือนพฤษภาคมเพื่อป้องกันไม่ให้อ้อยที่ปลูกใหม่เน่าจากฝนที่ตกมากเกินไป อ้อยที่ปลูกสามารถตัดได้ 3 ครั้ง หรือที่เรียกว่า “อ้อยสามต่อ” ผลผลิตที่ได้รับขึ้นอยู่กับความดูแลเอาใจ ใส่ไร่อ้อยสำหรับอ้อยปีแรกหรืออ้อยต่อแรกมีต้นทุนจากการปลูกอ้อยสูง เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกร ต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ใหม่ อาทิ ไถพื้นที่เพื่อเตรียมปลูกซื้อพันธุ์อ้อย จ้างรถปลูกหรือจ้างแรงงาน ปลูก ซื้อปุ๋ย และยาฆ่าหญ้า ในขณะที่อ้อยปีที่สองหรืออ้อยต่อสอง ค่าใช้จ่ายมีเพียงแค่ค่าปุ๋ยและค่ายา ฆ่าหญ้า ทำให้มีต้นทุนต่ำกว่าปีแรกช่วยประหยัดค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ในส่วนของอ้อยปีที่สามหรืออ้อยต่อ สามก็มีค่าใช้จ่ายเหมือนกับปีที่สอง แต่ผลผลิตที่ได้จะมีปริมาณน้อยกว่าปีที่สอง ทำให้ในแต่ละปี ครัวเรือนเกษตรกรปลูกอ้อยพันธสัญญาจึงมีรายได้ที่แตกต่างกัน

สำหรับการดูแลรักษาบางครัวเรือนใช้วิธีฉีดยาฆ่าหญ้าเพื่อกำจัดวัชพืชแต่ก็มีบาง ครอบครัวที่มีฐานะดีหรือกลัวอันตรายจากสารเคมีก็จะจ้างแรงงานในหมู่บ้านมาฉีดแทนเกษตรกร ใส่ปุ๋ย 2 ครั้ง ครั้งแรกใส่พร้อมปลูก ครั้งที่สองใส่เมื่อต้นอ้อยมีความสูงประมาณ 30 เซนติเมตร หรือ หลังจากที่ได้กำจัดวัชพืชแล้วโดยอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติในการเพาะปลูกเท่านั้น ซึ่งถ้าปีใหม่ฝนแล้ง ก็จะทำให้ผลผลิตอ้อยต่ำลงหลังจากปลูกอ้อยได้ประมาณ 7 เดือน หรืออยู่ในช่วงที่โรงงานน้ำตาลเปิด หนีบอ้อย (เดือนธันวาคม-พฤษภาคม) ครัวเรือนเกษตรกรที่ปลูกอ้อยพันธสัญญาต้องตัดอ้อยส่งโรงงาน น้ำตาลโดยครัวเรือนจะจ้างแรงงานในหมู่บ้านตัดในอัตรามัดละ 1 บาท นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายใน การขนขึ้นรถและค่าขนส่งไปโรงงานน้ำตาล ซึ่งทางโรงงานเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ก่อน

เมื่อโรงงานน้ำตาลได้รับอ้อยของครัวเรือนเกษตรกรปลูกอ้อยพันธสัญญาแล้วก็หัก ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่บริษัทได้ออกไปให้ก่อนดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นรวมทั้งดอกเบี้ยและจ่ายเงินส่วนที่ เหลือให้กับครัวเรือนเกษตรกร อย่างไรก็ตามในบางครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่ารายได้จากการขาย อ้อยครัวเรือน เกษตรกรก็จะเป็นหนี้โรงงานน้ำตาลซึ่งโรงงานก็ให้โอกาสครัวเรือนเกษตรกรได้ปลูก อ้อยเพื่อใช้หนี้ในฤดูกาลถัดไป ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มขึ้น (ดุซงกี อายุวัฒน์ และชัยชาญ วงศ์สามัญ, 2557: 173-174)

4.2 ลักษณะสัญญาการปลูกอ้อยในระบบเกษตรพันธสัญญา

ครัวเรือนเกษตรกรปลูกอ้อยพันธสัญญามีทั้งการทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร และ แบบปากเปล่าเมื่อต้องการปลูกอ้อยครัวเรือนไปแจ้งโรงงานหรือคุยกับนายแปลง หลังจากนั้นนาย แปลงจะมาดูพื้นที่ปลูกอ้อยถ้าเห็นว่ามีเหมาะสมในการปลูกก็จะทำสัญญากับบางรายสัญญา ไม่ได้มีการเขียนลงลายมือชื่อหรือทำเป็นลายลักษณ์อักษรแต่ครัวเรือนก็ยึดถือปฏิบัติมา เนื่องจากเชื่อ มั่นในโรงงานและเห็นเพื่อนบ้านหลายคนก็ไม่ได้ทำสัญญา บางคนก็ทำสัญญากับโรงงานแต่ไม่ได้เก็บ

รักษาสัญญาไว้กับตัวเอง บางคนก็ทำสัญญาหายแต่คร้วเรือนก็รับรู้ว่าคร้วเรือนต้องปลูกอ้อยและส่งขายให้โรงงานเท่านั้นต้องส่งเป็นเวลาอย่างน้อย 8-10 ปี ในพื้นที่สาธารณะรัฐประชาชนลาว สะหวันเขต กรณีปลูกอ้อยยังไม่ครบกำหนดสัญญาโรงงานมีสิทธิเช่าที่ดินต่อจากคร้วเรือนจนกว่าจะครบตามกำหนดสัญญาการปลูกอ้อยดังกล่าว คร้วเรือนได้เรียนรู้เกี่ยวกับสัญญาและทำความเข้าใจก่อนปลูกอ้อยเพื่อช่วยป้องกันตัวเองและไม่ต้องการมีปัญหาในภายหลังกรณีเกิดปัญหาเกี่ยวกับสัญญาคร้วเรือนเรียนรู้ว่าต้องไปปรึกษาใครหรือใครจะช่วยแก้ไขปัญหาของคร้วเรือนได้ (ดุขฎิ อายุวัฒน์ และชัยชาญ วงศ์สามัญ, 2557: 175)

แนวคิดการดำรงชีพ

1. พัฒนาการของแนวคิดการดำรงชีพ

ตามมุมมองของแชมเบอร์และคอนเวย์ (Chambers and Conway, 1992: 9) การดำรงชีพประกอบด้วยสมรรถนะทางทรัพย์สินและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับเป็นเครื่องมือในการเลี้ยงชีพดำรงชีพอย่างยั่งยืนของคนในชนบทจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อสามารถจัดการหรือฟื้นฟูความจำและสามารถรักษาหรือเพิ่มพูนการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทั้งในปัจจุบันและในอนาคต โดยที่ไม่เป็นการทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติ อนึ่ง แนวคิดการดำรงชีพ แสดงให้เห็นว่าการปรับตัวของคร้วเรือนไม่ได้จำกัดอยู่ที่การสร้างรายได้เพียงอย่างเดียวแต่เป็นการสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพผ่านการผสมผสานยุทธวิธีต่าง ๆ ทั้งในและนอกภาคการเกษตรหรือกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนภายในครอบครัวหรือกับสังคมภายนอก (ธานี คามเขต, 2551 อ้างอิงจาก มูนิเร้าะ เจแตะ, 2557: 13)

อนึ่ง องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องสามารถจำแนกออกเป็นทรัพย์สินด้านต่าง ๆ ทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ ทรัพย์สินทางกายภาพ (Physical Asset) ทรัพย์สินทางการเงิน (Financial Asset) ทรัพย์สินทางธรรมชาติ (Natural Asset) ทรัพย์สินด้านมนุษย (Human Asset) และทรัพย์สินทางสังคม (Social Asset) ซึ่งทรัพย์สินเหล่านี้บางส่วนอยู่ในความครอบครองของคร้วเรือน ในขณะที่บางส่วนอาจเป็นทรัพย์สินร่วม (Common Property) ที่คร้วเรือนสามารถเข้าถึงและมีสิทธิ์นำมาใช้ประโยชน์รวมทั้งเข้าไปจัดการ (Sconces, 1998; Fourace, 2001)

ความยากจนและความเปราะบาง (Poverty and Vulnerability) ของคร้วเรือนในชนบทซึ่งเป็นบริบทหรือสภาพของท้องถิ่นที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาโดยอาจดูได้จากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์เหล่านี้อันนำไปสู่ความอ่อนแอและลดทอนความเข้มแข็งของบุคคลและคร้วเรือนในการทำมาหากิน อีกทั้งยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพความเป็นอยู่ของคนในชนบทกับสิ่งแวดล้อม (Chambers and Conway, 1992; Ellis, 2000)

นโยบายและสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา มีบทบาทเชิงอำนาจในการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่มีส่วนกระตุ้นกระบวนการขับเคลื่อนและปรับตัวในการดำรงชีพว่าสอดคล้องกับปัญหาความต้องการของครัวเรือนและบริบทของแต่ละท้องถิ่นอย่างไรและเพียงใด (Lewins, 2004) ความพยายามที่จะดำรงชีพของคนในชนบทมักจะกระทำผ่านยุทธวิธีต่าง ๆ ในการดำรงชีพ (Livelihood Strategies) ที่แสดงออกในรูปของกิจกรรมที่ทำและประโยชน์ที่ได้รับอันหมายถึง ผลของการเลือกยุทธวิธีในการดำรงชีพต่อการปรับปรุงมาตรฐานการดำเนินชีวิตของบุคคลและครัวเรือน รวมทั้งความสามารถในการลดความเปราะบางที่คนเหล่านี้ประสบทั้งจากภัยธรรมชาติและวิกฤตการณ์ที่มาจากภายนอกชุมชนโดยเน้นความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนการส่งเสริมและการรักษาทุนทางสังคม (Scoones, 1998; อาแว มะแสด, 2558: 93)

2. ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ

ภายใต้บริบทต่าง ๆ ที่แวดล้อมครัวเรือนและปัจเจกบุคคลการจะดำรงชีพอยู่ได้ จำเป็นต้องพัฒนากลวิธีต่าง ๆ เพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในยุทธศาสตร์การดำรงชีพจึงหมายถึง ชุดของกิจกรรมและทางเลือกหลากหลายรูปแบบที่ผสมผสานการที่คุณใช้ในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ ยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ประกอบไปด้วยแนวทางต่าง ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างกันตามบริบทของเวลาลักษณะทางภูมิศาสตร์และระดับทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้แล้วยุทธศาสตร์การดำรงชีพยังมีความแตกต่างกันไปภายใต้ครัวเรือนเดียวกันอีกด้วย ในขณะที่โครงสร้างและกระบวนการเชิงโครงสร้างมีผลต่อสถานภาพการครอบครองทรัพยากรหรือทุนสถานภาพดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อความสามารถในการเลือกใช้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพประเภทต่าง ๆ () (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554: 83-84)

ยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพจึงเป็นทั้งแนวทางที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าและทั้งทางเลือกที่ปรับใช้ในการรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจคาดเดาได้ในแง่ที่คนจนจึงมีฐานะเป็นเสมือนผู้จัดการแผนอันซับซ้อนที่ซึ่งทรัพยากรต่างก็เกี่ยวพันซึ่งกันและกันทั้งหนุนเสริมหรือทดแทนซึ่งกันและกัน (Moser, 1998 อ้างจาก Rakodi, 1999) ในการพิจารณาการดำรงชีพในฐานะการจัดการทรัพยากร Rakodi ได้ยกตัวอย่างทางเลือกที่คนจนใช้ในการดำรงชีพประจำวันดังต่อไปนี้ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554 : 83-84)

1. การลงทุนเพื่อเสริมความมั่นคงให้กับทรัพยากรทุนทั้งที่มีอยู่หรือเพิ่มเติมช่องทางกับทุนใหม่ ๆ เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในระยะยาว ป้องกันความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นตลอดจนเป็นการสร้างการไหลเวียนของรายได้หรือการผลิตการลงทุนดังกล่าวอาจเป็นไปได้ทั้งการใช้ทุนที่มีอยู่อย่างเข้มข้นมากขึ้นหรือวิธีการที่หลากหลายมากขึ้น

2. ทดแทนทุนประเภทหนึ่งด้วยทุนอีกประเภทหนึ่ง เช่น การชดเชยการลงทุนของทุนทางธรรมชาติที่เสื่อมสภาพหรือลดจำนวนลงด้วยการเพิ่มทุนทางกายภาพ เช่น การปรับปรุงดินที่

เชื่อมความอุดมสมบูรณ์ด้วยการบำรุงดินการทดแทนแรงงานโดยที่ขาดหายไปด้วยเงินที่ส่งกลับบ้านของสมาชิกในครัวเรือนที่อพยพไปทำงานข้างนอก เป็นต้น

3. การจำหน่ายทุนที่มีเพื่อชดเชยภาวะการณ์บริโภคที่ไม่พอเพียงหรือเพื่อการลงทุนเพิ่มเติม เช่น การขายปศุสัตว์ที่ดินหรือทรัพย์สินอื่นที่มี

4. การยอมสละอันเป็นยุทธศาสตร์ที่พบในภาวะวิกฤตของครัวเรือน เช่น การไม่สามารถในการเข้าร่วมในการแลกเปลี่ยนแรงงานต่างตอบแทนได้ เนื่องจากไม่มีทั้งเวลาหรือแรงงานมากพอจะส่งผลให้ไม่สามารถที่จะเรียกใช้ทุนประเภทนี้ในอนาคตกการให้ร้านออกจากโรงเรียนเพื่อมาช่วยงานในไร่ นา เนื่องจากขาดแคลนแรงงานหรือไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการศึกษาได้เป็นต้น

กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

การทำเกษตรพันธสัญญาเป็นระบบที่มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมากถึงข้อตกลงที่ไม่เป็นธรรมกับเกษตรกรและทำให้เกษตรกรเป็นทาสหรือเป็นคนงานในที่ดินของตนเอง และไม่สามารถควบคุมมาตรฐานคุณภาพและควบคุมการผลิตได้เพราะขาดอำนาจในการต่อรองกับบริษัท จนกระทั่งนำไปสู่การแก้ไขโดยรัฐผ่านร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ซึ่งได้ประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2560

อนึ่ง หลักการพื้นฐานของพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การสร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งทางธุรกิจของประเทศให้สามารถแข่งขันในตลาดการค้าเสรีได้ต่อไป อย่างไรก็ตาม โดยที่การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะผสมผสานระหว่างสัญญาจ้างทำของสัญญาจ้างแรงงานและสัญญาซื้อขายซึ่งมีความซับซ้อนและยุ่งยากในการวิเคราะห์ถึงความคุ้มค่าและต้นทุนในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรส่งผลให้ในกรณีที่คู่สัญญาเป็นเกษตรกรรายย่อยมีความเสี่ยงในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในสัญญาสมควรที่เราจะกำหนดหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายรวมทั้งกำหนดกลไกในการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ดังต่อไปนี้

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มุ่งช่วยเหลือให้เกษตรกรได้รับความเป็นธรรมจากการทำเกษตรแบบมีพันธสัญญาหลังจากที่ผ่านมาเกษตรกรไม่ได้รับความเป็นธรรมจากความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจ ทำให้ถูกเอาเปรียบจากคู่สัญญาที่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจที่สูงกว่า ประโยชน์ของพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ทั้งนี้สาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้จำแนกออกเป็นรายชื่อ ได้แก่ (สนธิกาญจน์ เพื่อนสงคราม ม.ป.ป.)

1. สิทธิหน้าที่และการคุ้มครองคู่สัญญา

1.1 การจัดแจ้งผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร

- ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรแจ้งเริ่มการประกอบธุรกิจ/แจ้งยกเลิกการประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำทะเบียนประกอบธุรกิจทางการเกษตรและเปิดเผยให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้
- ให้ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรต้องส่งเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อใช้สำหรับตรวจสอบ

1.2 การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

- ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนและพร้อมส่งเอกสารสำหรับการชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรทราบล่วงหน้าและเอกสารสำหรับการชี้ชวนถือเป็นส่วนหนึ่งของสัญญา
- สัญญาต้องมีความชัดเจนและใช้ภาษาไทยที่เข้าใจง่ายเนื้อหาสาระมีความโปร่งใสทำให้คู่สัญญาได้รับทราบข้อมูลสำคัญที่จำเป็นมีข้อมูลที่สมบูรณ์ในทางปฏิบัติและลดโอกาสที่จะเกิดข้อพิพาท
- ถ้าสัญญาที่ไม่มีรายละเอียดตามที่กำหนดเกษตรกรมีสิทธิ์เลือกให้เพิ่มในสัญญาให้ครบถ้วนหรือจะบอกเลิกสัญญาก็ได้โดยต้องเลือกภายใน 30 วัน
- ข้อตกลงหรือเงื่อนไขในสัญญาที่ไม่เป็นธรรมหรือเอาเปรียบคู่สัญญาไม่มีผลบังคับใช้
- ห้ามแบ่งสัญญาเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เข้าลักษณะสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

1.3 กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

- กำหนดให้มีกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อแก้ไขปัญหาและระงับข้อพิพาทที่เกิดจากสัญญา
- มีมาตรการคุ้มครองคู่สัญญาระหว่างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

1.4 การกำหนดโทษ

กำหนดโทษปรับทางอาญาสำหรับผู้ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนา ระบบเกษตรพันธสัญญา, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

2. การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่สัญญา

2.1 มาตรการคุ้มครองระหว่างการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

- ห้ามมิให้คู่สัญญาชะลอระงับหรือยุติการปฏิบัติตามสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่ง ได้รับความเสียหาย
- ห้ามกระทำการใดๆ ให้คู่สัญญาอีกฝ่ายได้รับความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อมใน กรณีที่คู่สัญญาลิ้นสุดลงระหว่างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท
- ห้ามทำข้อตกลงเพิ่มเติมหรือแก้ไขสัญญาเพื่อให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับความเสี่ยงภัย รับภาระหรือมีหน้าที่เพิ่มเติมโดยไม่มีค่าตอบแทนอย่างเป็นธรรม

2.2 ขั้นตอนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

- เมื่อมีข้อพิพาทในการปฏิบัติตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาถ้าคู่สัญญาฝ่าย ใดฝ่ายหนึ่งประสงค์จะใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายเข้าสู่กระบวนการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาท
 - คู่สัญญาซึ่งประสงค์จะใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทยื่นคำร้องต่อประธาน คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทพร้อมด้วยเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นข้อพิพาท
 - ยื่นคำร้องให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการส่งเสริมและ พัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาประกาศกำหนด
 - ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้แล้วเสร็จ ภายใน 20 วันนับแต่วันที่ประธานรับคำร้อง (ยกเว้นกรณีไม่สามารถดำเนินการให้แล้วเสร็จได้ให้ขยาย ได้อีก 10 วัน)
 - คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้รับข้อพิพาทไว้พิจารณาให้อายุความในการ พ้องคดีหยุดลงนับแต่วันที่ประธานกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทรับคำร้องจนถึงวันที่คณะกรรมการไกล่ เกลี่ยข้อพิพาทสั่งจำหน่ายข้อพิพาทหรือวันที่คู่สัญญาทำสัญญาประนีประนอมยอมความกัน
 - กรณีที่มีเกษตรกรซึ่งได้รับความเสียหายจากการปฏิบัติตามสัญญาในระบบเกษตร พันธสัญญาหลายคนและเกษตรกรร้องขอให้มีการดำเนินคดีแบบกลุ่มให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทมีหนังสือแจ้งกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพดำเนินการประสานงานเพื่อให้มีการดำเนินคดี แบบกลุ่มต่อไป

- ในกรณีที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายตกลงกันได้ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจัดให้มีการทำสัญญาประนีประนอมยอมความระหว่างคู่สัญญาและให้ข้อตกลงตามสัญญาประนีประนอมยอมความมีผลผูกพันคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย

- หากคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสัญญาประนีประนอมยอมความให้คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งยื่นคำร้องต่อพนักงานอัยการที่มีเขตอำนาจ และให้พนักงานอัยการยื่นคำร้องต่อศาลที่มีเขตอำนาจเพื่อให้ออกคำสั่งบังคับให้ตามสัญญาประนีประนอมยอมความดังกล่าว

- ในกรณีที่คู่สัญญาไม่อาจตกลงกันได้ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทสั่งจำหน่ายข้อพิพาทนั้นโดยไม่ตัดสิทธิ คู่สัญญาที่จะนำข้อพิพาทไปสู่การพิจารณาของอนุญาโตตุลาการ หรือนำคดีไปสู่กระบวนการชั้นศาล (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

การกำหนดกลไกส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญากำหนดแนวทางให้หน่วยงานของรัฐดำเนินการให้เป็นไปตามแผนกำหนดรูปแบบของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา และออกประกาศเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้ และให้ส่งคณะกรรมการประสานงานสภานิติบัญญัติแห่งชาติพิจารณา ก่อนเสนอสภานิติบัญญัติแห่งชาติต่อไป ทั้งนี้ คณะรัฐมนตรียังมีมติให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รับผิดชอบประเด็นดังกล่าวไปพิจารณาดำเนินการ โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รับผิดชอบของกระทรวงพาณิชย์และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เห็นควรให้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญากำกับดูแลหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ดำเนินการตามกลไกที่กฎหมายกำหนด โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดตั้งสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการฯ รวมทั้งเตรียมความพร้อมล่วงหน้าทั้งด้านบุคลากรการทำความเข้าใจในสาระสำคัญของกฎหมายอย่างชัดเจน และเตรียมการดำเนินงานเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตลอดจนเผยแพร่ให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องถึงรายละเอียดของหลักเกณฑ์ในการกำกับดูแลการทำการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาที่กำหนดไว้ในร่างพระราชบัญญัติฯ ซึ่งร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ผ่านความเห็นชอบของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาพ.ศ. 2560 ได้ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับกฤษฎีกา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2560 โดยมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 23 กันยายน 2560 (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จตุพล หวังสู่วัฒนา และชลธิ วัฒนเวชวิจิตร (2550: 35-38) ศึกษาเรื่องแนวทางกฎหมายในการคุ้มครองเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญา มีวัตถุประสงค์การศึกษารูปแบบความสัมพันธ์ทางกฎหมายของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาและหาแนวทางของกฎหมายในการคุ้มครองเกษตรกรในผลิตภัณฑ์ ถ้าสัญญาระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ใช้สัญญาเป็นเครื่องมือในการกำหนดนิติสัมพันธ์ระหว่างกันมักจะเป็นสัญญาจ้างทำของในบางกรณีอาจซื้อขายก็ได้แต่ไม่ได้เป็นสัญญาจ้างแรงงานทำให้เกษตรกรคู่สัญญาไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงานและกฎหมายแรงงาน การที่บริษัททำสัญญาว่าจ้างเกษตรกรทำการผลิตทางการเกษตรโดยบริษัทควบคุมปัจจัยการผลิตกระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ต้องการจึงเป็นการลัทธิภาวะความเสี่ยงดังกล่าวให้กับเกษตรกร

แนวทางการคุ้มครองตามกฎหมายสัญญาจ้างทำของหรืออาจจะเป็นกฎหมายซื้อขายซึ่งกฎหมายดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของคู่สัญญาที่มีอิสระในการแสดงเจตนาผูกพันตนเองขณะที่เกษตรกรซึ่งเป็นผู้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีอำนาจต่อรองที่น้อยกว่าบริษัทที่เป็นคู่สัญญาอีกฝ่ายเป็นอย่างมาก จนกระทั่งบริษัทที่เป็นคู่สัญญาอีกฝ่ายสามารถกำหนดข้อสัญญาขึ้นมาล่วงหน้าได้เพียงฝ่ายเดียวอาจเกิดข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมขึ้นแม้จะมีพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 และหลักกฎหมายทั่วไปในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็ยังไม่เพียงพอที่จะคุ้มครองได้ครอบคลุมต่อปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากทั้งแนวทางของกฎหมายที่ควรมีเพื่อคุ้มครองเกษตรกร ในระบบเกษตรพันธสัญญาการควบคุมสัญญาโดยการกำหนดรายละเอียดที่เป็นสาระสำคัญของสัญญาตัวอย่างเช่น ค่าตอบแทนที่เป็นธรรม ปริมาณและคุณภาพของผลผลิต การขนส่ง ระยะเวลาในการผลิตหรือส่งมอบการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับในส่วนของปัจจัยการผลิต เช่น แหล่งที่มา ความซุกซนหรือโปร่ง อันตรายที่เกิดขึ้นจากการใช้ในส่วนของการกระบวนการผลิต เช่น ผลกระทบต่อชุมชน วัสดุแวดล้อม ค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในสัญญาในส่วนของการผลิต เช่น วิธีการและเหตุผลในการคำนวณค่าตอบแทนต่อหน่วยของผลผลิต

พงษ์เทพ วิวรรณเดชะ (2550 : 51, 74, 93, 110) ศึกษาเรื่องแรงงานนอกระบบภาคการเกษตร: สิทธิและสวัสดิการของเกษตรกรพันธสัญญาและรับจ้าง ได้สรุปเกี่ยวกับแรงงานนอกระบบในภาคเกษตรในระบบพันธสัญญากลุ่มผู้ปลูกอ้อยในภาคอีสานดังนี้ ลักษณะและพัฒนาการของเกษตรกรพันธสัญญา ผลการสำรวจโครงการพบว่าลักษณะกิจการที่เป็นเจ้าของและภาระผูกพันกับคนกลางหรือบริษัทมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80 ลักษณะพันธสัญญาทั้งหมดเป็นลายลักษณ์อักษรและเป็นการกู้ยืมเงินทั้งหมด แหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่จะเป็นสหกรณ์ คิดเป็นร้อยละ 60 มีภาระหนี้ คิดเป็นร้อยละ

96.75 แรงแงานทั้งหมดเป็นแรงแงานจากครอบครัวและรับจ้าง รายได้ของเกษตรกรเฉลี่ยประมาณ 3000 บาทต่อเดือน รายได้ของครอบครัวเกษตรกรโดยเฉลี่ย 4000 บาทต่อเดือน

เพ็ญศิริ พันพา (2555) “เกษตรกรพันธสัญญา: ระบบความสัมพันธ์ความเสี่ยงการปรับตัวอำนาจและการต่อรอง กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง” เป็นบทความที่ปรับปรุงมาจากงานวิจัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมารูปแบบการเข้าสู่ระบบเกษตรกรพันธสัญญาระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตการปรับตัวและการตั้งรับความเสี่ยงของเกษตรกรสนามในการศึกษา คือพื้นที่จังหวัดลำปางโดยทำการศึกษาผ่านกลุ่มเกษตรกรในระบบพันธสัญญาของจังหวัดลำปาง ได้แก่กลุ่มผู้ปลูกสับปะรดบ้านเสด็จ อ.เมือง กลุ่มผู้ปลูกเมล็ดพันธุ์ผัก อ.แจ้ห่ม และกลุ่มผู้ปลูกอ้อย อ.เกาะคาโดยมีบริษัทคู่สัญญา ได้แก่ โรงงานผลิตผลไม้กระป๋องบริษัทเจียไต๋และโรงงานน้ำตาลเกาะคาตามลำดับ

ระบบการเกษตรแบบพันธสัญญาเริ่มเข้าสู่จังหวัดลำปางและแพร่หลายมาเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 50 ปี ทั้งนี้รูปแบบเกษตรกรพันธสัญญาแต่ละรูปแบบต่างมีเงื่อนไขที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการผลิตกระบวนการผลิต และการตลาดเป็นหัวใจสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่ารูปแบบและระบบความสัมพันธ์ตามที่คนส่วนใหญ่ทั่วไปเข้าใจว่าเกษตรกรจะถูกควบคุมผูกมัดโดยตัวสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น กลับมาได้เป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการควบคุมเกษตรกรตามสัญญา

ในทางตรงข้ามจากการศึกษาพบว่า การควบคุมเกษตรกรของบริษัทคู่สัญญามีการออกแบบมาเพื่อให้มีการควบคุมที่ซับซ้อนมากกว่านั้น คือ ผ่านระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตไม่ว่าจะเป็น การควบคุมตลาด ปัจจัยการผลิตการควบคุมคุณภาพ หรือแม้แต่การควบคุมระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่บริษัทใช้ในการควบคุมเกษตรกรผ่านเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรอย่างมาก

แต่ในขณะเดียวกัน ก็พบว่าภายใต้ภาวะการณ์เสียเปรียบและขาดอำนาจต่อรองนั้น จึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรมีการปรับตัวสร้างกลยุทธ์ในการผลิต มีการรับมือและต่อรองกับอำนาจของทุนอยู่ด้วย ทั้งนี้เพื่อธำรงวิถีการผลิตของตนไว้ นอกจากนี้ยังพบว่า การต่อสู้ของเกษตรกรได้มีการใช้กลยุทธ์ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับกลุ่มที่มีการรวมตัวกันทั้งในแง่การจัดการในระบบไร่

กระบวนการผลิตและการรวมกลุ่มทางการเมืองหรือตามการผลักดันของรัฐ ทั้งนี้การรวมกลุ่มในการต่อรองจะมีความเข้มแข็งหรือไม่ขึ้นอยู่กับต้นทุนในการรวมตัวกัน หรือในกรณีการรวมกลุ่มเพื่อเป็นกลไกของรัฐที่ทำการจัดตั้งเพื่อกำกับเกษตรกรเข้าสู่ระบบพบว่าความเข้มแข็งในการจัดการและสร้างอำนาจในการต่อรอง

เจตนัตร์ พุ่มพันธ์ (2552) การศึกษาเรื่องทักษะของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยต่อระบบเกษตรกรพันธสัญญา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบเกษตรกรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยทักษะของ

เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียของระบบเกษตรพันธสัญญาศึกษาจากเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยที่เป็นตัวแทนของผู้ได้รับโควตาจากโรงงานน้ำตาล

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในระบบเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ 46 ปีขึ้นไป สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา สมรสแล้ว ส่วนใหญ่ทำนามาก่อนการทำงานในไร่อ้อย ส่วนมากใช้วิธีออกคำสั่งคนงานที่ว่าจ้างควบคุมกับการลงมือทำเองร่วมกับสมาชิกในครอบครัว การปลูกอ้อยในระบบพันธสัญญาเกษตรกรสามารถจับกลุ่มเข้าโควตาหรือเปิดโควตาคนเดียวโดยติดต่อผ่านโรงงานน้ำตาลซึ่งเป็นผู้ออกปัจจัยการผลิตแต่เกษตรกรต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกันในการสัญญาการเบิกจ่ายต้องผ่านหัวหน้าโคตต้าหรือตัวแทนราคารับซื้อขึ้นอยู่กับราคาน้ำตาลในตลาดโลกเป็นสำคัญ เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยเห็นด้วยในระดับดีมากข้อดีของระบบเกษตรพันธสัญญาเรื่องการได้รับการอบรมความรู้ในการผลิตแต่เห็นด้วยปานกลางเรื่องการได้รับเทคโนโลยีในการผลิต การประกันราคาการรับปัจจัยและการบริการในการผลิตและการเข้าถึงแหล่งทุนสินเชื่อส่วนที่คะแนนข้อเสียของระบบเกษตรพันธสัญญานั้นเกษตรกรเห็นด้วยในระดับปานกลางเกี่ยวกับการจัดการโควตาและระบุคุณภาพผลผลิต การผูกขาดอำนาจต่อรองการทุจริตในสัญญาและความเสี่ยงในการผลิต

ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์ (2552) ศึกษาเรื่องสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในคอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่ง: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะทางกฎหมายของการทำคอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่ง (Contract Farming) เกี่ยวกับการเลี้ยงไก่เนื้อในประเทศไทย ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมเกษตรที่มีความสำคัญและมีการใช้สัญญากันอย่างแพร่หลาย คอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่งเกิดจากการตกลงร่วมกันระหว่างบริษัทที่ดำเนินธุรกิจแบบครบวงจร (Vertical Integrator) กับเกษตรกรรายย่อยโดยอาศัยสัญญาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างนิติสัมพันธ์ แต่สัญญาที่ใช้ในการผลิตสินค้าเกษตรรูปแบบนี้ยังไม่ชัดเจนว่าเป็นสัญญาลักษณะใดตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และข้อสัญญาที่ปรากฏเป็นธรรมเพียงใดจึงเกิดคำถามเชิงวิจัยว่า หากเกิดข้อพิพาทขึ้นแล้วจะนำบทบัญญัติกฎหมายลักษณะสัญญาใดมาปรับใช้ และเมื่ออำนาจต่อรองไม่เท่ากันเกษตรกรจึงอาจเสียเปรียบจากการทำสัญญา การศึกษานี้ใช้วิธีสืบค้นกฎหมายไทยและกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะที่เป็นต้นแบบของอุตสาหกรรมนี้ ทั้งนี้ ผู้เขียนวิเคราะห์ถึงหลักเกณฑ์ที่ปรากฏในกฎหมายเกี่ยวกับการทำคอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่งโดยเฉพาะว่ามีบทบัญญัติและสาระสำคัญอย่างไร

ผลการศึกษาพบว่า สัญญาเลี้ยงไก่เนื้อทั้งสองรูปแบบ ได้แก่ แบบรับจ้างเลี้ยงและแบบประกันราคาต่างมีลักษณะทางกฎหมายเฉพาะและมีนิติสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนมากกว่าเอกเทศสัญญา จึงถือเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์แบบผสมซึ่งเป็นสัญญาไม่มีชื่อประเภทหนึ่งที่ต้องบังคับตามหลักทั่วไปเรื่องหนี้และนิติกรรมสัญญาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี หลักดังกล่าวใช้บังคับอยู่มีพื้นฐานมาจากหลักเสรีภาพในการทำสัญญาของบุคคลอาจขัดกับสภาพความเป็นจริง เพราะสัญญาที่ใช้เป็น "สัญญาสำเร็จรูป" ฝ่ายบริษัทกำหนดข้อสัญญาไว้เป็นการล่วงหน้า

ขณะที่ฝ่ายเกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองเพื่อแก้ไขสัญญาจึงต้องพิจารณาพระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 ประกอบด้วย พบว่าข้อสัญญาบางข้อมีลักษณะเป็นการเอาเปรียบหรือผลกระทบบากเกินสมควร เช่น ให้บริษัทเลิกสัญญาฝ่ายเดียวเกษตรกรมีหน้าที่รับผิดชอบความเสียหายทั้งหมด เกษตรกรไม่มีสิทธิวิธีวิธีการคำนวณราคาซึ่งกฎหมายให้ศาลมีดุลพินิจปรับลดให้มีผลได้เพียงเท่าที่เป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณี เช่นนี้เท่ากับว่าคู่สัญญาต้องนำคดีขึ้นสู่ศาล ภาระการพิสูจน์ตกอยู่กับผู้กล่าวอ้างที่ส่วนใหญ่ คือ เกษตรกรและเกณฑ์การวิเคราะห์ว่าเพียงใดเป็นธรรมและพอสมควรแก่กรณีย่อมเป็นไปตามภาวะอัตวิสัย (Subjective) ผู้เขียนกฎหมายเฉพาะบังคับเกี่ยวกับการทำสัญญาคอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่งดังเช่นในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยกำหนดสิทธิหน้าที่ของคู่สัญญาให้ชัดเจน สารสำคัญที่ควรมีในสัญญาและควรหน่วยงานที่รับผิดชอบเฉพาะเพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่คู่สัญญา

ทัตสันต์ ชัยตรีสัตย์ และจำนงค์ จุลเอียด (2556) ศึกษาเรื่องสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจและปัญหาการปลูกอ้อยของเกษตรกรในอำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรพันธุ์อ้อยและการปลูกอ้อยของเกษตรกรและปัญหาข้อเสนอแนะในการปลูกอ้อยของเกษตรกรในอำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ประชากรในการวิจัยคือ เกษตรกรชาวไร่อ้อยอำเภออุ้มทอง จำนวน 3,572 คน สุ่มกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 360 คน ด้วยวิธีการสุ่มแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า (1) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุเฉลี่ย 50.9 ปี จบการศึกษา ม.3 หรือ ป.6 มีประสบการณ์ในการปลูกอ้อยเฉลี่ย 21.9 ปี ส่วนใหญ่เป็นลูกค้า ชกส. มีอาชีพหลักทำไร่ อ้อย อาชีพรองทำนาส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางปกครองมีเครื่องจักรกลในการปลูกอ้อยมีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 236.39 ไร่ ใช้แรงงานเฉลี่ย 24.28 คน ส่วนใหญ่ใช้ทุนตัวเองและกู้เงิน ชกส. (2) การปลูกอ้อยของเกษตรกรในอำเภออุ้มทอง ส่วนใหญ่ไถดะซักร่องเดี่ยวระยะห่างระหว่างร่อง 1.5 เมตร การให้ปุ๋ย ใช้แรงงานคน และใช้ปุ๋ยเคมี ทั้งรองพื้นและแต่งหน้า การปลูกอ้อยใช้แรงงานคนปลูกอ้อยโดยวางลำเดี่ยวการให้น้ำส่วนใหญ่ยังคงอาศัยน้ำฝน การกำจัดวัชพืช และการเก็บเกี่ยวใช้แรงงานคนในการตัดและขึ้นรถบรรทุก หลังการเก็บเกี่ยวใช้สารเคมีกำจัดวัชพืชด้วยแรงงานคน ศัตรูอ้อยที่พบส่วนใหญ่เป็นหนอนกอ (3) นิยมปลูกโดยใช้พันธุ์ LK 92-11 (4) ภัยธรรมชาติส่วนใหญ่เกิดจากฝนแล้ง ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อราคาผลผลิตมากที่สุดคือนโยบายของรัฐ ด้านต้นทุนการผลิตคือน้ำมัน การบริหารจัดการไร่ยังขาดทักษะความชำนาญในการปลูกอ้อย มีปัญหาเงินทุนไม่เพียงพอ และเกษตรกรต้องการให้รัฐบาลประกาศราคาอ้อยขั้นต่ำก่อนตัดล่วงหน้า 6-7 เดือน

เชมชาติ ตนบุญ (2558) ศึกษาเรื่องคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยมุ่งศึกษาความเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างคนเลี้ยงไก่กับบริษัทธุรกิจการเลี้ยงไก่และสถานะทาง

กฎหมายของสัญญาการเลี้ยงไก่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา รวมถึงการศึกษารูปแบบลักษณะการต่อรองของคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์กลยุทธ์การต่อรองของคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาการต่อรองของคนเลี้ยงไก่ เจ้าของฟาร์มเลี้ยงไก่ 6 ฟาร์ม ในพื้นที่จังหวัดสิงห์บุรี ลพบุรี และระยอง และคนเลี้ยงไก่ในเครือข่ายผู้ประกอบการฟาร์มไก่เนื้อในระบบพันธสัญญา

ข้อค้นพบจากการศึกษาชี้ว่าคนเลี้ยงไก่มีสถานะที่สั่นไหวระหว่างผู้ผลิตแรงงานและผู้ประกอบการที่เป็นหุ้นส่วนกับบริษัทซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตของคำว่า “เกษตรกร” ตามนัยยะความหมายทั่วไปแสดงให้เห็นว่าการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา ทำให้เกิดสถานะใหม่ทั้งด้านสัญญาและด้านขอบเขตความหมายของคนเลี้ยงไก่ ซึ่งการนิยามความหมายตามลักษณะของคำว่า “เกษตรกร” อาจจะไม่ครอบคลุมถึงสถานะใหม่ของคนเลี้ยงไก่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา

การเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะที่สามารถนำมาบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมีเพียงการปรับใช้กฎหมายนิติกรรมสัญญากับสัญญาการเลี้ยงไก่ แต่ยังมีข้อจำกัดบางประการในการปรับใช้กฎหมาย ทำให้เห็นว่าสัญญาการเลี้ยงไก่มีความสลับซับซ้อนของเงื่อนไขข้อสัญญาเกินกว่าขอบเขตการปรับใช้กฎหมายนิติกรรมสัญญา และหากพิจารณาลักษณะของสัญญาการเลี้ยงไก่ควบคู่กับลักษณะของเอกเทศสัญญาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ผู้ศึกษาพบว่าไม่สามารถระบุได้ว่า สัญญาการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นเอกเทศสัญญาลักษณะใดได้อย่างชัดเจน เนื่องจากสัญญาการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญามีทั้งวัตถุประสงค์ของสัญญาซื้อขายจ้างทำของ และจ้างแรงงานรวมกัน ซึ่งอาจสรุปเบื้องต้นได้ว่า สัญญาการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นสัญญาสำเร็จรูปที่มีวัตถุประสงค์แบบผสม

ปัจจัยที่ทำให้คนเลี้ยงไก่ต้องเข้าสู่กระบวนการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากความต้องการลดภาระความเสี่ยงในการผลิตและการตลาด การมีรายได้ที่แน่นอนชัดเจน รวมถึงการชักนำให้เห็นภาพของความสำเร็จในการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา ประกอบกับภาพลักษณ์องค์กรที่น่าเชื่อถือของบริษัทธุรกิจการเลี้ยงไก่ การต่อรองของคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อต่อรอง ในเชิงประเด็นปัญหา โดยใช้การเจรจาต่อรองกับบริษัทธุรกิจการเลี้ยงไก่โดยตรงภายใต้เงื่อนไขสัญญาการเลี้ยงไก่การใช้กลไกหน่วยงานภาครัฐและการหาแนวร่วมเพื่อแสวงหาพื้นที่และสร้างองค์ความรู้ในการต่อรองกับบริษัท โดยมีเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการต่อรองของคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา 6 ประการคือ (1) เงื่อนไขข้อสัญญาการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา (2) บริษัทธุรกิจการเลี้ยงไก่และความสัมพันธ์ระหว่างคนเลี้ยงไก่กับบริษัทภายใต้ระบบอุปถัมภ์ (3) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา (4) ประสบการณ์การต่อรองของคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา (5) ภาระหนี้สินของคนเลี้ยงไก่ และ (6) เครือข่ายภาคีคู่มิตรที่เข้ามาช่วยเหลือคนเลี้ยงไก่ข้อเสนอแนะจากการศึกษามี 2 ประการดังนี้

(1) ข้อเสนอแนะในระยะเร่งด่วน คือ การปรับใช้กฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันให้มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงลักษณะการทำสัญญาการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญา และให้มีหน่วยงานของรัฐที่เข้ามากำกับดูแลการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นไปด้วยความเป็นธรรม ตลอดจนการส่งเสริมการรวมกลุ่มของคนเลี้ยงไก่ และผู้ผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาให้มีพื้นที่ในการสื่อสารแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และหาแนวทาง ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน (2) ข้อเสนอแนะในระยะยาวคือการตรากฎหมายเฉพาะที่เกี่ยวกับการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยมีหลักการในการกำกับดูแลการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาให้เป็นธรรมกับทุกฝ่าย โดยเฉพาะการมีองค์กรในการตรวจสอบการทำสัญญาและการบริหารสัญญา

กรอบแนวคิด

ปัญหาในการนำระบบเกษตรพันธสัญญา

ไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อย

- ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งทุน
- ความสามารถในการรวมกลุ่มในการต่อรองกับรัฐและทุน
- ภาระหนี้สิน
- เกษตรกรมีความเสี่ยง
- ความไม่ยุติธรรมในการทำสัญญา
- มีการลงทุนสูงและต่อเนื่อง
- หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องยังไม่มี การเข้ามาให้ความรู้ในเรื่องของกฎหมาย
- เกษตรกรเสียโอกาสในการได้รับราคาที่สูงกว่าในตลาดต่างประเทศ

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนา ระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560

- สิทธิ หน้าที่ และการคุ้มครอง
- การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่สัญญา

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิด

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัยและข้อมูลภาคสนาม

ความนำ

ในบทนี้จะชี้ให้เห็นถึงระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ระบบนี้ โดยอธิบายให้เห็นพื้นที่กรณีศึกษาวิธีการวิจัยและการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยมีเป้าประสงค์หลักในการตอบคำถามการวิจัยที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ระเบียบวิธี โดยการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การนำระบบเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีปัญหาอย่างไรบ้างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีมุมมองอย่างไรต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาบังคับใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคามมีมุมมองอย่างไรบ้าง

พื้นที่ศึกษา

อำเภอโกสุมพิสัย เดิมขึ้นการปกครองกับเมืองมหาสารคาม ปี พ.ศ. 2424 พระเจริณราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม ได้ขอตั้งเมืองใหม่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านท่าหอขวาง เป็นเมืองโกสุมพิสัย ให้ท้าวสุริโย (เสื่อ) เป็นพระสนุทพรพิธ เป็นเจ้าเมือง สำหรับชื่อโกสุมพิสัย ตามพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสานกล่าวไว้ว่า เครื่องราชบรรณาการของบ้านท่าหอขวาง ใช้เงินทำเป็นรูปดอกมะค่าป่าเพราะมีต้นมะค่าป่าเป็นจำนวนมาก จึงพระราชทานนามเมืองว่า “โกสุมพิสัย” ซึ่งแปลว่า แดนหรือที่อยู่แห่งต้นมะค่าป่า

ปี พ.ศ. 2444 ทางราชการได้ยุบมณฑลและเมืองต่าง ๆ ลงจัดตั้งเป็นอำเภอและตำบล เมืองโกสุมพิสัย จึงมีฐานะเป็นอำเภอตั้งแต่นั้นมา

อำเภอโกสุมพิสัยมีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียง ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอเชียงยืน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอกันทรวิชัยและอำเภอเมืองมหาสารคาม
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอบรบือและอำเภอกุดรัง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอบ้านไผ่ อำเภอบ้านแฮด และอำเภอเมืองขอนแก่น (จังหวัดขอนแก่น)

อำเภอโกสุมพิสัยแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 17 ตำบล 233 หมู่บ้านได้แก่

1. หัวขวาง (Hua Khwang) 24 หมู่บ้าน
2. ยางน้อย (Yang Noi) 14 หมู่บ้าน
3. วังยาว (Wang Yao) 12 หมู่บ้าน
4. เขวาไร่ (Khwao Rai) 20 หมู่บ้าน
5. ยางท่าแจ้ง (YangTha Chaeng) 10 หมู่บ้าน
6. แก้งแก (Kaeng Kae) 10 หมู่บ้าน
7. นหนองเหล็ก (Nong Lek) 20 หมู่บ้าน
8. นหนองบัว (Nong Bua) 10 หมู่บ้าน
9. นหนองกุ้งสวรรค์ (Nong Kung Sawan) 10 หมู่บ้าน
10. เชื่อน (Khuean) 11 หมู่บ้าน
11. นหนองบอน (Nong Bua) 11 หมู่บ้าน
12. โพนงาม (PhonNgam) 12 หมู่บ้าน
13. แพง (Phaeng) 16 หมู่บ้าน
14. แท้ใต้ (Hae Tai) 19 หมู่บ้าน
15. เหล่า (Lao) 11 หมู่บ้าน
16. เลิงใต้ (Loeng Tai) 12 หมู่บ้าน
17. ดอนกลาง (Don Klang) 11 หมู่บ้าน

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

อาชีพหลัก ได้แก่ ปลูกข้าว ไม้สามปะหลัง อ้อยผลไม้ หม่อนไหม พืชผัก ไม้ดอก
อาชีพเสริม ได้แก่ ทอเสื่อกก เลี้ยงปลา เลี้ยงวัว ทำลวดหนาม ทอผ้าไหม ทอผ้าฝ้าย

ด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม

ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ ปลูกข้าว ทำไร่สามปะหลัง อ้อย

โรงงานอุตสาหกรรมที่สำคัญ ได้แก่ โรงงานเย็บผ้า บริษัท แทรกอินเตอร์เทรด จำกัด

โรงงานน้ำตาลมหาวัง

การได้มาซึ่งข้อมูลและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปเพื่อตอบคำถามวิจัยสองส่วนคือ ปัญหาในการนำระบบเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และมุมมองเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาบังคับใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงมีการแบ่งขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การวิจัยแบบเอกสาร (documentary research) โดยศึกษาข้อมูลจากงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญาและงานศึกษา เกี่ยวข้องกับการศึกษาสังคมชาวนารวมถึงการวิเคราะห์พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ.2560 และถึงนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรพันธสัญญา

2. การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งผู้วิจัยจะสังเกตการทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรทั้ง 2 กลุ่ม ในชุมชนที่เลี้ยงไก่เนื้อและปลูกอ้อยภายใต้ระบบพันธสัญญาเพื่อศึกษาข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

3. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (keys informants) โดยผู้วิจัยสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาไก่เนื้อในโรงเรียนระบบปิดที่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ 5 ราย และตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาไก่เนื้อในโรงเรียนระบบปิดที่ไม่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ 5 รายตัวแทนบริษัทเอกชนที่ทำพันธสัญญากับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ 1 บริษัท (ทั้งนี้บริษัทดังกล่าวมีพันธสัญญากับเกษตรกรทั้งผู้เลี้ยงไก่ผู้ปลูกอ้อยและผู้ขายสุกรและผู้เลี้ยงปลาในกระชัง 1 ราย ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาอ้อยที่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ 5 ราย ตัวแทนครัวเรือนที่ทำเกษตรพันธสัญญาอ้อยที่ไม่ประสบผลสำเร็จในแง่รายได้ 5 ราย ตัวแทนเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ตัวแทนสหกรณ์การเกษตร จังหวัดมหาสารคาม 1 ราย และเสวนาแบบกลุ่มของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ จำนวน 5 ราย และผู้ปลูกอ้อย จำนวน 5 ราย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงข้อมูลตามประเด็นแบบสัมภาษณ์ ในเชิงการอธิบายซึ่งนำมาสู่การสรุปผลเกี่ยวกับปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูก

อ้อยในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา เพื่อศึกษาปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

การสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

ในการลงพื้นที่ภาคสนามข้อมูลผู้วิจัยสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลในที่นี้ คือ กรอบเค้าโครงการสัมภาษณ์โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาค้นคว้าเอกสาร งานวิจัย แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม และมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่โกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
2. นำผลการศึกษาตามข้อ 1 มากำหนดโครงร่างแบบสัมภาษณ์ตามประเด็นสำคัญ โดยพิจารณาเนื้อหาให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ในการวิจัย
3. ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาโดยนำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบการใช้ภาษาความถูกต้องปรับปรุงแก้ไข ตลอดจนความสอดคล้องกับนิยามศัพท์เฉพาะของกรอบแนวคิดและเนื้อหา
4. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาอีกครั้ง

ข้อจำกัดของระเบียบวิธีวิจัย

การเข้าถึงพื้นที่เพื่อแสวงหาแหล่งข้อมูลจำเป็นต้องอาศัยคนในพื้นที่เป็นตัวเชื่อมในการเข้าถึงเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลที่ได้อาจจำกัดเนื่องจากเป็นข้อมูลที่ผ่านตัวกลาง

สรุปท้ายบท

การศึกษาเรื่องมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม การศึกษาพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ในการทำความเข้าใจถึงความรู้ความเข้าใจและความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการบังคับใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นเป้าหมายในการสร้างความเป็นธรรมให้กับเกษตรกรที่อยู่ภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา หลังจากที่ผ่านมาพบว่าเกษตรกรบางส่วนถูกเอาเปรียบจากคู่สัญญาที่มีอำนาจต่อช่องทางเศรษฐกิจที่สูงกว่า ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการลดปัญหาของระบบเกษตรพันธสัญญาทั้งในส่วนของ การบังคับใช้แนวทางการออกนโยบาย รวมถึงความเข้มแข็งของเกษตรกรเองอันจะส่งผลให้การพัฒนาอาชีพเกษตรกรของไทยเกิดความยั่งยืนเพิ่มขึ้น

บทที่ 4

ปัญหาในการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้และมุมมองของเกษตรกรต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย

ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอปัญหาในการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้และมุมมองของเกษตรกรต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย โดยการรวบรวมข้อมูลในประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้การศึกษาจากเอกสารการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา และการสังเกตในพื้นที่วิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกคือปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย ส่วนที่สองคือมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย โดยมีประเด็นดังนี้

1. ปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
2. มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
3. สรุปท้ายบท

ปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามจะเห็นถึงปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญามาใช้ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน
- 1.1 กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

ในการลงทุนเลี้ยงไก่แบบพันธสัญญาครั้งแรกเกษตรกรต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากที่สุดสำหรับการปลูกสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่เนื้อบนบ่อเลี้ยงปลาซึ่งเป็นโรงเรือนแบบเปิด หรือเล่าเปิดบนบ่อเลี้ยงปลา โดยส่วนมากแล้วเกษตรกรจะอาศัยเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

ต่อมาภายหลังจากปัญหาใช้วัตถุดิบกระป๋องนมรสหวานได้บังคับให้เกษตรกรที่เลี้ยงไก่เนื้อในชุมชนทำการปรับปรุงโรงเรือนให้เป็นระบบปิด หรือเล้าปิดเพื่อป้องกันและควบคุมโรคระบาดในสัตว์ปีก โดยต้องปิดผ้ายางรอบโรงเรือนติดตั้งระบบทำความเย็นภายในโรงเรือนที่เรียกว่าระบบ “อีแวป (EVAP : Evaporation cooling systems) ซึ่งเกษตรกรต้องใช้เงินลงทุนในการสร้างโรงเรือนและติดตั้งระบบอีแวปราว 300,000-700,000 บาทต่อ โรงเรือนสำหรับเลี้ยงไก่ประมาณ 4,000 -5,500 ตัว ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มีต้นทุนในการดำเนินการที่ค่อนข้างสูง ทั้งนี้ จากการศึกษาาระบบเกษตรพันธสัญญากรณีผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย เกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยมีปัญหาเรื่องการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการทำเกษตรพันธสัญญาเกี่ยวกับการเลี้ยงไก่ เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ลักษณะการดำเนินธุรกิจที่ไม่ค่อยได้มาตรฐาน มีผลขาดทุนในบางช่วง และหลักทรัพย์ค้ำประกันที่อาจมีมูลค่าไม่สูง ทำให้นักธนาคารเจ้าหนี้พิจารณาว่ามีความเสี่ยงสูงในการให้สินเชื่อ ดังนั้นในการให้สินเชื่อจึงพิจารณาให้ในวงเงินที่ไม่สูง หรือในบางรายที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันอาจไม่สามารถกู้ยืมเงินได้เลย ทำให้โอกาสในการปรับปรุงคุณภาพโรงเรือน/อุปกรณ์ และขยายกำลังการผลิตเป็นไปได้ยาก ซึ่งทำให้เกษตรกรไม่มีเงินทุนเพื่อนำมาลงทุนสร้างโรงเรือนระบบปิดเพื่อให้ได้ตามมาตรฐานของบริษัทคู่สัญญา

ทั้งนี้ ยังพบปัญหาผลตอบแทนเมื่อหักต้นทุนการผลิต คือเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าแรงงาน ค่าขนส่ง เป็นต้น เมื่อหักค่าใช้จ่ายแทบไม่เหลือเพียงพอต่อการชำระหนี้สินแต่ยังคงเหลือไว้สำหรับการดำรงชีพในระยะชั่วคราว ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่ามีความสอดคล้องกับงานของ ยลดา ปิ่นเพชร (2555) ซึ่งพบว่าปัญหาเรื่องเงินทุน การทำเกษตรพันธสัญญาโดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมากในการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเกษตรกรจึงจำเป็นต้องหาแหล่งทุนที่กู้ยืมเงินทั้งในและนอกระบบ โดยเริ่มต้นเมื่อเข้าร่วมโครงการกับบริษัท บริษัทจะเป็นผู้รับรองเกษตรกรในการกู้เงินกับธนาคาร แต่เมื่อเกษตรกรเกิดหนี้สินจากการทำเกษตรพันธสัญญา บริษัทจะไม่ร่วมรับผิดชอบในภาระหนี้สินที่เกิดขึ้น และปัญหาเรื่องผลตอบแทนในการทำการเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรจะต้องใช้แรงงานอย่างเข้มข้นในการผลิต แต่ผลตอบแทนของเกษตรกร เมื่อหักค่าใช้จ่ายสาธารณูปโภค ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า เกษตรกรแทบจะไม่มีรายได้เพียงพอต่อการชำระหนี้สินหรือใช้จ่ายในการดำรงชีวิต (ยลดา ปิ่นเพชร, 2555: 112-113)

นอกจากนี้ เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ยังต้องมีการลงทุนต่อเนื่อง โดยพบว่าเมื่อส่งสินค้าให้กับบริษัทแล้วเกษตรกรจะต้องลงทุนใหม่คือการซื้อลูกไก่กับบริษัทเพื่อเพาะเลี้ยงไก่ให้น้ำหนักตามที่บริษัทกำหนด และการลงทุนซื้ออาหารไก่ เพราะไก่จะต้องบริโภคทุกวันเพื่อให้น้ำหนักไก่ปริมาณอาหารในแต่ละวันจึงค่อยข้างจะให้หลายช่วงเวลา ซึ่งจากตัวอย่างการสัมภาษณ์เกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา พบว่า

“...กรงเหล็กในโรงเรือนระบบปิดของฟาร์มเป็นของบริษัทเดิมที่ทำให้เป็นหนี้กับธนาคารหลังจากที่บริษัทปิดตัวลง หลังจากนั้นจึงต้องหาบริษัทเพื่อเซ็นสัญญาลงทุนใหม่ เพื่อหวังจะนำเงินมาใช้หนี้ แต่เกษตรกรบางคนไม่มีเงินไปใช้หนี้ธนาคารก็โดนธนาคารฟ้องไปหลายรายเหมือนกัน...”

(เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนที่ 2, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

“...บริษัทใหม่ที่เกษตรกรหามาเพื่อเซ็นสัญญาทำเกษตรพันธสัญญามีค่อนข้างหลายเจ้า และบางเจ้าก็เลือกเอาเกษตรกร โดยบริษัทจำกัดจำนวนของเกษตรกรที่มาทำสัญญา บางรายก็เลิกทำไปเลยและหันไปประกอบอาชีพอื่น แต่ก็ยังคงเป็นหนี้จากบริษัทเก่าเช่นเดิม แต่ก็ต้องก้มหน้าใช้หนี้กันไป...”

(กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

“...ในช่วงนี้เกษตรกรบางรายก็ได้เซ็นสัญญากับหลายบริษัทแล้ว แต่เกษตรกรจะต้องไปกู้เงินมาเพื่อลงทุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ฟาร์มได้มาตรฐานตามที่บริษัทกำหนด และยังต้องใช้บริการสินเชื่อบริษัทโดยเป็นจำนวนการลงทุนที่ค่อนข้างเยอะและยังโดนหักหนี้สินเชื่อนี้เมื่อส่งสินค้าให้กับบริษัท และเงินที่เหลือจากการหักคือเงินที่เกษตรกรจะได้รับ...”

(กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

1.2 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

ส่วนใหญ่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยที่ประสบปัญหาเรื่องเงินทุนโดยส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรลูกไร่ที่อยู่ในโคกตาของหัวหน้าโคกตา ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้เข้าถึงแหล่งทุนได้ยากเนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกที่เป็นโฉนดมีจำนวนน้อย โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ ส.ป.ก. ที่ไม่สามารถนำไปแปลงเป็นทุนได้กับธนาคาร แต่เกษตรกรจะนำไปจำนำไว้กับหัวหน้าโคกตาในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6.25 ต่อปี โดยมีเงื่อนไข เกษตรกรต้องส่งอ้อยให้กับหัวหน้าโคกตาทั้งหมด (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 24 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์) ซึ่งในการเพาะปลูกในแต่ละปีจำเป็นต้องมีเงินทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าแรงงาน ค่าขนส่ง เป็นต้น เมื่อหักค่าใช้จ่ายเกษตรกรแทบจะไม่มีรายได้เพียงพอต่อการชำระหนี้เหลือเพียงกำไรที่สามารถจุนเจือครอบครัวได้ชั่วคราว ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยของ ยลดา ปิ่นเพชร (2555) พบว่า มีความสอดคล้องกันในส่วนของปัญหาเรื่องเงินทุน การทำเกษตรพันธสัญญาโดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์ที่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากในการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานเกษตรกรจึงจำเป็นต้องหาแหล่งทุนที่กู้ยืมทั้งในและนอกระบบ (ยลดา ปิ่นเพชร, 2555: 112-113) โดยจากพื้นที่กรณีศึกษาอำเภอโกสุมพิสัย พบว่าเกษตรกรกลุ่มผู้ปลูกอ้อยส่งอ้อยให้โรงงาน แต่โคกตาจากโรงงานใกล้พื้นที่เต็ม จึงต้องขยับโคกตาไปอีกโรงงานหนึ่งส่งผลให้เกษตรกรลูกไร่ที่มีพื้นที่ 15-20 ไร่ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการขนส่งอ้อยไปส่งอีกโรงงานที่อยู่ห่างไกลออกไปจากพื้นที่

เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยจะอยู่ในโควตาของหัวหน้าโควตา ทั้งนี้ เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายใหญ่ที่อยู่ในโควตาของหัวหน้าโควตา มีความแตกต่างกันในเรื่องของการเข้าถึงแหล่งทุนและปัจจัยการผลิต กล่าวคือ กลุ่มเกษตรกรลูกไร่ซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวนน้อยกว่า 10 ไร่เข้าถึงแหล่งทุนได้อย่างจำกัด เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น จึงส่งผลให้เกษตรกรเหล่านี้เป็นหนี้ในระบบจำนวนมากและปัจจัยการผลิตมีต้นทุนที่สูงเนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกน้อยจึงขายได้กำไรน้อย ส่วนเกษตรกรลูกไร่รายใหญ่ที่มีพื้นที่เพาะปลูก 15 ถึง 20 ไร่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนได้ง่ายกว่าเนื่องจากผลการผลิตเพียงพอหรือเกินโควตาที่ได้รับมาและสามารถนำไปส่งให้กับโรงงานได้โดยตรง จึงส่งผลให้เกษตรกรกลุ่มนี้มีกำไรเพียงพอในการลงทุนครั้งต่อไปและมีความสามารถในการชำระหนี้ของตนเองได้

2. ความสามารถในการรวมกลุ่มในการต่อรองกับรัฐและทุน

การรวมตัวกันของเกษตรกรนับเป็นแนวทางสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตร เพราะการรวมตัวกัน นอกจากจะเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรอง ทั้งด้านการซื้อปัจจัยการผลิตและขายผลผลิตแล้ว ยังนำมาซึ่งความร่วมมือกันของหมู่คณะ ซึ่งกลุ่มมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก้ปัญหาสามารถพึ่งตนเองได้ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน การรวมตัวของเกษตรกรในรูปแบบขององค์กรเกษตรกร เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาของเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่ง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรหลายประการ คือ (กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาการบริหารการจัดการสหกรณ์ สำนักงานสหกรณ์จังหวัดอำนาจเจริญ, 2561: 1-2)

1. เมื่อรวมตัวแล้ว เกษตรกรสามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาที่ถูกลง ตัวอย่างเช่น เกษตรกร 100 คน ต้องการซื้อปุ๋ยคนละ 500 กิโลกรัม ถ้าเกษตรกรต่างคนต่างซื้อคนละ 500 กิโลกรัม พ่อค้าจะคิดราคาขายปลีก แต่ถ้าเกษตรกรรวมตัวกันซื้อเป็นกลุ่ม พ่อค้าก็จะคิดราคาขายส่ง ซึ่งเป็นราคาที่ถูกลงอย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะพ่อค้าไม่ต้องเก็บสต็อกปุ๋ยไว้นาน ไม่ต้องเสียดอกเบี้ยธนาคาร ในกรณีที่พ่อค้ากู้เงินจากธนาคารไปซื้อไม่ต้องเสียค่าจ้างคนงานเฝ้าโกดัง และไม่ต้องหักน้ำหนักรปุ๋ยที่อาจสูญหายไป เป็นต้น

2. เมื่อรวมตัวกันแล้วเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่สูงขึ้น

3. ในแง่ของการรับเทคโนโลยีหรือความรู้จากเจ้าหน้าที่ ถ้าเกษตรกรรวมตัวกัน การถ่ายทอดเทคโนโลยีของเจ้าหน้าที่ก็สามารถจะทำได้รวดเร็วยิ่งขึ้น และเกษตรกรสามารถรับการถ่ายทอดได้รวดเร็วกว่าการถ่ายทอดเป็นรายบุคคล ซึ่งทำได้ช้าและไม่ทั่วถึงและตามหลักของการเรียนรู้แล้วเกษตรกรจะเรียนรู้จากเพื่อนสมาชิกได้ง่ายกว่าเรียนรู้จากบุคคลภายนอก หรือจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริม

4. การรวมกลุ่มกันจะทำให้เกษตรกรสามารถขอรับความช่วยเหลือจากรัฐได้ดีกว่าที่จะเรียกร้องโดยคนใดคนหนึ่งนอกกลุ่ม เพราะไม่สามารถอ้างว่าเป็นตัวแทนของเกษตรกรทั้งหมดได้

5. การรวมกลุ่มกันสามารถผลิตสินค้าหรือผลผลิตส่งตลาดหรือผลิตให้บริษัทเอกชนได้ในจำนวนและคุณภาพตามที่บริษัทต่างๆ เหล่านั้นต้องการภายใต้การตกลงราคากันล่วงหน้า

6. การรวมกลุ่มกัน เกษตรกรสามารถจะแปรรูปผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์อย่างอื่นได้ในกรณีที่ผลผลิตล้นตลาดหรือราคาผลผลิตตกต่ำโดยการลงทุนร่วมกัน

7. การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกษตรกรสามารถรับเอาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคจากบริษัทผู้ผลิตมาจำหน่ายให้กับสมาชิกได้ในราคาที่ถูกลงกว่าที่ต่างคนต่างไปซื้อมาจากตลาดโดยตรง

8. การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกษตรกรสามารถมีพลังต่อรองกับกลุ่มต่างๆ ได้ ทั้งนี้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง หรือเพื่อไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาเอารัดเอาเปรียบสมาชิกของกลุ่มได้

9. การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกษตรกรสามารถระดมทุน ดำเนินการค้า เช่น ทำโรงสี จัดตั้งตลาดกลางเพื่อจำหน่ายผลผลิตของตนเองได้

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามมิได้ดำเนินการรวมกลุ่มในลักษณะของสหกรณ์หรือกลุ่มใด ๆ ทำให้ขาดความร่วมมือระหว่างเกษตรกรด้วยกันในการต่อรองกับรัฐและทุน

3. ภาระหนี้สิน

3.1 กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

ในกรณีกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่า มีครัวเรือนอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญากว่า 40 ครัวเรือนโดยประมาณ ซึ่งในแต่ละครั้งต้องใช้เงินตนเองในการลงทุนสร้างโรงเรือนซึ่งเงินทุนเป็นเงินที่กู้มาจากรธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และแหล่งลงทุนจากบริษัทเอกชนคู่สัญญาจึงทำให้เพื่อสร้างโรงเรือนให้ได้ตามมาตรฐานตามที่บริษัทคู่สัญญากำหนด อนึ่ง ในกรณีที่บริษัทคู่สัญญาปิดกิจการลง เกษตรกรที่มีหนี้สินต้นทุนการผลิตและจำเป็นต้องอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาต่อไปเพื่อใช้หนี้ เนื่องจากเกษตรกรไม่มีกำลังในการชำระหนี้ได้ตามจำนวนที่ธนาคารกำหนดและอัตราดอกเบี้ย เพราะหากเกษตรกรออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาและไปประกอบอาชีพอื่นอาจจะทำให้มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นน้อยไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ แต่เกษตรกรต้องลงทุนเพิ่มเพื่อสร้างโรงเรือนให้ได้ตามมาตรฐานของบริษัทคู่สัญญาใหม่ ส่งผลให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระหนี้สินเพิ่มขึ้นจากเดิม จากตัวอย่างกรณีศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยง ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย ดังนี้

1. ในกรณีที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มีต้นทุนสามารถใช้หนี้ได้และสามารถไปประกอบอาชีพอื่นได้ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่กลุ่มนี้อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีหนี้สินตั้งแต่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา โดยเกษตรกรต้องเผชิญกับโรคระบาดไข้หวัดนก ซึ่งในขณะนั้นเกษตรกรไม่มีวัคซีนป้องกันโรคไข้หวัดนก จึงทำให้ไก่ของเกษตรกรล้มตายจากโรคระบาดดังกล่าวจำนวนมาก เกษตรกรผู้เลี้ยงต้องฆ่าไก่ที่อยู่ในฟาร์มทั้งหมดและทำความสะอาดฆ่าเชื้อโรคทั้งฟาร์ม ซึ่งเกษตรกรต้องลงทุนเลี้ยงไก่ใหม่ทั้งหมด ส่งผลให้เกษตรกรขาดทุนจากโรคระบาดไข้หวัดนกและต้องกู้เงินเพื่อมาลงทุนใหม่ และมีวิธีการจัดการความเสี่ยงที่อาจจะเกิดโรคระบาดขึ้นได้อีกคือการป้องกันโดยเริ่มจากโครงสร้างฟาร์มไก่ที่ต้องปิดให้มิดชิดกว่าเดิม เกษตรกรเมื่อเข้าไปอยู่ในฟาร์มต้องแต่งกายให้มิดชิดสวมหน้ากากเพื่อป้องกันไข้หวัดนก หาวัคซีนจากบริษัทคู่สัญญาที่ป้องกันโรคไข้หวัดนกได้ ต่อมาเมื่อบริษัทคู่สัญญาปิดกิจการลงเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จึงออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาและมีหนี้สินคงเดิม โดยเกษตรกรหันไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพและสามารถใช้หนี้ได้ เนื่องจากมีทุนเหลือจากการทำเกษตรพันธสัญญา แม้ว่าจะไม่มั่นคงในการประกอบอาชีพอื่นแต่ก็สามารถจัดการกับรายรับและรายจ่ายได้เป็นอย่างดี

2. ในกรณีที่เกษตรกรไม่มีทุนมากนักแต่ยังพอมีความสามารถในการชำระหนี้ได้ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่กลุ่มนี้อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาตั้งแต่เริ่มต้น แต่ไม่มีต้นทุนในการลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ จึงหาแหล่งทุนเพื่อนำมาลงทุนทำระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทเอกชน เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ที่ไม่มีต้นทุนจึงเริ่มสร้างหนี้สินและสามารถชำระหนี้ได้ตามผลกำไรของผลผลิตที่ส่งให้กับบริษัทคู่สัญญา และเกษตรกรยังคงอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาจนถึงปัจจุบัน โดยไม่สามารถออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาได้ เนื่องจากมีหนี้สินตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบันมีจำนวนมาก ถ้าอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาเกษตรกรยังพอมีความสามารถในการชำระหนี้ได้ หากออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาเกษตรกรเหล่านี้จะไม่สามารถชำระหนี้ธนาคารได้ และเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในกรณีดังกล่าวจัดการกับความเสี่ยงจากโรคระบาดไข้หวัดนก ภัยธรรมชาติ รวมถึงสภาพภูมิอากาศ โดยเกษตรกรในกรณีที่ไม่มีต้นทุนแต่มีความสามารถในการชำระหนี้ เกษตรกรหาแหล่งทุนสำหรับกู้ยืมเพื่อนำมาลงทุนทำความสะอาด ต่อเติมฟาร์ม และลงทุนซื้อลูกไก่รวมทั้งอาหารไก่ และอื่นๆ ส่งผลให้เกษตรกรต้องเป็นหนี้เพิ่มขึ้นจากความเสี่ยงที่เกิดขึ้น

3. ในกรณีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ที่ไม่มีทุนและต้องไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อชำระหนี้ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่กลุ่มนี้อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีหนี้สินตั้งแต่เข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา จากนั้นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในแต่ละปี โดยปี พ.ศ. 2547 เป็นปีที่เกิดวิกฤติโรคระบาดไข้หวัดนกจนเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขาดทุนเป็นจำนวนมากจากไก่ที่ตายและต้องฆ่าไก่ออกจากฟาร์มทั้งหมด เกษตรกรต้องหาแหล่งทุนเพื่อกู้เงินมาลงทุนเพิ่ม ต่อมาบริษัทคู่สัญญาปิดกิจการลง ส่งผลให้เกษตรกรต้องแบกรับหนี้จำนวนมาก ในกรณีดังกล่าวเกษตรกรจัดการกับความเสี่ยง

เสี่ยง โดยที่เกษตรกรออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาไปประกอบอาชีพอื่นในต่างถิ่นซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพเนื่องจากต้องนำเงินที่หามาได้จากการประกอบอาชีพอื่นไปชำระหนี้ธนาคาร เมื่อครั้งอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา

4. ในกรณีเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ผู้ที่มีทุนและยังอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่กลุ่มนี้ตั้งแต่เริ่มต้นโดยใช้ต้นทุนของตนเองในการลงทุนสร้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ และการทำระบบเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสียหายจากโรคระบาด ภัยจากธรรมชาติ รวมถึงสภาพภูมิอากาศ โดยความเสี่ยงจากโรคระบาดใช้หวัดนก ส่งผลให้ไก่ล้มตายจำนวนมาก ต้องเอาไก่ออกทั้งโรงเรือนและต้องชะล้างโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้สะอาดปลอดภัยจากโรค และเกษตรกรขาดทุนเช่นกันกับเกษตรกรในกรณีข้างต้น แต่เกษตรกรมีต้นทุนเดิมอยู่จึงไม่ทำให้เกษตรกรต้องสร้างหนี้เพิ่มขึ้น โดยความเสียหายจากโรคระบาดคือ ไก่ที่เลี้ยงมาไม่สามารถขายให้กับบริษัทได้จึงทำให้เกษตรกรขาดทุน โรงเรือนเลี้ยงไก่ต้องต่อเติมให้มิดชิดปลอดภัยจากโรค และค่าอาหารไก่ที่ต้องซื้อเพิ่ม เกษตรกรมีวิธีการจัดการกับความเสียหายจากโรคระบาดใช้หวัดนกคือ การเก็บต้นทุนเอาไว้ในยามฉุกเฉิน การใช้วัคซีนป้องกันใช้หวัดนก และการสร้างสุขอนามัยกับเกษตรกรเองโดยการใส่ชุดให้มิดชิดสวมหน้ากากป้องกันโรคในยามเข้าไปในโรงเรือนเลี้ยงไก่ ความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ คือน้ำท่วม ซึ่งในช่วงฤดูฝนอาจเกิดน้ำท่วมฉับพลันและทำให้โรงเรือนเลี้ยงไก่เกิดความเสียหายจำนวนมาก เกษตรกรมีวิธีการจัดการความเสี่ยงโดยจะเลี้ยงไก่ในช่วงฤดูฝนจำนวนไม่มากและสามารถควบคุมได้ โดยมีพื้นที่สูงในการอพยพไก่ และนำต้นทุนที่ใช้ในยามฉุกเฉินมาซ่อมแซมโรงเรือนเลี้ยงไก่ ในขณะที่ความเสี่ยงที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวน ส่งผลให้ไก่ตายในอุณหภูมิที่สูงเกินไปถึง 35-38 องศา และมีอุณหภูมิที่ต่ำเกินไปถึง 15-18 องศา โดยเกษตรกรมีวิธีการจัดการความเสี่ยงจากสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนคือ การสร้างอุณหภูมิภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้มีอุณหภูมิคงที่อยู่ตลอดเวลาโดยใช้เครื่องวัดอุณหภูมิภายในโรงเรือนเลี้ยงไก่ ซึ่งในช่วงบริษัทแรกเริ่มปิดกิจการลง ส่งผลให้เกษตรกรได้รับผลกระทบในส่วนของการหยุดชะงักในการเลี้ยงไก่และส่งไก่ให้กับบริษัท คือเมื่อส่งไก่ล็อตสุดท้ายให้กับบริษัทดังกล่าว ต่อมาบริษัทปิดกิจการลง ทำให้โรงเรือนเลี้ยงไก่มีสภาพทรุดโทรมลง ต้องหาบริษัทคู่สัญญาใหม่ และเมื่อเซ็นสัญญาเสร็จเรียบร้อยทำให้เกษตรกรต้องลงทุนปรับปรุงโรงเรือนเลี้ยงไก่ให้ได้ตามมาตรฐานของบริษัทคู่สัญญา โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มีต้นทุนในการหมุนเวียนในระบบเกษตรพันธสัญญา รวมทั้งปัจจัยการผลิต เช่น อาหาร ยาวัคซีน เป็นต้น แต่เกษตรกรก็ยังมีหนี้ที่ต้องแบกรับตั้งแต่เริ่มต้นทำระบบเกษตรพันธสัญญาถึงปัจจุบัน ทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการชำระหนี้ซึ่งได้จากผลกำไรของผลผลิตที่ส่งให้กับบริษัทคู่สัญญา ในกรณีดังกล่าวเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาอย่างต่อเนื่อง

ในบางครัวเรือนที่ต้องออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาเนื่องจากเงินทุนที่มีอยู่อย่างจำกัด ต้องหันไปทำอาชีพอื่นหรือเดินทางไปทำงานทำที่อื่น แต่เกษตรกรก็ยังต้องชำระหนี้จากการทำเกษตรพันธสัญญา โดยเกษตรกรที่ออกจากระบบเกษตรพันธสัญญา เนื่องจากมีเงินทุนในการลงทุนเพื่อไปประกอบอาชีพอื่นที่สามารถใช้หนี้เดิมจากการทำเกษตรพันธสัญญา เกษตรกรที่มีบริษัทคู่สัญญาใหม่จะต้องลงทุนเพิ่มโดย หาแหล่งลงทุนจากหนันั้นนอกระบบ จึงส่งผลให้เกษตรกรเป็นหนี้เพิ่มขึ้นและไม่สามารถออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาได้เนื่องเกษตรกรไม่มีความสามารถในการชำระหนี้สิน

3.2 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

จากการศึกษาภาระหนี้สินของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่าการทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย สร้างภาระค่าใช้จ่ายมากกว่ารายรับจากการขายอ้อยเนื่องจากการขายอ้อยได้ตามราคาอ้อยต่อตันเท่านั้น เมื่อราคาอ้อยต่ำ แต่อุปกรณ์ทางการเกษตร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าแรง ที่เพิ่มขึ้น เกษตรกรจึงได้รับผลกระทบในการแบกรับค่าใช้จ่ายและการลงทุนที่เพิ่มขึ้น แม้ว่ารัฐบาลจะช่วยเยียวยาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย แต่การแบกรับหนี้สินไม่ได้ลดลงมีแต่เพิ่มขึ้น

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายย่อยส่วนใหญ่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นเกษตรกรรายย่อยมีพื้นที่ปลูกไม่เกินรายละ 30 ไร่ โดยพื้นที่จำนวนหนึ่งของเกษตรกรเป็นพื้นที่ ส.ป.ก. ที่ไม่มีเอกสารสิทธิที่จะสามารถนำไปแปลงเป็นทุนได้ เกษตรกรจึงเข้าถึงแหล่งทุนยาก โดยส่วนใหญ่จะขอเงินทุนจากหัวหน้าโคเวตต้าที่เกษตรกรเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6.25 ต่อปี โดยมีเงื่อนไข คือเกษตรกรต้องส่งอ้อยให้กับหัวหน้าโคเวตต้าทั้งหมด (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 24 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

อนึ่ง แม้ว่าต้นทุนการผลิตโดยเฉพาะปุ๋ยเคมีและยาเคมีจำกัดวัชพืชต่อไร่สูง และราคาผลผลิตต่ำ แต่เกษตรกรหลายรายยังมีความหวังว่าอ้อยพันธุ์พืชเศรษฐกิจซึ่งได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล และตนอาจได้รับความช่วยเหลือเรื่องราคาที่เป็นมาตรฐานที่ทางโรงงานรับซื้อ แต่กระนั้นการลงทุนในการปลูกอ้อยในแต่ละครั้งจะต้องใช้ต้นทุนที่สูงพอสมควร อีกทั้งโรงงานปล่อยโคเวตต้าการรับซื้ออ้อยลดลงส่งผลให้เกษตรกรบางรายต้องลดพื้นที่การเพาะปลูกและรายได้ก็ลดลงทำให้เมื่อหักกลับหนี้แล้วแทบไม่เหลือกำไรในการลงทุนครั้งต่อทำให้เกษตรกรต้องกู้เงินเพื่อมาลงทุนเพิ่ม

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา พบว่า “...ช่วงนี้อ้อยขายไม่ได้ราคา อ้อยที่ขายได้เมื่อหักหนี้ที่ยืมมาจากโรงงานก็แทบไม่เหลือกำไร จึงทำให้เกษตรกรต้องไปยืมหนัก้อนใหม่มาลงทุน หรือไปใช้บริการสินเชื่อจากโรงงานน้ำตาล...” (เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยคนที่ 1, 19 มีนาคม 2562)

จากการศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยที่ทำเกษตรพันธสัญญาที่ประสบความสำเร็จ จะมีที่จำนวน 30 กว่าไร่ในการปลูกอ้อย โดยเกษตรกรจะทำสัญญากับโรงงานในรูปแบบการรับซื้ออ้อย โดยเกษตรกรจะได้รับพันธุ์อ้อยจากโรงงานเพื่อนำมาเพาะปลูก เมื่อต้นอ้อยโตได้ขนาดตามที่โรงงานกำหนด เกษตรกรก็จะทำการตัดอ้อยในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เผาเพื่อง่ายและรวดเร็วต่อการตัด แต่ได้ราคาต่ำกว่าการตัดแบบสด แต่การตัดแบบสดจะใช้เวลามากพอสมควรในการตัด หลังจากนั้นเกษตรกรจะต้องส่งอ้อยให้โรงงานตามที่เกษตรกรไปขอโควตาจากโรงงาน ซึ่งสัญญาที่เกษตรกรทำกับโรงงานโดยส่วนใหญ่จะเป็น 10 ปีเศษ แต่ไม่มีสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษร หากมองในแง่ของรายได้และรายจ่าย จะขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจของประเทศในปีนั้น ๆ บางปีได้กำไรเยอะ บางปีขาดทุน โดยแหล่งทุนจะเป็นเกษตรกรที่หาเอง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะกู้ยืมมาจากรธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร แต่ถ้าปีไหนได้กำไรเยอะก็จะเก็บเงินออมไว้เพื่อเป็นทุนสำรองในยามที่เศรษฐกิจตกต่ำ ในปัจจุบันเศรษฐกิจก็ชาวบ้านมองว่าอยู่การทรงตัวทำให้ได้กำไรไม่มาก แต่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในปีนั้น ๆ ได้

4. ความเสี่ยงของเกษตรกร

4.1 กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

1) การแบกรับความเสี่ยงจากการปิดกิจการ/การยกเลิกสัญญา

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในลักษณะสัญญาก่อนมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 การทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรกลุ่มผู้เลี้ยงไก่จะมีที่ลักษณะผูกขาดสัญญาโดยบริษัทเอกชนจะให้เกษตรกรไปเซ็นสัญญาด้วยตัวเอง ซึ่งบริษัทเอกชนเป็นผู้ถือครองสัญญาเพียงฝ่ายเดียว โดยเงื่อนไขสัญญาเกษตรกรไม่สามารถรู้ได้ เมื่อเกษตรกรขอลงสัญญาบริษัทจะบ่ายเบี่ยงเพื่อเลี้ยงไม่ให้เกิดผลให้เกษตรกรที่ได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด หรือราคาผลผลิต เป็นต้น ไม่สามารถฟ้องร้องหรือเรียกร้องความเป็นธรรมได้หากยังต้องแบกรับหนี้สินที่ก่อขึ้นโดยบริษัทเอกชนในนามเกษตรกร

ต่อมามีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อ วันที่ 26 พฤษภาคม 2560 จึงทำให้บริษัทเอกชนเปลี่ยนแปลงวิธีการทำสัญญากับเกษตรกรคือมีการทำสัญญาในรายปีต่อปี ซึ่งสัญญาจะมี 2 ฉบับโดยบริษัทเอกชนและเกษตรกรถือคนละฉบับ รายละเอียดเงื่อนไขในสัญญาจะระบุรายละเอียดที่ชัดเจนในเรื่องของการซื้อขายและเงินประกันสัญญารวมถึงการต่ออายุสัญญา แต่สัญญาจะไม่ระบุความช่วยเหลือจากความเสียหายหรือความเสียหายจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด หรือการผลิตสินค้า เป็นต้น

ระบบเกษตรพันธสัญญาในทางทฤษฎีเป็นระบบการผลิตการเกษตรที่ประกันความมั่นคงในเรื่องรายได้ของเกษตรกร และคุณภาพ ปริมาณของผลผลิตที่จะป้อนเข้าสู่อุตสาหกรรมอาหาร ระบบเกษตรพันธสัญญาจึงเป็นระบบที่นานาประเทศยอมรับและนำไปใช้ในการเกษตรของแต่

ละประเทศ แต่ในทางปฏิบัติเกษตรกรพันธสัญญาที่มีจุดอ่อนที่เป็นปัญหาหลายประการ เช่น การผูกขาดตลาดของบริษัทธุรกิจการเกษตร เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองในด้านปัจจัยการผลิต ตลาดหรือเงื่อนไขต่างๆ ในสัญญา รวมถึงสัญญาระหว่างบริษัทกับเกษตรกร เป็นสัญญาสำเร็จรูปที่ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร เป็นต้น

2) ราคาผลผลิต

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่า บริษัทคู่สัญญากำหนดเงื่อนไขการซื้อขายไว้ในสัญญา ซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ประกันราคาไก่ที่ 50 บาทต่อกิโลกรัม โดยน้ำหนักไก่เฉลี่ย 0.95 ถึง 1.00 กิโลกรัมต่อตัว โดยชั่งน้ำหนักปลายทางซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขายไก่ได้เฉลี่ยกิโลกรัมละ 35 บาท โดยต่ำกว่าราคาที่ประกันไว้ถึง 15 บาทต่อกิโลกรัม (จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ 11 สิงหาคม 2562) เมื่อเทียบกับราคาไก่เนื้อเฉลี่ยทั้งประเทศ กิโลกรัมละ 36.89 บาท (สถานการณ์การผลิตและการตลาดรายสัปดาห์, 16-22 สิงหาคม 2562: ออนไลน์) ซึ่งราคาผลผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขายได้ค่อนข้างทรงตัวเนื่องจากผลผลิตไก่เนื้อออกสู่ตลาดใกล้เคียงกับความต้องการบริโภคไก่เนื้อที่ค่อนข้างทรงตัวส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยได้กำไรจากการขายไก่ลดลง ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ค่าอาหาร ค่ายาค่าน้ำค่าไฟฟ้ารวมถึงราคาลูกไก่ที่เพิ่มสูงขึ้นเกษตรกรจึงต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในการลงทุนซึ่งสวนทางกับราคาไก่ที่ยังทรงตัวอยู่ในปัจจุบันซึ่งในอนาคตค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตจะมีต้นทุนที่สูงขึ้นและราคาไก่มีแนวโน้มลดลงเนื่องจากความต้องการบริโภคไก่เนื้อลดลงเพราะปัจจุบันผู้คนหันมารักสุขภาพมากขึ้น (สถานการณ์การผลิตและการตลาดรายสัปดาห์, 16-22 สิงหาคม 2562: ออนไลน์)

3) ความเสี่ยงจากโรคระบาด

จากการศึกษากลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า โรคระบาดที่เกษตรกรพบคือ โรคไข้หวัดนก ที่มากับธรรมชาติ โดยเกษตรกรสามารถป้องกันการเกิดโรคจากการใช้ยาวัคซีนโดยบริษัทเป็นผู้จัดหาให้กับเกษตรกร ก่อนการเกิดโรคระบาดขึ้นเกษตรกรไม่มียาวัคซีนในการป้องกันโรคจึงส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ได้รับความเสียหายจากไก่ที่ตายไป ทำให้เกษตรกรต้องขาดทุนในช่วงการเกิดโรคระบาดขึ้น ในปี พ.ศ. 2547 จึงทำให้บริษัทมีมาตรการในการป้องกันการเกิดโรคระบาดในไก่

โดยบริษัทมองว่าการเกิดโรคระบาดในสัตว์ย่อมส่งผลต่อความเชื่อมั่นในการบริโภคถึงแม้ว่าโรคระบาดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสัตว์ ส่วนใหญ่จะไม่สามารถติดต่อถึงคนได้ แต่ก็สร้างความตื่นตระหนกและความเชื่อมั่นในความปลอดภัยของการบริโภคเนื้อสัตว์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความต้องการดำเนินงานของบริษัทฯ โดยเฉพาะโรคไข้หวัดนกที่ระบาดในฟาร์มเลี้ยงไก่ ถึงแม้ว่าจะไม่ส่งผลกระทบต่อผลผลิตของบริษัทฯ แต่ก็ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของผู้บริโภคอย่างมีนัยสำคัญ

ที่จะหลีกเลี่ยงการบริโภคเนื้อไก่ได้ และหากโรคระบาดมีความรุนแรงอาจส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงการค้าขายการส่งออกระหว่างประเทศที่ถูกจำกัด สิทธิ ทำให้บริษัทฯ ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันการเกิดโรคระบาดไม่ให้เกิดการแพร่กระจายแม้ว่าบริษัทฯ จะสามารถลดผลกระทบดังกล่าวลงได้จากมาตรฐานการผลิต แต่อาจได้รับผลกระทบทางอ้อม ซึ่งเป็นผลกระทบต่ออุตสาหกรรมในภาพรวม และส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงความสามารถในการก่อให้เกิดรายได้ของบริษัทฯ ด้วยเช่นกัน สำหรับสถานการณ์การเกิดโรคระบาดไข้หวัดนกที่ผ่านมาทำให้บริษัทฯ ไม่สามารถส่งออกไก่สดแช่แข็งและไก่แปรรูปได้ แต่ในปัจจุบันสถานการณ์ดังกล่าวได้กลับสู่สภาวะปกติสามารถส่งออกไก่สดแช่แข็งได้ รวมถึงประเทศญี่ปุ่นที่อนุญาตให้นำเข้าสินค้าเนื้อสัตว์ปีกจากประเทศไทย ทั้งไก่สดแช่แข็งและไก่แปรรูป แต่อย่างไรก็ตาม การเกิดโรคระบาดเป็นปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ (บริษัท จีเอฟพีที จำกัด (มหาชน), 2560: 60)

จากการสัมภาษณ์พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยทำระบบเกษตรพันธสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบโรงเรือนระบบฟาร์มปิดซึ่งในพื้นที่กรณศึกษามีเกษตรกรที่ทำระบบเกษตรพันธสัญญาเลี้ยงไก่กว่า 40 ฟาร์มโดยประมาณ และทำเกษตรพันธสัญญามาแล้วกว่า 10 ปีเศษโดยระหว่างทำเกษตรพันธสัญญาเคยประสบปัญหาในด้านต่างๆ เช่น ปัญหาจากภัยธรรมชาติทำให้เกิดความเสียหายขึ้นและทำให้เกิดโรคต่างๆตามมาเช่นโรคไข้หวัดนกซึ่งเกิดในช่วงปี 2547 ในขณะนั้นทำให้ไก่ล้มตายไปมากทำให้ผู้เลี้ยงไก่ขาดทุนกว่า 50,000 บาทโดยประมาณ ในขณะเดียวกันการเกิดโรคระบาดในไก่ช่วงนั้นทำให้เศรษฐกิจการส่งออกเนื้อไก่ลดลงทำให้บริษัทเกิดภาวะผลผลิตจากไก่ไม่เพียงพอต่อความต้องการจึงส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ได้กำไรจากการส่งไก่ให้บริษัทนั้นไม่เพียงพอต่อการลงทุนครั้งต่อไปทำให้ต้องหาแหล่งทุนเพื่อนำมาลงทุนครั้งต่อไปส่งผลให้เกษตรกรต้นแบบรับหนี้สินเพิ่มขึ้น จากเหตุการณ์โรคระบาดไข้หวัดนกแต่ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่สามารถออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาได้เพราะเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่อังไม่หมดสัญญากับบริษัทคู่สัญญา และเกษตรกรไม่มีความสามารถในการชำระหนี้ได้เนื่องจากมีหนี้สินจำนวนมากจึงทำให้เกษตรกรยอมอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาต่อไป และหวังว่าในอนาคตจะหมดหนี้จากระบบเกษตรพันธสัญญา จากตัวอย่างการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่พบว่า “...โรคระบาดมากับธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ทำให้ไก่ตายเยอะ ทำให้ต้องลงทุนเพิ่ม ซึ่งต้องหาแหล่งเงินทุนจากธนาคารหรือจากบริษัทคู่สัญญา สิ่งที่ตามคือการเป็นหนี้เพิ่มขึ้น และต้องแบกรับหนี้สินไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะใช้หมด...” (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 11 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

4) ความเสี่ยงจากสภาพอากาศ

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่ามีอากาศร้อนขึ้น ซึ่งเกษตรกรที่เลี้ยงไก่ในโรงเรือนแบบระบบฟาร์มปิด จะเทพื้นปูนด้วยซีเมนต์ ใช้เพดานพลาสติกคลุมเพื่อไม่ให้ฝุ่นละอองเข้ามาได้และมุงด้วยหลังคาสังกะสี จะมีอุณหภูมิที่เหมาะสมสำหรับไก่ในแต่

ละช่วงวัยของไก่ ดังนั้นเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะต้องสร้างอุณหภูมิในโรงเรือนให้คงที่ที่ 27- 28 องศาเซลเซียส (กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 11 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์) หากอุณหภูมิสูงหรือต่ำเกินไปอาจทำให้ไก่ตายได้ โดยสังเกตอาการของไก่หากอุณหภูมิโรงเรือนต่ำเกินไปไก่จะจับตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ไม่มีชีวิตชีวา เพราะใช้พลังงานในการผลิตความร้อน จะซุกตัว เช่น หดหัวเข้ามาใกล้กับตัวเพื่อไม่ให้สัมผัสความเย็น และจะร้องเสียงดังมาก เป็นต้น

5) ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยพบว่าในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยในช่วงพายุฤดูร้อนจะก่อให้เกิดฝนตกหนักทำให้น้ำท่วมในพื้นที่ได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์น้ำท่วมซึ่งในระบบเกษตรพันธสัญญาที่เกษตรกรได้เซ็นสัญญากับบริษัทคู่สัญญาโดยไม่มีเงื่อนไขการเยียวยาช่วยเหลือเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่หากเกิดภัยพิบัติธรรมชาติขึ้นจึงส่งผลกระทบต่อเกษตรกรที่ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากความเสียหายและยังส่งผลให้ใกล้ล้มตายจากภัยพิบัติน้ำท่วมเกษตรกรยังต้องแบกรับภาระหนี้สินเพิ่มขึ้นเพื่อนำมาซ่อมแซมโรงเรือน ภาระค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากความเสียหายและยังส่งผลให้ใกล้ล้มตายจากภัยพิบัติน้ำท่วมและต้องลงทุนซื้อไก่จากบริษัทเพิ่มดังนั้นเพื่อลดความเสี่ยงจากภัย พิบัติทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคตรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องค้นคว้านวัตกรรมใหม่ใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาปรับปรุงในการรับมือกับภัยธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตและมีมาตรการช่วยเหลือเยียวยาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต่อไปในปัจจุบันถึงอนาคต

อีกทั้งในพื้นที่กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ยังพบปัญหาภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม โรคระบาด ภัยแล้ง อากาศร้อนจัด เป็นต้น ส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องเตรียมรับมือในแต่ละช่วง ซึ่งการรับมือจากภัยธรรมชาติในบางช่วงอาจเกิดความเสี่ยงที่ทำให้ได้รับความเสียหายมาก เช่น น้ำท่วม ที่สร้างความเสียหายมากที่สุด คือในส่วนของโรงเรือนเลี้ยงไก่ที่มีการลงทุนในการซ่อมแซมสูง ทำให้เกษตรกรต้องหาแหล่งทุนเพื่อนำมาซ่อมแซมโรงเรือน และซื้อลูกไก่เพิ่มจากบริษัท

4.2 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

1) ความเสี่ยงในแง่ของการลดลงของราคาผลผลิต

จากกรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการลงทุนเพาะปลูกอ้อยมีการลงทุนที่สูงขึ้นเนื่องจากปัจจัยการผลิตที่มีราคาสูงขึ้น เช่น พันธุ์อ้อย ปุ๋ย ค่าแรง เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่มีค่าปัจจัยการผลิตที่ถูกกว่าปัจจุบัน จึงส่งผลให้เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยต้องมีต้นทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องหาแหล่งทุนทั้งจาก ธกส. และหัวหน้าโควต้า โดยเศรษฐกิจในประเทศในปัจจุบันมีการส่งออกน้อยลง ราคาน้ำตาลลดลงทำให้ราคาอ้อยลดลง ส่งผลถึงเกษตรกรรายย่อยมีรายได้ลดลงไปด้วย

ในปี พ.ศ. 2561 ประเทศไทยได้มีการปรับเปลี่ยนระบบอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาล ซึ่งทำให้ไม่มีระบบโควต้าและไม่มีกำหนดราคาจำหน่ายน้ำตาลภายในประเทศ ส่งผลให้ตลาดในประเทศเสรี และราคาน้ำตาลในประเทศจะลอยตัวแปรผันตามราคาน้ำตาลตลาดโลกส่งผลให้ในภาพรวมการขายน้ำตาลในประเทศ และขายส่งออกจึงเป็นไปตามกลไกของตลาด และความสามารถในการผลิตของผู้ขายแต่ละรายซึ่งแตกต่างกันไป (บริษัท น้ำตาลขอนแก่น จำกัด (มหาชน) .2561) ในฤดูผลิตปี 2562/63 ราคาอ้อยลดลงหลังปิดหีบอ้อยประมาณ 4 ล้านบาท ขณะที่ราคาน้ำตาลตลาดโลกขยับขึ้นเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าระดับราคาอ้อยในช่วง 1-2 ปีที่ผ่านมาไม่สูงมากเป็นไปตามทิศทางราคาตลาดโลก (ผู้จัดการรายวัน, 2562: ออนไลน์) โดยแผนภาพที่ 1 แสดงยอดขายของน้ำตาล และสัดส่วนส่งออกต่อการขายในประเทศ 3 ปีซ้อนหลัง

ยอดขายและราคาขาย	2561			2560			2559		
	ปริมาณ หน่วย	ราคาเฉลี่ย บาทต่อหน่วย	จำนวนเงิน ล้านบาท	ปริมาณ หน่วย	ราคาเฉลี่ย บาทต่อหน่วย	จำนวนเงิน ล้านบาท	ปริมาณ หน่วย	ราคาเฉลี่ย บาทต่อหน่วย	จำนวนเงิน ล้านบาท
น้ำตาล	1,091,228	12,528	13,688	667,048	17,362	11,628	875,841	14,939	13,084
น้ำตาลภายในประเทศ	109,876	17,553	3,508	100,091	19,526	3,887	219,304	19,532	4,284
น้ำตาลต่างประเทศ	981,352	11,308	10,180	467,955	16,479	8,041	656,537	13,405	8,801
% ปริมาณขายน้ำตาลในประเทศ/ปริมาณขายน้ำตาลรวม	10%			20%			25%		

ที่มา: บริษัท น้ำตาลขอนแก่น จำกัด (2561)

ภาพประกอบ 2 ยอดขายน้ำตาล และสัดส่วนการส่งออกต่อการขายในประเทศ 3 ปีซ้อนหลัง

2) ความเสี่ยงจากสภาพอากาศ

จากการศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยพบว่าพื้นที่กรณีศึกษามีสภาพอากาศร้อนชื้น ซึ่งเป็นพื้นที่เหมาะสมสำหรับการปลูกเพื่อเศรษฐกิจ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง เป็นต้น และส่วนใหญ่เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในที่ดอนเพราะจะไม่เสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม แต่จะเสี่ยงต่อการตายของอ้อยต่อแรกเนื่องจากในพื้นที่ปลูกอ้อยในปัจจุบันมีสภาพแล้งจากอากาศร้อนจัดส่งผลให้อ้อยตายได้ง่าย และเกษตรกรบางรายเพาะปลูกในนาข้าวเฉพาะหน้าแล้ง แต่การปลูกอ้อยในนาข้าวมีความเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมซึ่ง หากอ้อยตายจำนวนมากเกษตรกรต้องซื้อต่ออ้อยมาปลูกเพิ่มเพื่อทดแทนทำให้เกษตรกรต้องลงทุนเพิ่มในพื้นที่อ้อยต่อแรกและอาจต้องเป็นหนี้สิน ซึ่งตัวอย่างจากการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย พบว่า “...จากเหตุการณ์น้ำท่วมทำให้พื้นที่ปลูกอ้อยได้รับความเสียหายจำนวน 5 ไร่ คิดเป็นมูลค่าความเสียหาย 1-2 หมื่นบาทโดยประมาณ ซึ่งความเสียหายคือดินสไลด์ลงเป็นร่องทำให้ต่ออ้อยไหลไปพร้อมกับน้ำ ดังนั้นเกษตรกรจึงต้องไถร่องอ้อยใหม่ และซื้อ

พันธุ์อ้อยใหม่เพื่อนำมาปลูกทดแทน...” (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่กรณีศึกษา, 1 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

3) ความเสี่ยงจากโรคระบาดและแมลงศัตรูพืช

จากการศึกษาการผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่า เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยพบปัญหาโรคระบาดและแมลงศัตรูพืช ในช่วงที่อ้อยเจริญเติบโตพบแมลงศัตรูพืช คือ หนอนกออ้อย ในช่วงระยะอ้อยแตกกอใหม่โดยส่วนใหญ่จะพบหนอนกอสีขาว และในช่วงระยะอ้อยเป็นลำ จะพบหนอนกอลายจุดใหญ่ ซึ่งแมลงศัตรูพืช จะเข้าทำลายต้นอ้อยและสร้างปัญหาให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชเหล่านี้ และยังพบโรคระบาดในอ้อยคือโรคใบขาวอ้อยซึ่งเกิดได้ในทุกระยะการเจริญเติบโตจะพบเห็นอ้อยมีการแตกกอเป็นฝอยเล็กๆ มีใบขาวจำนวนมาก คล้ายกอหญ้าหน่อไม่เจริญเป็นลำอาจตายทั้งกอในที่สุดทำให้เกษตรกรต้องทำลายแปลงอ้อยที่เกิดโรคเพื่อไม่ให้เป็นแหล่งระบาดของเชื้อส่งผลให้เกษตรกรต้องลงทุนซื้อต่ออ้อยใหม่ และต้องไถกลบบำรุงดินใหม่ถึงจะสามารถปลูกอ้อยต่อใหม่ได้ ดังนั้น โรคระบาดและแมลงศัตรูพืชทำให้เกษตรกรเกิดความเสี่ยงต่อการต้องลงทุนหลายรอบและแบกรับหนี้สินเพิ่มขึ้น หลังจากการเพาะปลูกอ้อยและอ้อยแตกกอใหม่ ได้ไปดูในแปลงเพาะปลูกอ้อยพบว่า “...กออ้อยมีลักษณะคล้ายกอหญ้ามียาขาวเต็มกอ จึงมองว่าอ้อยเป็นโรคใบขาว ซึ่งวิธีกำจัดโรคใบขาวในอ้อยคือ การไถกลบ หว่านปุ๋ยบำรุงดินใหม่ ซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นจำนวน 5-10 ไร่ โดยความเสียหายที่เกิดขึ้นรวม 35,000 บาทโดยประมาณ...” (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 11 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

4) ความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ

จากการศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่า ภัยธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นอย่างคาดไม่ถึง ทำให้พื้นที่แปลงปลูกอ้อยมีความเสี่ยงต่อความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระความเสียหายจากภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วมในช่วงพายุฤดูร้อน ภัยแล้ง ซึ่งสร้างความเสียหายต่อพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งจากตัวอย่างการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย พบว่า “...ภัยแล้งทำให้แปลงอ้อยที่ปลูกไว้ที่กำลังเติบโตต้องตายเพราะขาดน้ำหล่อเลี้ยง ขยายอ้อยปีนี้ก็ไม่ได้ราคา ผลผลิตก็ลดลง และต้องไปหาเงินทุนมาลงทุนใหม่ เป็นหนี้เยอะ...” (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 11 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

5) ความเสี่ยงจากทิศทางการนโยบายรัฐบาล

ในปี 2557 รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ได้ให้นโยบายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลทรายโดยให้กระทรวงอุตสาหกรรมพิจารณาและส่งเสริมให้เกิดโรงงานขนาดเล็กในชุมชนเพาะปลูกอ้อยลดต้นทุนด้านการขนส่งมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูง

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่กรณีศึกษาอำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเกษตรกรรายย่อยเหล่านี้จะหันมาใส่ใจในเรื่องของการทำมาหากินมากขึ้นและ

ยอมที่จะเปลี่ยนพื้นที่นาดอนมาทำไร่อ้อย ด้วยพื้นที่ที่น้อยแต่ต้องเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อให้คุ้มค่าแก่การลงทุนโดยใช้แรงงานภายในครอบครัวก็สามารถดูแลไร่อ้อยได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งผลผลิตยังขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ สภาพดินฟ้าอากาศ สายพันธุ์อ้อย การดูแลและบริหารจัดการไร่อ้อยที่ต้องอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติและระบบน้ำรองรับในแต่ละปีเป็นสิ่งสำคัญ (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 11 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

5. ความไม่ยุติธรรมในการทำสัญญา

5.1 กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาในการนำเกษตรกรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการทำสัญญาเป็นไปตามแบบฟอร์ม ซึ่งร่างโดยบริษัทคู่สัญญา ซึ่งเดิมเกษตรกรได้ทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัทแห่งหนึ่งที่น่าระบบเกษตรพันธสัญญาเข้ามายังพื้นที่และได้ปิดตัวลงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 เมื่อบริษัทดังกล่าวเข้ามาในหมู่บ้านช่วงหลังทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านจำนวนมากสนใจทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัทนี้ ตลอดระยะเวลาที่เกษตรกรเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มปิดที่เป็นมาตรฐานกำหนดของบริษัทคู่สัญญาได้ดำเนินไปได้ด้วยดีทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการขายไก่ที่มีตลาดรับซื้อที่แน่นอน

จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 ซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวมมีผลให้การขยายตัวทางเศรษฐกิจชะลอตัวลงเป็นอันมาก โดยในช่วง 3 ปีแรกของแผนฯ 8 (พ.ศ. 2540-2542) อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจติดลบคือ เท่ากับ -2.6 โดยที่ภาคเกษตรกรรมขยายตัวเท่ากับร้อยละ 0.8 และภาคอุตสาหกรรมเท่ากับร้อยละ 0.4 ในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่งมีผลให้รายได้ของคนไทยลดลงในปี พ.ศ. 2540 รายได้ประชาชาติต่อหัวต่อปีของคนไทยเท่ากับ $75,991$ บาท และลดลงเท่ากับ $73,771$ บาท ในปี 2542 นอกจากนี้อัตราเงินเฟ้อได้เพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากค่าเงินบาทที่อ่อนตัวลงได้สร้างแรงกดดันให้ต้นทุนวัตถุดิบที่เป็นสินค้านำเข้ามีราคาสูงขึ้น รวมทั้งค่าขนส่งและค่าบริการสาธารณูปโภคสูงขึ้นตามราคาน้ำมัน ในปี พ.ศ. 2540 (สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2541: ออนไลน์)

ทั้งนี้ วิกฤตเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้บริษัทขาดสภาพคล่องทางการเงินจึงสั่งให้บริษัทต้องกู้เงินเพื่อมาลงทุนเพิ่ม โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จำเป็นต้องลงทุนเพิ่มเพื่อให้ฟาร์มมีมาตรฐานตามที่บริษัทกำหนด ต่อมากรรมการผู้จัดการบริษัทเกิดล้มป่วยและเสียชีวิตในที่สุดทำให้บริษัทประสบปัญหาและต้องปิดกิจการในที่สุด ซึ่งเกษตรกรที่ทำสัญญากับบริษัทนี้ไม่สามารถเรียกร้องค่าความเสียหายจากวิกฤตเศรษฐกิจดังกล่าวได้ เนื่องจากการทำสัญญาบริษัทคู่สัญญาเป็นถือครองสัญญาฝ่ายเดียว ทำให้เกษตรกรไม่สามารถรู้เงื่อนไขสัญญาได้เลย หากเกษตรกรต้องการขอดูสัญญาจะทำได้ยากเพราะเป็นสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับเกษตรกร บริษัทจึงไม่ยอมให้เกษตรกรได้ดูสัญญา และเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจดังกล่าวบริษัทไม่รับผิดชอบค่าเสียหายที่เกิดขึ้น หรือเยียวยา

เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบ เช่น แบกรับหนี้สินที่กำหนดในสัญญาซึ่งเกษตรกรไม่เคยทราบมาก่อน จึงทำให้เกษตรกรที่เป็นรายย่อยขาดทุนและเป็นหนี้จำนวนไม่น้อย

ต่อจากนั้นมีบริษัทแห่งหนึ่งเข้ามาให้โควตากับเกษตรกรที่ยังเลี้ยงไก่อยู่เข้าสู่กระบวนการระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัท โดยบริษัทมีเงื่อนไขที่จากต้นทุนเดิมที่เกษตรกรมีอยู่แล้วคือการเลี้ยงไก่ในระบบฟาร์มปิดโดยที่ให้เกษตรกรปรับปรุงให้ฟาร์มมีมาตรฐานตามที่บริษัทแห่งนี้กำหนด หากเกษตรกรทำได้จึงจะได้รับโควตาจากบริษัทแห่ง ซึ่งโควตาที่บริษัทแห่งนี้นำมาให้กับพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยนั้นมีอยู่อย่างจำกัด

จากกรณีดังกล่าวหากเกษตรกรคนใดสนใจ เกษตรกรต้องลงทุนเองในการปรับปรุงฟาร์มทั้งหมด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกษตรกรที่ยังคงมีหนี้เดิมอยู่แล้ว เป็นหนี้เพิ่มขึ้นมากยิ่งขึ้นเพื่อหวังว่าจะมีตลาดที่รับซื้อแน่นอนและมีรายได้เข้ามาเพื่อจุนเจือครอบครัว บริษัทเดิมที่ได้ทำเกษตรพันธสัญญาต้องปิดบริษัทเพราะเจ้าของเสียชีวิตจึงทำให้บริษัทแบกรับหนี้ไม่ไหว จึงให้ธนาคารเรียกเก็บหนี้กับเกษตรกรทั้งหมด เลยทำให้เกษตรกรเป็นหนี้เพิ่มขึ้นจากเดิม เพราะต้องลงทุนใหม่กับบริษัทใหม่ที่มาทำสัญญา (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนที่ 1, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

“...ภายในหมู่บ้านทำเกษตรพันธสัญญากับบริษัทเดียวกับที่ปิดตัวลงมากกว่า 40 ฟาร์ม คือตั้งแต่เจ้าของบริษัทเสียชีวิตและ บริษัทต้องปิดตัวลง ฟาร์มที่ทำสัญญาด้วยต้องแบกรับหนี้สินจำนวนมาก ทำให้เกษตรกรต่างหาบริษัทเพื่อเซ็นสัญญาทำเกษตรพันธสัญญา เพื่อหาเงินไปใช้หนี้...”

(เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนที่ 2, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

จากพื้นที่กรณีศึกษาพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในการผลิตภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา คือเกษตรกรไม่มีอำนาจในการต่อรอง เนื่องจากบริษัทเอกชนเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขสัญญา ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า มีความสอดคล้องกับงานของ ยลดา ปิ่นเพชร (2555) ระบุว่า ในส่วนของปัญหาเรื่องอำนาจต่อรอง บริษัทมีอำนาจต่อรองที่เหนือกว่าเกษตรกร เนื่องจากสัญญาที่เพิ่มขึ้นเป็นสัญญาที่บริษัทเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขสัญญาฝ่ายเดียว ทำให้เกษตรกรไม่มีโอกาสต่อรองรายละเอียดในสัญญาได้ และปัญหาเรื่องข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกร เนื่องจากการที่บริษัทเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขสัญญาแต่ฝ่ายเดียว ทำให้เกิดข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร เช่น ระยะเวลาในการมารับซื้อผลผลิตจากเกษตรกร หากบริษัทมารับซื้อผลผลิตจากความเสียหายไม่ตรงตามเวลา ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียรายได้และต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการดูแลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ และหากมีความเสียหายเกิดขึ้น เกษตรกรจะต้องรับผิดชอบความเสี่ยงในกระบวนการผลิตทั้งหมด เป็นต้น (สุเมธ ปานจำลอง, ม.ป.ป.: ออนไลน์ อ้างอิงจาก ยลดา ปิ่นเพชร, 2555: 112-113)

จากการทำเกษตรพันธสัญญาที่เสียเปรียบคู่สัญญาและการบริหารเป็นการจัดการฝ่ายเดียวจากผู้ซื้อ เช่น การผูกขาดการรับซื้อ การกำหนดราคาที่ไม่ยุติธรรม และการคิดค่าปัจจัยการผลิตที่นำไปใช้ก่อนในราคาสูง โดยบวกค่าดอกเบี้ยที่สูงเกินจริง เป็นต้น ซึ่งการทำสัญญาผลิตและขายให้กับบริษัทผู้ซื้อผู้เดียวทำให้เกิดการผูกขาดสัญญาของบริษัท (สุดใจ จงวรกิจวัฒนา, ม.ป.ป.: 33)

ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรสามารถประมวลปัญหาเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมในการทำสัญญา ดังนี้

1. การไม่เปิดเผยสัญญา

ในปัจจุบันการทำสัญญาการเลี้ยงไก่กับบริษัทธุรกิจการเลี้ยงไก่เรียบร้อยแล้ว ตามกฎหมายจะต้องได้สัญญาคู่ฉบับให้ทั้งสองฝ่ายยึดถือไว้ แต่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นกับคนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญาไม่เป็นไปตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ที่บัญญัติไว้ คนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญาไม่ได้รับสัญญาคู่ฉบับจากฝ่ายบริษัทธุรกิจการเลี้ยงไก่แต่อย่างใดสามารถต่อรองบริษัทในการขอสัญญาคู่ฉบับมาถือไว้ได้

ในงานวิจัยที่บ้านภายใต้โครงการการพัฒนาเครือข่ายวิชาการเพื่อสนับสนุนความเป็นธรรมสำหรับกลุ่มเกษตรกรในระบบพันธสัญญา และงานศึกษาของกลุ่มคณะทำงานติดตามบรรษัท มีข้อสังเกตในประเด็นเรื่องความไม่เป็นธรรมต่อคนเลี้ยงไก่ในกระบวนการในการทำสัญญา ดังต่อไปนี้ (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ และคณะ, 2554: 34-58; มุลนิธิชีววิถี, 2552)

1.1 การเข้ามารับช่วงต่อของสัญญา เป็นกรณีที่คนเลี้ยงไก่ในรุ่นพ่อแม่เป็นผู้ที่ทำสัญญาการเลี้ยงไก่ไว้กับบริษัท แล้วต่อมา รุ่นพ่อแม่ได้ส่งต่อการเลี้ยงไก่ให้ลูกดำเนินการ ซึ่งในทางกฎหมาย เมื่อมีการเปลี่ยนคู่สัญญาจากจากรุ่นพ่อแม่มายังรุ่นลูก จะต้องมีการเปลี่ยนคู่สัญญามาเป็นรุ่นลูก แต่ในทางปฏิบัติพบว่า รุ่นลูกที่เข้ามารับช่วงต่อการผลิตไม่ทราบรายละเอียดเงื่อนไขของสัญญาว่าเป็นอย่างไร ทำให้รุ่นลูกต้องแบกรับภาระตามเงื่อนไขข้อสัญญาการเลี้ยงไก่ที่รุ่นพ่อแม่ได้ทำไว้กับบริษัท

1.2 คนเลี้ยงไก่ไม่ได้รับสัญญาคู่ฉบับเพื่อเก็บไว้เป็นหลักฐาน อีกทั้งคนเลี้ยงไก่อังไม่มีเวลาอ่านหรือพิจารณาอ่านรายละเอียดของสัญญา เนื่องจากการทำสัญญา คนเลี้ยงไก่อถูกเร่งและกดดันให้เซ็นชื่อลงในสัญญา หากไม่เซ็นชื่อก็จะไม่มีการเริ่มการผลิตในรุ่น รอบการผลิตต่อไป

1.3. การลงชื่อในสัญญาก่อนหลังจากที่รับปัจจัยการผลิตต่างๆ จากบริษัทมาแล้ว ในงานวิจัยที่บ้านกรณีเลี้ยงไก่ พบว่า บริษัทจะให้ปัจจัยการผลิต ลูกไก่ อาหาร ยา เวชภัณฑ์ มาให้คนเลี้ยงไก่อ่อน แล้วจึงนำสัญญามาให้คนเลี้ยงไก่อลงชื่อในสัญญาก่อน คนเลี้ยงไก่อจำยอมต้องยอมรับเงื่อนไขต่างๆ ของสัญญา เนื่องจากรับปัจจัยการผลิตและลงทุนการเลี้ยงไปแล้ว

การทำสัญญาการเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา บริษัทได้กำหนดเงื่อนไขให้คนเลี้ยงไก่ต้องลงทุนในด้านโรงเรือน อุปกรณ์ อาหาร ยา เวชภัณฑ์ ฯลฯ ซึ่งคนเลี้ยงไก่ไม่มีเงินทุนหมุนเวียน หรือเงินสดเพียงพอที่จะนำมาลงทุน บริษัทจึงอำนวยความสะดวกทำหนังสือถึงสถาบันการเงินเพื่อให้ปล่อยสินเชื่อให้แก่คนเลี้ยงไก่ จะเห็นได้ว่า บริษัทได้รับรองการเข้าร่วมโครงการการผลิตของคนเลี้ยงไก่กับบริษัท เท่านั้น แต่คนเลี้ยงไก่ต้องผูกพันในหนี้เงินกู้ ที่นำมาลงทุนซื้อปัจจัยการผลิตของบริษัท แต่หากคนเลี้ยงไก่ขาดทุนจากการดำเนินการผลิต บริษัทก็ไม่ต้องรับผิดชอบอย่างใดๆ เพราะไม่ได้อยู่ในฐานะผู้กู้หรือผู้ค้ำประกัน

นอกจากนี้ ผู้เลี้ยงไก่เซ็นสัญญากับบริษัทใหม่ที่มีรูปแบบตามมาตรฐานที่ให้เกษตรกรถือสัญญาคู่กับบริษัทคู่สัญญาโดยเงื่อนไขสัญญาจะระบุไว้อย่างชัดเจนรวมถึงเงินประกันสัญญาในแต่ละรอบ ระยะเวลาการต่อสัญญาคราวละ 1 ปี ตามเงื่อนไขสัญญาจะระบุอายุแก่น้ำหนักไก่ต่อตัวไว้อย่างชัดเจน ซึ่งเกษตรกรจะส่งไก่ให้กับบริษัทตามเวลาที่กำหนดโดยการขนส่งแล้วก็จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเองในการนำไก่ไป โรงเชือดอีกทั้งเงื่อนไขสัญญาไม่ระบุเกี่ยวกับความช่วยเหลือ เยียวยา หากเกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดแต่บริษัทจะเป็นผู้รับรองให้เกษตรกรในการกู้เงินเพื่อมาลงทุนสร้างโรงเรือนให้ตรงตามมาตรฐานที่บริษัทกำหนด

“...ปกติฟาร์มในหมู่บ้านจะขายไก่ตามมาตรฐานที่บริษัทกำหนด แต่บริษัทจะยึดน้ำหนักไก่ที่ปลายทาง โดยส่วนใหญ่จะไม่ค่อยพบปัญหา เพราะน้ำหนักไก่ที่ได้จากหน้าฟาร์มจะได้มาตรฐานที่ตัว แต่พอไปถึงฟาร์มปลายทางของทางบริษัทน้ำหนักไก่อีกจะขาดไปจากเดิมไม่เยอะมาก...”

(เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนที่ 3, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

“...ปัจจุบันเกษตรกรก็แยกย้ายกันไปหาบริษัทเอง บางรายก็ต้องเลิกทำและหันไปทำอาชีพอื่น บางรายก็ต้องยอมโดนธนาคารฟ้อง แต่ก็ต้องลงทุนให้คือการเป็นหนี้เพิ่ม โดยหวังเพียงว่าบริษัทใหม่ที่ทำเกษตรพันธสัญญากับเกษตรกรจะได้กำไรเพื่อมาใช้หนี้ และเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว...”

(กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

ดังนั้น สัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ที่ทำระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทเอกชนสัญญาจะอยู่ในรูปแบบประกันราคาโดยเกษตรกรจะต้องจ่ายค่าประกันให้กับบริษัทคู่สัญญาเพื่อประกันไว้ให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ส่งไก่ให้กับบริษัทคู่สัญญาตรงตามเป้าหมายที่บริษัทกำหนดโดยบริษัทคู่สัญญาจะเป็นผู้จัดการปัจจัยการผลิตต่างๆ ให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เช่น พันธุ์ไก่ อาหาร ยา เป็นต้น โดยปัจจัยการผลิตเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะซื้อปัจจัยการผลิตในรูปแบบเงินเชื่ออีกทั้งบริษัทเป็นผู้กำหนดราคาปัจจัยการผลิตทั้งหมดซึ่งปัจจัยการผลิตบางอย่างแพงกว่าท้องตลาดและเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้จากบริษัทคู่สัญญาหรือตัวแทนบริษัทเท่านั้นแต่

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพของปัจจัยการผลิตได้เนื่องจากเป็นเงื่อนไขสัญญาของบริษัทผู้สัญญาที่จะต้องซื้อปัจจัยการผลิต จากบริษัทผู้สัญญาหรือตัวแทนบริษัทเท่านั้น

2. การกำหนดเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรเสียเปรียบ

การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยบริษัทที่ประกอบธุรกิจด้านการเกษตรจะเป็นผู้ระบุเงื่อนไขสัญญาทั้งหมด โดยสัญญาเป็นลักษณะสัญญาสำเร็จรูป ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถต่อรองในเงื่อนไขสัญญา ส่งผลให้สัญญาการผลิตทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นเงื่อนไขสัญญาที่ก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมแก่เกษตรกรที่ทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทที่ประกอบธุรกิจด้านการเกษตร เช่น กระบวนการผลิตด้านปัจจัยการผลิตที่แพงกว่าท้องตลาด การคำนวณค่าตอบแทนที่ไม่มีความสมดุลกับตลาด รวมถึงความรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงฤดูกาล เป็นต้น

ทั้งนี้ การเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรพันธสัญญา เป็นกรณีที่เกษตรกรผู้เลี้ยงและบริษัทผู้ประกอบการเข้าทำสัญญาการผลิตร่วมกัน โดยบริษัทจะเป็นผู้กำหนดเงื่อนไขการเลี้ยง การรับซื้อ ค่าตอบแทน และข้อกำหนดในเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ในสัญญา ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ สัญญาเลี้ยงไก่แบบรับจ้างเลี้ยงและสัญญาเลี้ยงไก่เนื้อแบบประกันราคา กล่าวคือ

2.1 การเลี้ยงไก่แบบจ้างเลี้ยง โดยเกษตรกรต้องลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น โรงเรือน ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ รวมทั้งเกษตรกรต้องปฏิบัติตามคำแนะนำหรือโปรแกรมการเลี้ยงไก่ตามที่บริษัทได้กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด สำหรับในส่วนของปัจจัยการผลิตต่าง ๆ นั้น บริษัทจะเป็นผู้จัดหาให้และถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัททั้งหมด หากเกษตรกรเลี้ยงไก่แล้วตายจะต้องชดใช้เพราะบริษัทจะถือว่าเป็นทรัพย์สินของบริษัทเสียหาย ทั้งนี้ บริษัทจะให้ผลตอบแทนกับเกษตรกรโดยคิดที่ส่วนต่างของน้ำหนัก ส่วนค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิต เกษตรกรเป็นผู้รับผิดชอบ

2.2 การเลี้ยงไก่แบบประกันราคา โดยเกษตรกรต้องลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภคต่างๆ ทั้งหมดเช่นเดียวกับการเลี้ยงไก่แบบจ้างเลี้ยง แต่เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตต่างๆ จากบริษัทซึ่งจัดหามาให้ ทั้งนี้ ก่อนเริ่มกระบวนการเลี้ยงไก่เกษตรกรต้องนำเงินวางประกันความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นในการเลี้ยงไก่ไว้กับบริษัท

หากพิจารณาความแตกต่างระหว่างสัญญาเลี้ยงไก่แบบประกันราคาและสัญญาเลี้ยงไก่แบบรับจ้างเลี้ยง จะเห็นได้ว่าการเลี้ยงไก่แบบประกันราคาเป็นกรณีที่เกษตรกรต้องลงทุนเองทั้งหมด ขณะที่การเลี้ยงไก่เนื้อแบบรับจ้างเลี้ยง บริษัทจัดหาพันธุ์ไก่ และปัจจัยการผลิตต่างๆ ให้ เกษตรกรมีหน้าที่เลี้ยงและดูแลตามคำแนะนำกระบวนการเลี้ยงของบริษัทเท่านั้น อีกทั้งสัญญาเลี้ยงไก่แบบประกันราคา บริษัทกำหนดให้เกษตรกรวางเงินประกันลูกไก่และความเสียหายที่

อาจเกิดขึ้นในกระบวนการเลี้ยงไก่ แต่การเลี้ยงไก่เนื้อแบบรับจ้างเลี้ยงเกษตรกรไม่ต้องวางเงินประกัน (ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์, 2552: 23-28)

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ของบริษัทแห่งหนึ่งซึ่งทำสัญญากับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ โดยเงื่อนไขสัญญาเลี้ยงไก่รูปแบบประกันราคาในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยสัญญามีระยะเวลา 1 ปี และสามารถต่อสัญญาได้คราวละ 1 ปี โดยการเริ่มแรกของการเซ็นสัญญาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะต้องจ่ายเงินค้ำประกันลูกไก่ให้กับบริษัทคู่สัญญาเป็นจำนวนเงิน 200,000 บาท หากเกษตรกรต้องการต่อสัญญาก็จะใช้เงินประกันเพียงครั้งเดียว หรือเกษตรกรมีความประสงค์ที่จะยกเลิกสัญญา บริษัทคู่สัญญาจะคืนเงินค้ำประกันลูกไก่ให้แก่เกษตรกรเป็นจำนวนเงิน 200,000 บาท โดยในสัญญาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องใช้ลูกไก่ วัคซีน และอาหารไก่ของบริษัทคู่สัญญาเท่านั้น ห้ามจำหน่ายหรือซื้อจากแหล่งอื่นมาใช้ในฟาร์มไก่ของเกษตรกร โดยเด็ดขาด ซึ่งบริษัทคู่สัญญาจะกำหนดอายุของไก่ที่ 55-65 วันโดยมีน้ำหนักเฉลี่ย 0.95-1.00 กิโลกรัม/ตัว ซึ่งเกษตรกรประกันราคาไก่ที่ 50 บาท/กิโลกรัม โดยชั่งน้ำหนักไก่ที่ปลายทางหรือโรงเชือด ซึ่งเกษตรกรจะต้องเป็นผู้ออกค่าขนส่งเองทั้งหมด

5.2 เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

1. ลักษณะการทำพันธสัญญาการปลูกอ้อย

จากการศึกษาเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่ส่งอ้อยให้ทางหัวหน้าโคเวต้าหรือ ลานอ้อยที่รับซื้ออ้อยจากเกษตรกรรายย่อยหรือลูกไร่ ซึ่งเกษตรพันธสัญญาในลักษณะนี้คือ หัวหน้าโคเวต้าหรือเกษตรกรรายใหญ่ที่มีพื้นที่ปลูกอ้อยจำนวนมาก หรือนายทุนที่เข้ามาซื้ออ้อยจากเกษตรกรในพื้นที่จะขอโคเวต้าจากโรงงานในแต่ละรอบเพื่อมารับซื้ออ้อยจากเกษตรกรรายย่อย แล้วจึงนำอ้อยที่ได้ตามกำหนดโคเวต้าไปส่งให้ทางโรงงาน

ดังนั้น เกษตรกรรายย่อยที่ขายอ้อยให้กับหัวหน้าโคเวต้าหรือนายทุนจะได้รับเฉพาะราคาอ้อยต่อตันโดยที่ไม่ได้รับค่าความหวาน ค่ากากน้ำตาลและค่าอื่นๆ เช่น ค่าเหยียบลานอ้อย เป็นต้น แต่หัวหน้าโคเวต้าหรือนายทุนที่ส่งอ้อยให้กับโรงงานน้ำตาลจะได้รับค่าความหวาน ค่ากากน้ำตาลเพิ่มขึ้นมาจากราคาอ้อยต่อตัน จึงทำให้เกษตรกรรายย่อยไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการขายอ้อยให้กับหัวหน้าโคเวต้าหรือนายทุน เกษตรกรรายย่อยสามารถขอโคเวต้าจากโรงงานน้ำตาลได้แต่มีขั้นตอนยุ่งยากและอาจส่งผลให้เกษตรกรถูกปรับค่าประกันล่วงหน้า เนื่องจากเกษตรกรรายย่อยอาจปลูกอ้อยได้ไม่ตามเป้าหมายที่ได้รับโคเวต้าตามมาเกษตรกรต้องลงทุนเพิ่มเพื่อให้ได้ตามเป้าหมายที่ได้รับโคเวต้ามา เป็นต้น

การทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย สร้างภาระค่าใช้จ่ายมากกว่ารายรับจากการขายอ้อยเนื่องจากการขายอ้อยได้ตามราคาอ้อยต่อตันเท่านั้น เมื่อราคาอ้อยต่ำ

แต่อุปกรณ์ทางการเกษตร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าแรง ที่เพิ่มขึ้นเกษตรกรจึงได้รับผลกระทบในการแบกรับค่าใช้จ่ายและการลงทุนที่เพิ่มขึ้นแม้รัฐบาลจะช่วยเยียวยาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย แต่การแบกรับหนี้สินไม่ได้ลดลงมีแต่เพิ่มขึ้น

จากการศึกษากรณีเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายย่อย ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ปลูกไม่เกินรายละ 30 ไร่ โดยพื้นที่จำนวนหนึ่งของเกษตรกรเป็นพื้นที่ ส.ป.ก. ที่ไม่มีเอกสารสิทธิที่จะสามารถนำไปแปลงเป็นทุนได้ เกษตรกรจึงเข้าถึงแหล่งทุนยาก โดยส่วนใหญ่จะขอเงินทุนจากหัวหน้าโคเวต้าที่เกษตรกรเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6.25 ต่อปี โดยมีเงื่อนไข คือเกษตรกรต้องส่งอ้อยให้กับหัวหน้าโคเวต้าทั้งหมด (เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 24 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์) อนึ่ง แม้ว่าต้นทุนการผลิตโดยเฉพาะปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดวัชพืช ต่อไร่สูง และราคาผลผลิตต่ำ แต่เกษตรกรหลายรายยังมีความหวังว่าอ้อยพันธุ์พืชเศรษฐกิจซึ่งได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล และตนเองได้รับความช่วยเหลือเรื่องราคาที่เป็นมาตรฐานที่ทางโรงงานรับซื้อ แต่กระนั้นการลงทุนในการปลูกอ้อยในแต่ละครั้งต้องใช้ต้นทุนที่สูงพอสมควร อีกทั้งโรงงานปล่อยโคเวต้าการรับซื้ออ้อยลดลงส่งผลให้เกษตรกรบางรายต้องลดพื้นที่การเพาะปลูกและรายได้ก็ลดลงทำให้เมื่อหักลบกลบหนี้แล้วแทบไม่เหลือกำไรในการลงทุนครั้งต่อทำให้เกษตรกรต้องกู้เงินเพื่อมาลงทุนเพิ่ม

“...ช่วงนี้อ้อยขายไม่ได้ราคา อ้อยที่ขายได้เมื่อหักหนี้ที่ยืมมาจากโรงงานก็แทบไม่เหลือกำไร จึงทำให้เกษตรกรต้องไปยืมหนี้ยืมใหม่มาลงทุน หรือไปใช้บริการสินเชื่อจากโรงงานน้ำตาล...”

(เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยคนที่ 1, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

จากการศึกษาเกษตรกรที่ทำเกษตรพันธสัญญาที่ประสบความสำเร็จประเภทการปลูกพืชคือการปลูกอ้อย ในส่วนนี้เกษตรกรมีที่จำนวน 30 กว่าไร่ในการปลูกอ้อย โดยเกษตรกรจะทำสัญญากับโรงงานในรูปแบบการรับซื้ออ้อย โดยเกษตรกรจะได้รับพันธุ์อ้อยจากโรงงานเพื่อนำมาเพาะปลูก เมื่อต้นอ้อยโตได้ขนาดตามที่โรงงานกำหนด เกษตรกรก็จะทำการตัดอ้อยในรูปแบบต่างๆ เช่น เผา เพื่อง่ายและรวดเร็วต่อการตัด แต่ได้ราคาต่ำกว่าการตัดแบบสด หลังจากนั้นเกษตรกรจะต้องส่งอ้อยให้โรงงานตามที่เกษตรกรไปขอโคเวต้าจากโรงงาน ซึ่งสัญญาที่เกษตรกรทำกับโรงงานโดยส่วนใหญ่จะมีระยะเวลา 1-5 ปี แต่ไม่มีสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษร หากมองในแง่ของรายได้และรายจ่าย จะขึ้นอยู่กับระบบเศรษฐกิจของประเทศในปีนั้นๆ บางปีได้กำไรเยอะ บางปีขาดทุน โดยแหล่งทุนจะเป็นเกษตรกรที่หาเอง ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะกู้ยืมมาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร แต่ถ้าปีไหนได้กำไรเยอะก็จะเก็บเงินออมไว้เพื่อเป็นทุนสำรองในยามที่เศรษฐกิจตกต่ำ ในปัจจุบันเศรษฐกิจก็ชาวบ้านมองว่าอยู่การทรงตัวทำให้ได้กำไรไม่มาก แต่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในปีนั้นๆ ได้

2. การหักเงินประกันการส่งอ้อยล่วงหน้า

เงินประกันสัญญาคือเงินที่โรงงานน้ำตาลจะหักจากน้ำหนักอ้อยของเกษตรกรที่ส่งขายให้แก่โรงงานน้ำตาลไว้ล่วงหน้าตามจำนวนที่กำหนดหากเกษตรกรรายใดส่งครบตามจำนวนโคเวต้า ก็จะได้รับเงินคืน แต่หากเกษตรกรรายใดส่งอ้อยไม่ครบตามจำนวนก็จะถูกยึดเงิน

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาในการนำเกษตรกรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เกี่ยวกับลักษณะในการทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรกรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยพบว่าเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามทำพันธสัญญากับโรงงานน้ำตาล 2 รูปแบบคือ การทำสัญญาลักษณะเงินประกันสัญญา คือ สัญญาการประกันการส่งอ้อยของเกษตรกรแต่ละราย เป็นสัญญาการส่งอ้อยให้โรงงานแบบปีต่อปี โดยทั่วไปชาวไร่อ้อยขนาดเล็กมีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ระหว่าง 1-59 ไร่ ขนาดกลาง 60-199 ไร่ และขนาดใหญ่ มากกว่า 200 ไร่ หรืออาจแบ่งตามปริมาณโคเวต้าที่เกษตรกรคู่สัญญาได้ทำสัญญาการส่งอ้อยไว้กับโรงงานซึ่งเรียกว่า สัญญาตัน โดยกำหนดดังนี้ คือ ชาวไร่อ้อยขนาดเล็กมีโคเวต้า 1-1,000 ตัน ขนาดกลาง 1,000-2,000 ตัน และขนาดใหญ่มากกว่า 2,000 ตัน อย่างไรก็ตามการใช้เกณฑ์เรื่องสัญญาตันอยู่บนเงื่อนไขที่ว่าเกษตรกรต้องมีพื้นที่เพาะปลูกอ้อยเป็นของตนเองเท่านั้นปริมาณอ้อยที่ซื้อจากชาวไร่คนอื่นจะไม่นำมาพิจารณา (สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย, 2555)

ในพื้นที่กรณีศึกษาใช้เกณฑ์มาตรฐานเดียวกันตามที่สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทรายกำหนด ทั้งนี้ โรงงานหักเงินจากปริมาณอ้อย ตันละ 10 บาท หากเกษตรกรรายนั้นไม่สามารถส่งอ้อยครบ 80% ของจำนวนที่ตกลงส่งให้กับโรงงาน ซึ่งเกษตรกรจะถูกหักจากเงินประกันที่ประกันไว้กับบริษัท แต่ถ้าเกษตรกรรายนั้นส่งอ้อยครบ 80% ขึ้นไปตามจำนวนที่สัญญาไว้ โรงงานจะจ่ายเงินคืนให้ภายหลังจากปิดหีบโรงงานแล้วประมาณ 45 วัน และการทำสัญญาลักษณะเงินประกันกลุ่ม คือ เกษตรกรรวมกลุ่มกันเพื่อให้ได้โคเวต้าเป็นจำนวนมาก ซึ่งสัญญาการประกันการส่งอ้อยของกลุ่มโคเวต้า โดยปกติกลุ่มโคเวต้าอ้อยจะมีสมาชิกกี่คนก็ได้ แต่ต้องรวมกลุ่มกันทำสัญญาส่งอ้อยกับโรงงาน 3 ปี โดยต้องส่งอ้อยให้โรงงานได้ในปริมาณไม่น้อยกว่า 1,000 ตัน ทั้งนี้ โรงงานจะหักเงินล่วงหน้าของกลุ่มโคเวต้าไว้ ตันละ 100 บาท เพื่อเป็นค่าประกันการส่งอ้อยของกลุ่มโคเวต้าให้ครบตามปริมาณที่สัญญาไว้กับโรงงาน หมายความว่า หากกลุ่มโคเวต้าสามารถรวมตัวกันส่งอ้อยครบตามปริมาณที่ตกลงไว้กับโรงงาน ทางโรงงานจะติดต่อแจ้งให้กลุ่มโคเวต้ามายื่นเอกสารเพื่อขอรับเงินประกันกลุ่มคืน โดยเงินที่ได้คืนมานั้นเป็นหน้าที่ของคนในกลุ่มโคเวต้ามานำมาจัดสรรแบ่งคืนกันเอง ซึ่งจากตัวอย่างการสัมภาษณ์เกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรกรพันธสัญญา พบว่าปัจจุบันการทำสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในระบบเกษตรกรพันธสัญญาจะหักเงินประกันการส่งอ้อยให้กับโรงงานแบบเหมารวม คือเงินประกันของเกษตรกรแต่ละรายและเงินประกันกลุ่มเอาไว้ล่วงหน้า หลังจากส่งอ้อยให้โรงงานน้ำตาลครบตรงตามกำหนด (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

จากการศึกษาเกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในประเด็นลักษณะของการทำสัญญาของเกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะทำสัญญาในลักษณะเดียวคือการทำสัญญาเงินประกันสินค้าในแต่ละรายเป็นสัญญาการส่งสินค้าให้กับทางบริษัท ทั้งนี้บริษัทจะหักเงินจากการส่งสินค้าเพื่อใช้หนี้ที่เกษตรกรใช้บริการเงินสินเชื่อกับทางบริษัท เช่น ค่าอาหารไก่ ค่ายาที่ใช้ของบริษัทเท่านั้น เป็นต้น และเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยจะทำสัญญาทั้ง 2 รูปแบบคือ ลักษณะเงินประกันเกษตรกรแต่ละรายและลักษณะเงินประกันกลุ่มที่มีสมาชิกรวมตัวกันก็ได้ โดยจะให้ตัวแทนเป็นผู้รับโควตาจากโรงงานมา และสมาชิกต้องทำอ้อยให้ได้ตามที่ได้รับโควตานั้น ซึ่งเงินประกันกลุ่มทางโรงงานจะหักเงินล่วงหน้าไว้เมื่อส่งอ้อยให้กับทางโรงงานตามจำนวนที่ตกลงไว้เรียบร้อยแล้วจึงจะได้เงินประกันสัญญาคืน

สรุปโดยรวม พบว่า การทำเกษตรพันธสัญญาทั้งการเลี้ยงไก่และการปลูกอ้อยมีการทำสัญญาที่แตกต่างกันเพียงระยะเวลา และวิธีการผลิตสินค้า การทำสัญญาจะเป็นรูปแบบเงินประกันสินค้านำมาใช้ในการให้เงินสินเชื่อกับเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีต้นทุน โดยบริษัทและโรงงานจะมีสินเชื่อปัจจัยการผลิตให้บริการแก่เกษตรกรทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นกล้าพันธุ์อ้อย ค่าไถที่ดิน ค่าเช่าอุปกรณ์การเกษตร ค่าเช่าที่ดิน เงินสินเชื่อสำหรับจ้างแรงงาน ปุ๋ยบำรุงอ้อย ยาฆ่าหญ้า อาหารไก่ ยาวัตซีนไก่ ยาฆ่าเชื้อโรค เป็นต้น เนื่องจากการเลี้ยงไก่และการปลูกอ้อยอาศัยการลงทุนหลายด้าน เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ไม่มีเงินทุนส่วนตัวในการลงทุนทางการเกษตร ก็ต้องอาศัยสินเชื่อต่างๆ เหล่านี้จากบริษัทและโรงงานเพื่อให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และปลูกอ้อย

6. ต้นทุนการผลิต

6.1 เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายย่อยที่ถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ไม่เกิน 15-20 ไร่พบว่า ต้นทุนค่าวัสดุในการปลูกอ้อยของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เฉลี่ยต่อไร่ 4,558 บาท ซึ่งต้นทุนต่อแรกเฉลี่ยต่อไร่ 5,000-6,000 บาท ต้นทุนต่อ 2 เฉลี่ยต่อไร่ 4,000-5,000 บาท และส่วนใหญ่เกษตรกรในพื้นที่จะส่งอ้อยถึงต่อ 2 สำหรับต้นทุนต่อ 3 เฉลี่ยต่อไร่ 3,000-4,000 บาท โดยแบ่งออกเป็นค่าพันธุ์อ้อยเฉลี่ยต่อไร่ 800 บาทสำหรับอ้อยต่อแรก ค่าปุ๋ยเคมีใส่อ้อยเฉลี่ย 2 ฤกษ์ต่อไร่คิดเป็น 1,400 บาท ค่ายาปราบศัตรูพืชเฉลี่ยต่อไร่ 335 บาท และค่าอินทรีย์วัตถุปรับปรุงดินเฉลี่ยต่อไร่ 1,465 บาท ต้นทุนการปลูกอ้อยของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เฉลี่ยต่อไร่ มีค่าเท่ากับ 1,420 บาท โดยแบ่งออกเป็นค่าแรงเตรียมดินเฉลี่ยต่อไร่ 380 บาท ค่าแรงการเพาะปลูกเฉลี่ยต่อไร่ มีค่าเท่ากับ 350 บาท ค่าโรยอินทรีย์วัตถุปรับปรุงดินเฉลี่ยต่อไร่ 116 บาท ค่าใส่ปุ๋ยเคมีเฉลี่ยต่อไร่ 500 บาท และค่าแรงฉีดยาปราบศัตรูพืชเฉลี่ยต่อไร่ 145 บาท ต้นทุนในการเก็บเกี่ยวและขนส่งของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัด

มหาสารคาม โดยมีค่าแรงในการตัดอ้อยสดเฉลี่ยต่อตัน 280-300 บาทเหมารวมค่าอาหาร ค่าแรงในการตัดอ้อยไฟไหม้เฉลี่ยต่อมัด 3 บาท มัดละ 12 ตัน ค่าแรงในการคีบอ้อยเฉลี่ยต่อตัน 80 บาท ค่าคนสับอ้อยต่อตัน มีค่าเท่ากับ 20 บาท และค่าขนส่งอ้อยเข้าโรงงานเฉลี่ยต่อตัน 150 บาท ซึ่งจากการศึกษาของ อุกฤษฏ์ พงษ์วานิชอนันต์ (2552) พบว่ามีความสอดคล้องเกี่ยวกับรายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย คือเกษตรกรรายใหญ่มีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 6,230 บาทต่อไร่ เกษตรกรรายเล็กมีรายได้เฉลี่ยเท่ากับ 5,714 บาทต่อไร่ ทั้งนี้จากการศึกษาผลตอบแทนการผลิตอ้อยโรงงานของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรรายใหญ่มีกำไรเฉลี่ยเท่ากับ 1,529 บาทต่อไร่ และเกษตรกรรายเล็กมีกำไรเฉลี่ยเท่ากับ 611 บาทต่อไร่ โดยเกษตรกรรายย่อยจะมีต้นทุนรวมเฉลี่ยต่อไร่มากกว่าเกษตรกรรายใหญ่ เนื่องจากค่าใช้จ่ายด้านแรงงาน และค่าขนส่งมีอัตราสูง แต่เกษตรกรรายใหญ่จะมีต้นทุนคงที่มากกว่าเกษตรกรรายเล็ก เนื่องจากมีค่าเสื่อมราคาเครื่องมือ และเครื่องจักรในอัตราสูงกว่า (อุกฤษฏ์ พงษ์วานิชอนันต์, 2552) ซึ่งในปัจจุบันราคารับซื้ออ้อยในช่วงฤดู 2561/2562 ตกต่ำ เนื่องจากผลผลิตน้ำตาลทั่วโลกมีมากขึ้นส่งผลให้ราคาน้ำตาลในตลาดโลกมีความผันผวนค่อนข้างรุนแรง ประกอบกับการลอยตัวของราคาขายน้ำตาลในประเทศเป็นไปตามทิศทางเดียวกันกับราคาน้ำตาลตลาดโลก

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาในการนำเกษตรกรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เกี่ยวกับการลงทุนต่อเนื่องของเกษตรกรในระบบพันธสัญญาการปลูกอ้อย พบว่า การปลูกอ้อยจะต้องใช้เวลานานและต้องบำรุงรักษาอย่างดี จึงทำให้การปลูกอ้อยจะต้องมีการลงทุนอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการปลูกอ้อยตั้งแต่แรกไปจนถึงต่อสุดท้ายของการปลูก โดยส่วนใหญ่เกษตรกรจะใช้บริการสินเชื่อจากโรงงานทั้งค่าจ้างแรงงาน ไปถึงการไถพรวนและการเก็บเกี่ยวเกี่ยวผลผลิตปลูกอ้อยก็ปลูกกันมานานแล้ว จะเลิกปลูกอ้อยก็ไม่ว่าจะไปทำอาชีพอะไร เพราะความรู้ก็ไม่ค่อยมี แถมยังมีหนี้เงินเชื่อกับโรงงานอีก (เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยคนที่ 3, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

ตอนนี้ก็ลงทุนได้อย่างต่อเนื่อง เพราะใช้บริการสินเชื่อโรงงานโดยที่ไม่รู้ว่าตอนนี้เป็นหนี้ยู่เท่าใด เราก็ทำไปเรื่อยๆอยู่แบบนี้ สำหรับการเป็นหนี้ก็ไม่มีวันจะหมดเพราะทุกครั้งตั้งแต่เริ่มปลูกไปจนถึงเก็บเกี่ยวก็ต้องใช้เงินลงทุนตลอดระยะเวลาการเจริญเติบโตของอ้อย ทั้ง การจ้างไถพรวน จ้างแรงงานกำจัดหญ้า ค่าปุ๋ย ค่ายาคุมหญ้า เป็นต้น (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

6.2 เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากพื้นที่ศึกษาพบว่าปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่พบปัญหาเกี่ยวกับราคาไก่ของเกษตรกรที่ขายให้กับบริษัทคู่สัญญา และปัจจัยการผลิตที่แพงกว่าท้องตลาด เช่น อาหารไก่ ยาวัคซีนไก่ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะซื้อปัจจัยการผลิตกับบริษัทคู่สัญญาซึ่งจะมีราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด แต่คุณภาพปัจจัยการ

ผลิตของบริษัทนั้น เกษตรกรไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าปัจจัยการผลิตมีคุณภาพดีหรือไม่ หากแต่บริษัทกล่าวอ้างถึงปัจจัยการผลิตที่ขายให้กับเกษตรกรมีคุณภาพตามมาตรฐานของบริษัท จึงทำให้เกษตรกรไม่มีข้อโต้แย้งใดๆเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตของบริษัท ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยของ ยลดา ปิ่นเพชร. (2555) พบว่าปัญหาเรื่องราคาและคุณภาพปัจจัยการผลิต ทั้งพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา เมล็ดพันธุ์ บัญ บริษัทจะเป็นผู้จัดหามาให้เกษตรกรทั้งหมด และปัจจัยการผลิตอาจมีราคาแพงกว่าท้องตลาด อีกทั้งเกษตรกรยังไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพของปัจจัยการผลิตได้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยในพื้นที่กรณีศึกษา ด้านปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิตซึ่งไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพปัจจัยการผลิตของบริษัทคู่สัญญาได้ เนื่องจากเงื่อนไขสัญญาที่ต้องซื้อปัจจัยการผลิตจากบริษัทเท่านั้น (ยลดา ปิ่นเพชร, 2555: 112-113)

โดยสรุปเกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในประเด็นการลงทุนอย่างต่อเนื่องของเกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการลงทุนอย่างต่อเนื่องของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คือการลงทุนซื้อไก่กับบริษัทและการลงทุนอาหารไก่ในทุกๆเดือนเพื่อให้ไก่น้ำหนักตามมาตรฐานของบริษัทที่เกษตรกรทำสัญญาเกษตรพันธสัญญาไว้ เกษตรกรบางรายก็กู้ยืมมาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อไม่ให้บริษัทหักเงินสินเชื่อที่เกษตรกรไปใช้บริการและต้องมีเงินสำรองไว้ในเวลาที่ต้องส่งสินค้าให้กับบริษัทเป็นเงินประกันสินค้า ในส่วนของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยพบว่าการลงทุนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การซื้อพันธุ์กล้าอ้อย การเตรียมดิน ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวอ้อย แม้ในช่วงเวลาที่ต้องส่งอ้อยให้กับโรงงานต้องโดนหักหนี้สินเชื่อที่ใช้บริการจากโรงงาน โดนหักอ้อยไฟไหม้ และหักเงินประกันทั้งส่วนตัวและส่วนรวมแบบเหมาจ่าย และส่วนที่เหลือจากการหักเงินแล้วคือเงินที่เกษตรกรจะได้รับ ซึ่งเกษตรกรบางรายแทบไม่ได้กำไรและยังคงเป็นหนี้พัวพันอย่างนี้ไปเรื่อยๆ โดยจะพบว่าเมื่อเปรียบเทียบการลงทุนอย่างต่อเนื่องของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยพบว่าการปลูกอ้อยจะใช้เงินลงทุนมากกว่าการเลี้ยงไก่

7. เกษตรกรเสียโอกาสในการได้รับราคาที่สูงกว่าในตลาดต่างประเทศ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบเกษตรพันธสัญญาเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันโดยบริษัททุนเป็นผู้มีอำนาจเหนือเกษตรกรผ่านการควบคุมปัจจัยการผลิตและการตลาด ทั้งนี้ เกษตรกรจะตกอยู่ในโครงสร้างที่เสียเปรียบบริษัททุน ขาดอำนาจต่อรอง กล่าวคือ จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่า บริษัทคู่สัญญากำหนดเงื่อนไขการซื้อขายไว้ในสัญญา ซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ประกันราคาไก่ที่ 50 บาทต่อกิโลกรัม โดยน้ำหนักไก่เฉลี่ย 0.95 ถึง 1.00 กิโลกรัมต่อตัว โดยชั่งน้ำหนักปลายทางซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขายไก่ได้เฉลี่ยกิโลกรัมละ 35 บาท (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 11 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์) เมื่อเทียบกับราคาไก่เนื้อเฉลี่ยทั้งประเทศ กิโลกรัมละ 36.89 บาท (สถานการณ์การผลิตและการตลาดรายสัปดาห์ 16-22 สิงหาคม 2562,

2562: ออนไลน์) ซึ่งราคาผลผลิตของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขายได้ค่อนข้างทรงตัวเนื่องจากผลผลิตไก่เนื้อออกสู่ตลาดใกล้เคียงกับความต้องการบริโภคไก่เนื้อที่ค่อนข้างทรงตัวส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัยได้กำไรจากการขายไก่ลดลง ทำให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ค่าอาหารค้ายาค่าน้ำค่าไฟฟ้ารวมถึงราคาลูกไก่ที่เพิ่มสูงขึ้นเกษตรกรจึงต้องแบกรับค่าใช้จ่ายในการลงทุนซึ่งสวนทางกับราคาไก่ที่ยังทรงตัวอยู่ในปัจจุบันซึ่งในอนาคตค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตจะมีต้นทุนที่สูงขึ้น เป็นต้น

มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ โดยที่ปัจจุบันมีการนำระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้ในกระบวนการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรอย่างแพร่หลาย ซึ่งหากมีการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาให้มีความเป็นธรรมตามหลักสากลจะช่วยสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพในการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรอย่างยั่งยืนส่งผลให้เกษตรกรมีความมั่นคง ทางด้านรายได้ และได้รับการถ่ายทอดความรู้อันจำเป็นตลอดจนเทคโนโลยีการผลิตที่มีมาตรฐาน มีการควบคุมต้นทุนในการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตร มีการป้องกันความเสี่ยงจากปัจจัยภายนอกและผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรสามารถประกอบธุรกิจโดยได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพมาตรฐานตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและความเข้มแข็งทางธุรกิจของประเทศให้สามารถแข่งขันในตลาดการค้าเสรีได้ต่อไป

อย่างไรก็ตาม โดยที่การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญามีลักษณะผสมผสานระหว่างสัญญาจ้างทำของ สัญญาจ้างแรงงาน และสัญญาซื้อขาย ซึ่งมีความซับซ้อนและยุ่งยากในการวิเคราะห์ถึงคุณค่าและต้นทุนในการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรส่งผลให้ในกรณีที่คู่สัญญาเป็นเกษตรกรรายย่อยซึ่งมีอำนาจต่อรองในการทำสัญญาน้อยกว่าผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร มีความเสี่ยงในการปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ในสัญญา ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย รวมทั้งกำหนดกลไกในการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา ดังจะเห็นได้ว่า กฎหมายฉบับนี้ได้มีการให้ความคุ้มครองคู่สัญญาในสัญญาเกษตรพันธสัญญาในกรณี ดังต่อไปนี้

1. การคุ้มครองเกษตรกรก่อนเข้าสู่สัญญาระบบเกษตรพันธสัญญา

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ตามมาตรา 4 ได้ให้ความหมายของคำว่า “ระบบเกษตรพันธสัญญา” หมายความว่า ระบบการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรที่เกิดขึ้นจากสัญญาการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตร

ประเภทเดียวกันระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรฝ่ายหนึ่งกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่สิบรายขึ้นไป ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องกำหนดให้การทำสัญญาการผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ถึงสิบรายแต่ไม่น้อยกว่าสองรายขึ้นไปประเภทใด ต้องนำระบบเกษตรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา และมาตรา 16 เพื่อประโยชน์ในการกำกับดูแลการทำเกษตรกรรมในระบบเกษตรพันธสัญญา ให้ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรที่ประสงค์จะประกอบธุรกิจในระบบเกษตรพันธสัญญาแจ้งการประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเริ่มประกอบกิจการ

ทั้งนี้ กฎหมายฉบับนี้จะนำมาใช้บังคับต่อเมื่อคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร” กับคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า “บุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่สิบรายขึ้นไปหรือสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์ และวิสาหกิจชุมชนหรือเครือข่าย วิสาหกิจชุมชนตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรม” เว้นแต่กรณีที่มีความจำเป็นต้องกำหนดให้การทำสัญญาการผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรกับบุคคลธรรมดาซึ่งประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ถึงสิบรายแต่ไม่น้อยกว่าสองรายขึ้นไปประเภทใด ต้องนำระบบเกษตรพันธสัญญาตามพระราชบัญญัตินี้ไปใช้บังคับให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา

นอกจากนี้ กฎหมายยังกำหนดให้ “ผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตร” ซึ่งเป็นบุคคลซึ่งประกอบธุรกิจการผลิต แปรรูป จำหน่าย หรือการส่งออกผลิตผลทางการเกษตร หรือให้บริการด้านระบบการผลิตสินค้า หรือปัจจัยการผลิตทางการเกษตรในระบบเกษตรพันธสัญญาต้องแจ้งการประกอบธุรกิจต่อสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเริ่มประกอบกิจการ โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรและเปิดเผยให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้ โดยต้องจัดทำและเผยแพร่ในระบบข้อมูลสารสนเทศรวมทั้งสื่ออื่นที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย และต้องปรับปรุงระบบทะเบียนให้เป็นปัจจุบันอย่างต่อเนื่องตามมาตรา 16

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา พบว่าฟาร์มเลี้ยงไก่ของใครของมัน ไม่ได้จดทะเบียนเป็นกลุ่มเกษตรกร (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์) และปลูกอ้อยก็ปลูกเป็นครัวเรือนแล้วก็ส่งอ้อยให้กับหัวหน้าโคเวตาเลย ไม่ได้ไปจดทะเบียนกลุ่มเกษตรกร เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 20 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์) อนึ่ง แม้ว่าการจดทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจทางการเกษตรจะไม่เกิดขึ้นตามที่กฎหมายได้กำหนดโทษไว้ว่า จะมีการปรับไม่เกิน 300,000 บาท แต่ในทางปฏิบัติการกำหนดโทษนี้จะไม่ถูกบังคับใช้หากไม่มีการฟ้องร้องดำเนินคดีกับบริษัทจากตัวเกษตรกร จากการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา พบว่า เกษตรกรไม่มีการรวมตัวกันเพื่อ

ฟ้องร้องบริษัทให้จดทะเบียนเป็นผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร และร่างสัญญาให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดไว้ในมาตรา 21 ดังกล่าวข้างต้น จากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาพบว่า ในสัญญาก็มีเพียง 2 แผ่น บอกเพียงรายละเอียดของพันธุ์สัตว์ ราคาปุ๋ย ราคารับซื้อไก่ตามจำนวนน้ำหนักไก่ และเงินประกันกำหนดส่งไก่ให้ครบตามจำนวนที่บริษัทกำหนด (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ , 19 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

2. การที่กฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้า

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 20 กำหนดให้ก่อนดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ผู้ประกอบการต้องจัดทำเอกสารสำหรับชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบ ปรากฏว่าเกษตรกรเป็นผู้เข้าหาบริษัทเพื่อต้องการเซ็นสัญญากับบริษัทที่ประกอบธุรกิจทางการเกษตร โดยที่บริษัทไม่มีการจดทะเบียนเป็นผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับสำนักงานสหกรณ์การเกษตรจังหวัด จึงไม่มีเอกสารชี้ชวนให้กับเกษตรกรตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ได้กำหนดไว้ในมาตรา 20 “ก่อนการดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาผู้ประกอบการต้องจัดทำเอกสารสำหรับชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้าพร้อมทั้งรับรองความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสารสำหรับชี้ชวนและส่งสำเนาเอกสารสำหรับชี้ชวนดังกล่าวให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เก็บไว้ เพื่อใช้เป็นเอกสารในการตรวจสอบจำนวนหนึ่งชุด”

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติฯ ยังได้กำหนดให้เอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าวอย่างน้อยต้องมีข้อความหรือคำรับรองเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้จำนวน 4 รายการ กล่าวโดยเฉพาะรายการที่สำคัญ ๆ ได้แก่

1. ข้อมูลทางพาณิชย์ หรือข้อมูลอื่นใดที่เป็นประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ประสงค์จะชี้ชวนต่อเกษตรกร

2. ข้อมูลแผนการผลิต เงินลงทุนประมาณการของจำนวนและปริมาณของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่จะทำการผลิตหรือบริการตามสัญญาระยะทางที่เหมาะสมในการขนส่ง ความคุ้มค่าในการผลิต ภาวะความเสี่ยง

3. ข้อมูลอันจำเป็นในกระบวนการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องตามสัญญา ซึ่งรวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพมาตรฐานของพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ หรือสิ่งที่จะต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญานั้น ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่าคุณภาพและมาตรฐานที่กฎหมายกำหนด

4. ข้อมูลอื่นใดก็ตามที่คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา ประกาศกำหนด รวมทั้งกำหนดให้ถือว่าเอกสารสำหรับการชี้ชวณดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา และหากสัญญาที่ผู้ประกอบการกิจการเกษตรจัดทำกับเกษตรกร มีข้อความใดในสัญญาขัดหรือแย้งกับข้อความในเอกสารสำหรับการชี้ชวณให้ตีความไปในทางที่เป็นคุณแก่เกษตรกร

3. การคุ้มครองการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

สำหรับในประเด็นนี้มีข้อนำพิจารณาใน 2 ประเด็น กล่าวคือ

1. การคุ้มครองรูปแบบของสัญญา

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 อาทิ ข้อกำหนดตามมาตรา 21 สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาต้องจัดทำเป็นหนังสือใช้ข้อความภาษาไทยที่เข้าใจง่าย หากมีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบและอย่างน้อยต้องมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

- 1) ชื่อคู่สัญญาสถานที่ติดต่อระหว่างคู่สัญญาและวันที่ทำสัญญา
- 2) วัตถุประสงค์ของสัญญา
- 3) ระยะเวลาในการปฏิบัติตามสัญญา
- 4) รายละเอียดของสถานที่ผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตร
- 5) หน้าที่ของคู่สัญญา
- 6) ราคาและวิธีการคำนวณราคาวัตถุดิบและผลผลิตทางการเกษตรหากมีการกำหนดราคาโดยอ้างอิงราคาจากตลาด
- 7) วันและสถานที่ในการส่งมอบผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรและการชำระเงิน
- 8) เหตุยกเว้นการไม่ปฏิบัติตามสัญญาในกรณีเกิดเหตุสุดวิสัย และอย่าเหนือการควบคุมของคู่สัญญา
- 9) กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องในขั้นตอนของการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรว่าเป็นของคู่สัญญาฝ่ายใด
- 10) ผู้รับความเสี่ยงภัยในผลผลิตทางการเกษตรและความเสี่ยงทางการค้า
- 11) การเยียวยาความเสียหาย
- 12) สิทธิการบอกเลิกสัญญาของคู่สัญญา

13) รายละเอียดอื่นตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด ซึ่งภายในสัญญาปรากฏว่า บริษัทจะถูกผูกพันต่อเมื่อเป็นบริษัทที่ได้มีการจดทะเบียนประกอบธุรกิจทางการเกษตรก่อนเริ่มประกอบกิจการตาม มาตรา 16

ก่อนดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ตามมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ซึ่งกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้เกษตรกร ผู้ที่ประสงค์จะเข้าทำสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้าก่อนทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา พร้อมทั้งรับรอง ความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสารสำหรับการชี้ชวนและต้องส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าว ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เก็บไว้เพื่อใช้เป็นเอกสารในการตรวจสอบจำนวน 1 ชุดตามหลักเกณฑ์ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประกาศกำหนด

จากการศึกษาเกี่ยวกับมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งหลังจากมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาพ.ศ. 2560 การทำสัญญากับบริษัทเอกชนของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เป็นสัญญาในรูปแบบประกันราคาโดยสัญญาบริษัทคู่สัญญาจะให้เกษตรกรถือสัญญาคู่ฉบับ สัญญา มีระยะเวลาหนึ่งปีและสามารถต่อสัญญาได้คราวละ 1 ปี ในเงื่อนไขสัญญาและหนังสือชี้ชวนตามกฎหมาย พบว่าเริ่มแรกของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จะต้องจ่ายเงินค้ำประกันลูกไก่ให้กับบริษัทคู่สัญญาเป็นจำนวนเงิน 200,000 บาท หากเกษตรกรต้องการต่อสัญญาก็จะจ่ายเงินประกันเพียงครั้งเดียว หรือเกษตรกรมีความประสงค์ที่จะยกเลิกสัญญา บริษัทคู่สัญญาจะคืนเงินค้ำประกันลูกไก่ให้แก่เกษตรกรเป็นจำนวนเงิน 200,000 บาท โดยในสัญญาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องใช้ลูกไก่ วัคซีน และอาหารไก่ของ บริษัทคู่สัญญาเท่านั้น ห้ามจำหน่ายหรือซื้อจากแหล่งอื่นมาใช้ในฟาร์มไก่ของเกษตรกรโดยเด็ดขาด ซึ่งบริษัทคู่สัญญาจะกำหนดอายุของไก่ที่ 55-65 วันโดยมีน้ำหนักเฉลี่ย 0.95-1.00 กิโลกรัม/ตัว ซึ่งเกษตรกรประกันราคาไก่ที่ 50 บาท/กิโลกรัม โดยชั่งน้ำหนักไก่ที่ปลายทางหรือโรงเชือด ซึ่งเกษตรกรจะต้องเป็นผู้ออกค่าขนส่งเองทั้งหมด ดังนั้น เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มองว่าการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบันมีความเป็นธรรมกับเกษตรกรมากขึ้น กล่าวคือจากเดิมที่เกษตรกรสามารถรู้เรื่องเงื่อนไขสัญญาได้อย่างชัดเจนโดยไม่ต้องขอลูกสัญญาจากบริษัทคู่สัญญา เมื่อมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาพ.ศ. 2560 ทำให้เกษตรกรมีสิทธิในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมจากเงื่อนไขสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งจากตัวอย่างการสัมภาษณ์เกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญาและเจ้าหน้าที่รัฐ พบว่า ช่วงแรกๆการทำสัญญาโดยบริษัทจะเป็นผู้ถือสัญญาเพียงฝ่ายเดียว โดยไม่สามารถตรวจสอบได้ จึงทำให้เกษตรกรบางคนต้องเสียเปรียบบริษัทไปโดยปริยาย (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนที่ 1, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยบริษัท คู่สัญญาจะเป็นผู้ร่างสัญญาและกำหนดเงื่อนไข ซึ่งรายละเอียดของสัญญาจะมีเนื้อหาที่เข้าใจยาก เนื่องจากบริษัทใช้ภาษาทางการหรืออาจใช้ภาษาในลักษณะภาษากฎหมายส่งผลให้เกษตรกรบางราย ที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาเข้าใจได้ยากและอาจถูกเอาเปรียบจากบริษัทคู่สัญญาได้ง่าย ซึ่งการใช้เทคนิคทางด้านภาษาในรายละเอียดของสัญญาอาจทำให้เกษตรกรสับสนกับเนื้อหาความหมายของ รายละเอียดเหล่านั้น และอาจทำให้เกษตรกรทำผิดสัญญาโดยที่เกษตรกรไม่รู้ ส่งผลให้เกษตรกรเป็น ฝ่ายที่ได้รับความเสียหายและสร้างความไม่ยุติธรรมต่อเกษตรกรได้

2. การคุ้มครองเงื่อนไขในสัญญา

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากการศึกษาเกี่ยวกับมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต่อการนำ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในการลดความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และคู่สัญญา พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่ขาด ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ และการคุ้มครองคู่สัญญา การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่สัญญา ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เนื่องจากไม่มีเจ้าหน้าที่ของ รัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาสร้างความรู้ความเข้าใจ ซึ่งเป็นเพราะพื้นที่กรณีศึกษาไม่มีกรณีข้อพิพาทระหว่าง เกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญา ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ และการ คุ้มครองคู่สัญญา การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่สัญญาและบทลงโทษ ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและ พัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มีอยู่อย่างจำกัด ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ ที่ประสบปัญหาเรื่องหนี้สินที่ไม่ยุติธรรมไม่สามารถเรียกร้องกับบริษัทคู่สัญญาได้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จึง ต้องก้มหน้ายอมรับหนี้สินที่ตนไม่เคยรับรู้เลย บางรายถูกธนาคารฟ้องร้องเนื่องจากไม่มีเงินไปใช้หนี้ อย่างไรก็ตาม หน้าที่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะต้องให้เจ้าหน้าที่มาให้ความรู้แก่เกษตรกรถึง วิธีการและขั้นตอนการนำพระราชบัญญัติไปปฏิบัติ ตอนนี้อยู่ที่ธนาคารฟ้องร้องเรื่องหนี้สินที่บริษัท ศรวิโรจน์ไปกู้ยืมมาเพื่อซื้อกรงและพัดลมในโรงเรือนเลี้ยงไก่ และนำมาขายให้กับเกษตรกรและหักหนี้ จากการส่งสินค้าให้กับทางบริษัท แต่หลังจากที่เจ้าของบริษัทเสียชีวิต บริษัทปิดตัวลงและให้ธนาคาร เรียกเก็บหนี้สินจากเกษตรกรทุกราย เราไม่มีที่พึ่งจึงยอมรับและก้มหน้าใช้หนี้กันไป แถมยังต้องลงทุน เพิ่มจากการเซ็นสัญญากับบริษัทใหม่ (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่คนที่ 1, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

ในการเซ็นสัญญากับบริษัทใหม่ก็ยังไม่พบความขัดแย้ง นอกจาก เรื่องของน้ำหนักไก่ที่บริษัทสร้างเงื่อนไขขึ้นมาโดยใช้น้ำหนักจากตาชั่งฟาร์มปลายทางของบริษัท แต่ก็ พบเพียงเล็กน้อยที่สามารถพูดคุยกันได้ (กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

ปัจจุบันการนำพระราชบัญญัติมาใช้ในบางพื้นที่ที่เกิดความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรกับคู่สัญญาโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะเป็นผู้ตรวจสอบสัญญาของบริษัทเอกชนก่อนที่จะนำมาให้เกษตรกรเซ็นสัญญา (เจ้าหน้าที่รัฐสำนักงานสหกรณ์การเกษตรจังหวัดมหาสารคาม, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

ก่อนดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ตามมาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ซึ่งกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้เกษตรกร ผู้ที่ประสงค์จะเข้าทำสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้าก่อนทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา พร้อมทั้งรับรอง ความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสารสำหรับการชี้ชวนและต้องส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าว ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เก็บไว้เพื่อใช้เป็นเอกสารในการตรวจสอบจำนวน 1 ชุดตามหลักเกณฑ์ที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประกาศกำหนด

นอกจากนี้ ยังได้กำหนดให้เอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าวอย่างน้อยต้องมีข้อความหรือคำรับรองเกี่ยวกับข้อมูลต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้จำนวน 4 รายการ กล่าวโดยเฉพาะรายการที่สำคัญ ๆ ได้แก่

1) ข้อมูลทางพาณิชย์ หรือข้อมูลอื่นใดที่เป็นประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องกับสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่ประสงค์จะชี้ชวนต่อเกษตรกร

2) ข้อมูลแผนการผลิต เงินลงทุนประมาณการของจำนวนและปริมาณของผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่จะทำการผลิตหรือบริการตามสัญญาระยะทางที่เหมาะสมในการขนส่ง ความคุ้มค่าในการผลิต ภาวะความเสี่ยง

3) ข้อมูลอันจำเป็นในกระบวนการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องตามสัญญา ซึ่งรวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพมาตรฐานของพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์หรือสิ่งที่ต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญานั้น ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่าคุณภาพและมาตรฐานที่กฎหมายกำหนด

4) ข้อมูลอื่นใดก็ตามที่คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาประกาศกำหนด รวมทั้งกำหนดให้ถือว่าเอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา และหากสัญญาที่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจัดทำกับเกษตรกร มีข้อความใดในสัญญาขัดหรือแย้งกับข้อความในเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้ตีความไปในทางที่เป็นคุณแก่เกษตรกร

เงื่อนไขสัญญาของเกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาในปัจจุบันก็มีหลากหลาย ทำให้เกษตรกรโดนเอาเปรียบจากบริษัทน้อยลง เพราะพระราชบัญญัติส่งเสริมและ

พัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ช่วยให้บริษัทตระหนักถึงข้อขัดแย้ง และการร้องเรียนของเกษตรกร ทำให้บริษัทสร้างเงื่อนไขสัญญาให้ผ่อนปรนลงค่อนข้างเยอะ แต่การทำสัญญาในปัจจุบัน บริษัทที่ทำระบบเกษตรพันธสัญญาให้เกษตรกรที่ทำสัญญาถือสัญญาทั้งสองฝ่ายระหว่างเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญา (กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 มีนาคม 2562: สัมภาษณ์)

ในส่วนของเงื่อนไขสัญญาที่ทำในปัจจุบันก็ได้รับความเป็นธรรมค่อนข้างดี ไก่ที่ส่งให้กับบริษัทน้ำหนักที่ข้างปลายทางโรงเชือดก็ขาดไม่เยอะ ก็ได้ราคาตามที่ตกลงเองไว้ แต่ก็ต้องทำกันต่อไปเพราะเกษตรกรเป็นหนี้ค่อนข้างเยอะ ทำให้อาชีพนี้คืออาชีพหลักของครอบครัว (กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 มีนาคม 2562 : สัมภาษณ์)

อีกทั้งในปัจจุบันมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เพื่อควบคุมการทำสัญญาที่ไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ จึงทำให้บริษัทตระหนักถึงข้อขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นผ่านการร้องเรียนของเกษตรกรกับหน่วยงานราชการ จึงส่งผลให้บริษัทกำหนดเงื่อนไขที่ผ่อนปรนลง หากยังมีการใช้ภาษาหรือศัพท์ทางเทคนิคมากขึ้น เช่น ก่อนมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เงื่อนไขสัญญาของบริษัทคู่สัญญาเอาเปรียบเกษตรกรโดยไม่ระบุรายละเอียดของราคาซื้อขาย น้ำหนักไก่ที่บริษัทกำหนดไว้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยบริษัทคู่สัญญาจะเป็นผู้ร่างสัญญาและกำหนดเงื่อนไข ซึ่งรายละเอียดของสัญญาจะมีเนื้อหาที่เข้าใจยาก เนื่องจากบริษัทใช้ภาษาทางการหรืออาจใช้ภาษาในลักษณะภาษากฎหมายส่งผลให้เกษตรกรบางรายที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาเข้าใจได้ยากและอาจถูกเอาเปรียบจากบริษัทคู่สัญญาได้ง่าย ซึ่งการใช้เทคนิคทางด้านภาษาในรายละเอียดของสัญญาอาจทำให้เกษตรกรสับสนกับเนื้อหาความหมายของรายละเอียดเหล่านั้น และอาจทำให้เกษตรกรทำผิดสัญญาโดยที่เกษตรกรไม่รู้ ส่งผลให้เกษตรกรเป็นฝ่ายที่ได้รับความเสียหายและสร้างความไม่ยุติธรรมต่อเกษตรกรได้

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

การทำสัญญา

ในการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย บริษัทคู่สัญญากำหนดวัตถุประสงค์และเงื่อนไขของสัญญา ในรูปแบบที่เอื้อประโยชน์แก่ตนเองเพียงฝ่ายเดียว ส่วนเกษตรกรเป็นเพียงผู้รับเอาสัญญาไม่มีสิทธิขอแก้ไขเปลี่ยนแปลง โดยดังที่กล่าวไปในส่วนของเนื้อหาว่าด้วยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ดังนี้

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 กำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับการชี้ชวนให้เกษตรกร

ผู้ที่ประสงค์จะเข้าทำสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้าก่อนทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา พร้อมทั้งรับรองความถูกต้องของข้อมูลตามเอกสารสำหรับการชี้ชวนและต้องส่งสำเนาเอกสารสำหรับการชี้ชวนดังกล่าว ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เก็บไว้เพื่อใช้เป็นเอกสารในการตรวจสอบจำนวน 1 ชุด

นอกจากนั้น พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ยังกำหนดให้สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาต้องจัดทำเป็นหนังสือ ใช้ข้อความภาษาไทย ที่เข้าใจง่าย หากมีศัพท์ทางเทคนิคจะต้องมีคำอธิบายประกอบและอย่างน้อยต้องมีรายละเอียดต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้จำนวน 13 รายการ

และกำหนดให้ในกรณีที่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่จัดทำขึ้นไม่มีรายละเอียดตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 23 ให้เกษตรกรมีสิทธิเลือกว่าจะให้ความเพิ่มในสัญญาให้ครบถ้วนและให้สัญญานั้นมีผลใช้บังคับต่อไป หรือจะบอกเลิกสัญญานั้น ทั้งนี้ เกษตรกรต้องใช้สิทธิเลือกภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ทำสัญญาหรือก่อนส่งมอบผลิตผลทางการเกษตรซึ่งในการบอกเลิกสัญญาในกรณีดังกล่าวไม่ตัดสิทธิเกษตรกรในการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการหรือการดำเนินการตามสัญญาโดยสุจริต

อนึ่ง ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 กำหนดให้ในกรณีที่การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาใดอาจมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญามีอำนาจกำหนดให้สัญญานั้นต้องทำตามแบบที่คณะกรรมการฯ ประกาศกำหนด แต่ไม่มีผลกระทบต่อสัญญาที่คู่สัญญาได้จัดทำขึ้นก่อนวันที่ประกาศกำหนดแบบของสัญญามีผลใช้บังคับ นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้ในกรณีที่ผู้ประกอบการทางการเกษตรจัดทำสัญญาไม่เป็นไปตามแบบที่คณะกรรมการฯ ประกาศกำหนดดังกล่าว ในส่วนที่เป็นสาระสำคัญให้ถือว่าสัญญาส่วนนั้นไม่มีผลใช้บังคับและให้นำความตามแบบที่คณะกรรมการฯ กำหนดมาใช้บังคับแทน ทั้งนี้ ไม่ตัดสิทธิเกษตรกรในการเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการหรือการดำเนินการตามสัญญาส่วนที่ไม่มีผลใช้บังคับโดยสุจริต

ทั้งนี้ พระราชบัญญัติได้กำหนดให้ข้อตกลงหรือเงื่อนไขใดในสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาตามที่กำหนดไว้จำนวน 9 รายการ ไม่มีผลใช้บังคับ กล่าวโดยเฉพาะรายการที่สำคัญ ๆ ได้แก่

1) ข้อตกลงที่บังคับให้เกษตรกรต้องรับมอบพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา และปัจจัยการผลิต สารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งที่ต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรใด ๆ ที่ไม่มีคุณภาพ ตามที่ผู้ประกอบการทางการเกษตรจัดหา

หรือไม่เป็นไปตามที่กำหนดในสัญญา หรือที่ไม่มีฉลากหรือ ไม่เป็นไปตามมาตรฐานสินค้า ตามที่กฎหมายนั้น ๆ กำหนด

2) ข้อตกลงที่ยกเว้นหรือจำกัดความรับผิดชอบของผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร ต่อเกษตรกรในความชำรุดบกพร่องหรือไม่เป็นไปตามมาตรฐานของพันธุ์พืชหรือพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา สารเคมี เครื่องมืออุปกรณ์ ปัจจัยการผลิต หรือสิ่งที่ต้องนำมาใช้ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรใด ๆ แก่เกษตรกร ที่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรเป็นผู้จัดหา

3) ข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่กำหนดให้มีการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สิน หรือสิทธิใด ๆ ของเกษตรกรให้แก่ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรหลังจากการบอกเลิกสัญญาหรือในกรณีที่ผิดสัญญา

4) ข้อตกลงหรือเงื่อนไขที่ให้เกษตรกรต้องรับผิดชอบในสัญญา แม้เกิดเหตุสุดวิสัยหรือสาธารณภัยอันไม่อาจจะโทษฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้

นอกจากนี้ ยังกำหนดให้การบอกเลิกสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ก่อนสิ้นกำหนดระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา โดยผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรหรือเกษตรกรฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะกระทำไม่ได้ แม้ว่าสภาพของพื้นที่ที่ทำการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา หรือภาวะตลาดของผลิตผล ทางการเกษตรดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป เว้นแต่มีการตกลงกำหนดเงินชดเชยการลงทุนหรือค่าใช้จ่ายอื่นใดให้แก่อีกฝ่ายอย่างเป็นธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับมุมมองของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในการลดความไม่ยุติธรรมเงื่อนไขสัญญา พบว่าเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ทำเงื่อนไขสัญญาทั้ง 2 รูปแบบ คือ การประกันราคาและการประกันราคากลุ่ม ซึ่งในความเป็นจริงเกษตรกรที่ทำพันธสัญญาปลูกอ้อยส่วนใหญ่จะเป็นหนี้ผูกพันโดยเงื่อนไขสัญญาที่โรงงานอำนวยความสะดวกทั้งเครื่องมือและสินเชื่อให้กับเกษตรกรทำให้กำไรที่ได้จากการทำอ้อยบางปีขาดทุนบางปีได้เท่าทุน เนื่องจากปัจจัยต่างๆที่ส่งผลกระทบต่อหลายด้าน เช่น ราคาอ้อยในแต่ละปีที่แตกต่างกัน หนี้สินเชื่อจากโรงงานในแต่ละปีไม่เท่ากัน เนื่องจากราคาปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย และค่าแรงเพิ่มขึ้น เกษตรกรจำเป็นต้องลงทุนเพิ่มทำให้เป็นหนี้เพิ่ม เมื่อถึงช่วงส่งอ้อยให้โรงงาน ทำให้โรงงานหักค่าปัจจัยการผลิต รวมถึงอ้อยไฟไหม้ การที่เกษตรกรไม่ได้ค่าน้ำหนักและความหมายจากการทำเกษตรกรบางรายทำพันธสัญญาอ้อยวนเวียนอยู่เช่นนี้มานานถึง 10 กว่าปี ทั้งนี้เกษตรกรมองว่าการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ช่วยลดความไม่ยุติธรรมภายใต้เงื่อนไขสัญญาได้ในบางเรื่อง เช่น ความเท่าเทียมในการถือสัญญา รวมถึง

รายละเอียดเกี่ยวกับราคาซื้อขาย น้ำหนัก โควต้า ตามมาตรฐานที่มีการระบุในเงื่อนไขสัญญา และแผนการผลิตตามปริมาณผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น โดยหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ตรวจสอบเงื่อนไขสัญญา โดยทั้งโรงงานและเกษตรกรก็ยอมรับในเงื่อนไขนั้น แม้ความเป็นจริงเกษตรกรจะเป็นผู้เสียเปรียบแทบทุกเงื่อนไขสัญญา

อย่างไรก็ตาม ข้อกำหนดในการทำสัญญาตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. 2560 จะกำหนดให้จัดทำเอกสารชี้ชวนก่อนการเซ็นสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งจากพื้นที่กรณีศึกษา อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า การทำสัญญาเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาไม่พบว่ามีเอกสารชี้ชวนในการทำสัญญา โดยเกษตรกรเป็นผู้ติดต่อบริษัทเอง เพื่อขอเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทนั้นๆ ซึ่งการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยส่วนใหญ่จะเป็นหัวหน้าโคเวต้าที่ทำสัญญากับโรงงานและนำโคเวต้าจากโรงงานมาให้กับเกษตรกรลูกไร่รายย่อย นอกจากนี้เรื่องของปัจจัยการผลิตก็ไม่เป็นไปตามข้อกำหนดในเอกสารชี้ชวน คือ ที่เกษตรกรไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพของพันธุ์พืช และการบริการทางการเกษตรที่เกษตรกรได้ ซึ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 กำหนดความจำเป็นในกระบวนการผลิต ผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรที่เกี่ยวข้องตามสัญญาและให้รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพมาตรฐานของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ อาหาร ยา ปัจจัยการผลิต สารเคมี เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือสิ่งที่ต้องนำมาใช้ในการผลิตผลผลิตหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญานั้น ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่าคุณภาพและมาตรฐานที่กฎหมายกำหนด ซึ่งเอกสารข้อมูลคุณภาพและมาตรฐานพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์รวมถึงบริการทางการเกษตรเป็นส่วนหนึ่งของเอกสารชี้ชวนของสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

4. การใกล้เคียงข้อพิพาทของคู่สัญญา

4.1 กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เกี่ยวกับการใกล้เคียงข้อพิพาท จากกรณีศึกษาพบว่า จังหวัดมหาสารคาม มีคำสั่งที่ 6476/2560 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการใกล้เคียงข้อพิพาทประจำจังหวัดมหาสารคาม ลงวันที่ 12 ธันวาคม 2560 อาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 11 ได้บัญญัติให้มีคณะกรรมการใกล้เคียงข้อพิพาทประจำจังหวัดประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานกรรมการ อัยการจังหวัด ซึ่งได้รับมอบหมายจากพาณิชย์จังหวัด ผู้แทนกระทรวงยุติธรรม นายอำเภอในท้องที่มีข้อพิพาทและผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการเกษตรหรือการบริหารธุรกิจ ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งจำนวนไม่เกินสามคนเป็นกรรมการและให้เกษตรและสหกรณ์จังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ เพื่อทำหน้าที่ใกล้เคียงข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจากสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

จากการศึกษาพบว่าในกรณีของจังหวัดมหาสารคามได้แต่งตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัด อาศัยอำนาจตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนา ระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานกรรมการ อัยการจังหวัดซึ่งได้รับมอบหมาย พาณิชยจังหวัด ผู้แทนกระทรวงยุติธรรม นายอำเภอในท้องที่ที่มีข้อพิพาท และผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการเกษตร หรือการบริหารธุรกิจ ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งไม่เกิน 3 คน เป็นกรรมการ และให้สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด เป็นกรรมการ และเลขานุการ โดยจังหวัดมหาสารคามอาศัยอำนาจตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนา ระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ผู้ว่าราชการจังหวัดจึงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

1) นายวินัย วงศ์รัตน์ะ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเกษตร อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม กรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดมหาสารคาม ข้าราชการบำนาญ อดีตเกษตรและสหกรณ์จังหวัดมหาสารคาม

2) นายสมคิด มิสาทอ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเกษตร หัวหน้ากลุ่มส่งเสริมและพัฒนาการผลิตสำนักงานเกษตรจังหวัดมหาสารคาม

3) นายนิคม ปริจำรัส ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารธุรกิจ

จะเห็นว่าคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัดมหาสารคามส่วนหนึ่ง เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐแต่ไม่มีสัดส่วนของเกษตรกรในฐานะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

ในระบบเกษตรพันธสัญญานั้น มีการนำหลักกฎหมายนิติกรรมสัญญามาบังคับใช้ เนื่องจากการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาทุกประเภทจะต้องมีการทำสัญญาการผลิตเพื่อให้มีผล บังคับใช้กับคู่กรณีทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายบริษัทธุรกิจการเกษตร และฝ่ายเกษตรกร กฎหมายนิติกรรมสัญญาจึงเป็นกฎหมายที่ถูกนำมาปรับใช้กับสัญญาการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญาเป็นหลัก แต่มีกฎหมายเฉพาะอื่น ที่ถูกนำมาเป็นเกณฑ์ควบคุมและดูแลคุ้มครองการผลิตในระบบเกษตรพันธสัญญา โดยผู้ศึกษาได้สรุปความเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท มีดังนี้

1) กำหนดให้เมื่อมีข้อพิพาทในการปฏิบัติตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ถ้าคู่สัญญา ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประสงค์จะใช้กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ให้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามที่บัญญัติไว้ในหมวดนี้ก่อน จึงจะมีสิทธินำข้อพิพาทไปสู่ การพิจารณาของอนุญาโตตุลาการหรือนำคดีไปสู่ศาลได้ ทั้งนี้ โดยให้คู่สัญญาซึ่งประสงค์จะใช้ กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทยื่นคำร้องต่อประธานคณะกรรมการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พร้อมด้วย เอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นข้อพิพาทตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการ ส่งเสริมและพัฒนา ระบบเกษตรพันธสัญญาประกาศกำหนด

การกำหนดให้มีคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัดประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานกรรมการ อัยการจังหวัดซึ่งได้รับมอบหมายพาณิชย์จังหวัด ผู้แทนกระทรวงยุติธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการเกษตรหรือการบริหารธุรกิจซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งจำนวนไม่เกิน 3 คน เป็นกรรมการ และเกษตรและสหกรณ์จังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ

2) กำหนดให้ในกรณีที่พื้นที่ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรตามสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาที่มีข้อพิพาทครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ 1 จังหวัดขึ้นไป ให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ในจังหวัดที่พื้นที่ในการผลิตผลิตผลหรือบริการทางการเกษตรส่วนใหญ่ตั้งอยู่เป็นผู้ดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เว้นแต่คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาจะกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับอำนาจในการพิจารณาของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในกรณีนี้เป็นประการอื่น

3) กำหนดให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทให้แล้วเสร็จภายใน 20 วันนับแต่วันที่ประธานคณะกรรมการฯ ได้รับคำร้อง เว้นแต่มีเหตุจำเป็นไม่อาจพิจารณาให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาดังกล่าว ให้มีหนังสือแจ้งให้คู่สัญญาทราบก่อนครบกำหนดเวลา ในการนี้ให้ขยายระยะเวลาในการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทออกไปได้อีกไม่เกิน 10 วันนับแต่วันที่ครบกำหนดเวลาดังกล่าว

4) กำหนดให้คณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอาจขอให้บุคคลที่เกี่ยวข้องมาให้ถ้อยคำหรือ ส่งเอกสารหรือหลักฐานอื่นใดเพื่อประกอบการพิจารณาภายในระยะเวลาที่กำหนดได้

5) กำหนดให้ในระหว่างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท นับแต่วันที่ประธานคณะกรรมการ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้รับคำร้องตามมาตรา 29 จนถึงวันที่คณะกรรมการฯ สั่งจำหน่ายข้อพิพาทหรือวันที่คู่สัญญาทำสัญญาประนีประนอมยอมความกัน แล้วแต่กรณีห้ามมิให้คู่สัญญากระทำการใด ๆ ดังต่อไปนี้

5.1) ชะลอ ระวัง หรือยุติการปฏิบัติหน้าที่ตามสัญญาจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหาย

5.2) ในกรณีที่สัญญาสิ้นสุดลงระหว่างกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทห้ามมิให้คู่สัญญากระทำการใด ๆ ที่เป็นการเสียหายแก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งทั้งทางตรงและทางอ้อม

5.3) ทำข้อตกลงเพิ่มเติมหรือแก้ไขสัญญาเพื่อให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับความเสียหาย

จากการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ประสบปัญหาจากการเซ็นสัญญากับบริษัทเดิมที่ปิดกิจการลง ซึ่งเกษตรกรไม่ได้รับการเยียวยาหลังบริษัทปิดกิจการลง และทิ้งภาระหนี้สินไว้ให้เกษตรกร โดยที่เกษตรกรไม่ทราบ

รายละเอียดของการสร้างหนี้ที่เกิดจากบริษัท โดยปัญหาที่เกษตรกรต้องเผชิญ เกิดขึ้นก่อนมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ทำให้เกษตรกรไม่กล้าร้องเรียนและเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมาย และในพื้นที่กรณีศึกษาในปัจจุบันเกษตรกรยอมรับในเงื่อนไขการทำสัญญาของบริษัทเอกชน จึงไม่พบกรณีข้อพิพาทที่เกิดจากการร้องเรียนของเกษตรกร

ในกรณีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พบว่า นอกจากปัญหาเรื่องสัดส่วนของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ไม่มีตัวแทนของเกษตรกร แล้วสิ่งที่ผู้วิจัยพบจากการศึกษาภาคสนาม คือ เจ้าหน้าที่รัฐมีทัศนคติ ในเชิงว่าในระดับพื้นที่ไม่ได้มีปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้น ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องเร่งด่วนที่ต้องลงไปทำความเข้าใจ อย่างไรก็ตาม จากกรณีกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่กรณีศึกษาพบว่า เกษตรกรมีปัญหานี้สิ้นสะสมตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งในขณะนั้นเกษตรกรต้องสร้างโรงเรือนสำหรับเลี้ยงไก่ตามที่บริษัทกำหนด และยังกำหนดให้ต้องซื้อพัสดุนานาชนิดเพื่อระบายอากาศ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องซื้อเพราะมองว่าเป็นเงื่อนไขของบริษัท แต่เกษตรกรที่เซ็นสัญญากับบริษัทเอกชนไม่ได้ถือสัญญา บริษัทเอกชนถือสัญญาเพียงฝ่ายเดียว จึงทำให้เกษตรกรไม่สามารถต่อรองได้ ต่อมาบริษัทเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ทำให้บริษัทขาดทุนและเจ้าของบริษัทได้ล้มป่วยและเสียชีวิตในที่สุด จึงทำให้บริษัทไม่สามารถบริหารจัดการได้จึงต้องปิดตัวลง และปล่อยให้เกษตรกรต้องแบกรับหนี้สินที่ไม่เคยทราบจำนวนมาก่อน และยังปล่อยให้เกษตรกรหาบริษัทใหม่เพื่อเซ็นสัญญาเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญาอีกครั้ง โดยพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่มีผลย้อนหลัง มีปัญหาเกี่ยวกับสัญญาของบริษัทเก่าที่ไม่มีการเยียวยาความเสียหายจากการปิดกิจการลง แต่ก็ไม่รู้ว่าจะไปฟ้องร้องอยู่ไหน ได้แต่ก้มหน้าใช้หนี้ต่อไป (เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่, 19 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

4.2 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

ในการทำเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา เกษตรกรมีหน้าที่ส่งมอบผลผลิตให้แก่บริษัท แต่ก่อนที่เกษตรกรจะทำการนับ ชั่ง ตวง วัด หรือคัดเลือกเพื่อบ่งชี้ตัวทรัพย์สินตามมาตรา 460 วรรคหนึ่งของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ นั้น ผลผลิตไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่งกรรมสิทธิ์จึงยังอยู่ที่เกษตรกร ถ้าเกิดภัยพิบัติขึ้นโดยไม่ใช่ความผิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม โรคระบาด เป็นต้น ทำให้ผลผลิตได้รับความเสียหายจนเกษตรกรไม่สามารถส่งมอบผลผลิตให้แก่บริษัทได้ หากนำบทบัญญัติมาตรา 372 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาปรับใช้กับกรณีดังกล่าวแล้ว ผลของสัญญา คือ เกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ย่อมตกเป็นผู้รับบาปเคราะห์ ตามหลักบาปเคราะห์ย่อมตกอยู่กับเจ้าของกรรมสิทธิ์ เกษตรกรหลุดพ้นจากการชำระหนี้โดยไม่ต้องส่งมอบผลผลิตให้แก่บริษัทตามมาตรา 219 วรรคหนึ่ง แต่เกษตรกรก็ไม่สามารถเรียกค่าผลผลิตจากบริษัทได้ ส่วนระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันรายได้ กรรมสิทธิ์ในผลผลิตที่ได้รับเป็นของบริษัทเมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้นกับผลผลิต บริษัทจึงต้องตกเป็นผู้รับภาระความเสี่ยงภัยดังกล่าวเอง เว้นแต่ความ

เสียหายเกิดจากความประมาทเลินเล่อของเกษตรกร เกษตรกรจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบความเสียหายนั้น (ศันนัทภรณ์ (จำปี) โสทธิพันธุ์, มปป.: 334)

จากการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย เป็นเพียงลูกไร่ที่รับโควตาจากหัวหน้าโควตา ซึ่งหัวหน้าโควตาจะเป็นผู้เซ็นสัญญากับโรงงานเพื่อรับโควตามาให้กับเกษตรกรลูกไร่ สำหรับปัจจัยการผลิตนั้นเกษตรกรลูกไร่บางรายหาซื้อเองตามท้องตลาด และบางรายที่ไม่มีเงินลงทุนจึงไปขอยืมการผลิตจากหัวหน้าโควตา เช่น พันธุ์อ้อย ปุ๋ย เครื่องมือทางการเกษตรที่จำเป็น และสารเคมีที่จำเป็น เช่น ยาฆ่าแมลงศัตรูพืช ยาฆ่าหญ้า เป็นต้น เกษตรกรลูกไร่มีความเสี่ยงมากมาย เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด เป็นต้น ซึ่งเกษตรกรลูกไร่เป็นผู้ต้องแบกรับภาระทั้งหมด เนื่องจากไม่มีสัญญาโดยตรงจากโรงงาน ทั้งนี้ เกษตรกรที่ได้รับการเยียวยาจากรัฐบาลมีเฉพาะเกษตรกรที่เข้าเป็นสมาชิกของสมาคมผู้ปลูกอ้อยของแต่ละจังหวัดเท่านั้น สำหรับเกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิก จะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ ทั้งนี้ ไม่เคยเจอปัญหาถึงขนาดต้องเข้าไปร้องเรียนเลย แม้กระทั่งเจอแล้ง หรือโรคใบขาว ก็ต้องแบกรับเอง พวกปุ๋ย ยาเคมีต่างๆ พันธุ์ต่อแรกก็ไปขอกับหัวหน้าโควตา (เกษตรกรผู้ปลูกอ้อย, 19 สิงหาคม 2562: สัมภาษณ์)

สรุปท้ายบท

ข้อสังเกตจากพื้นที่ศึกษาพบว่า โดยส่วนใหญ่เกษตรกรที่ทำเกษตรพันธสัญญาเป็นเกษตรกรรายย่อยกลุ่มผู้เลี้ยงไก่และกลุ่มผู้ปลูกอ้อยที่ทำสัญญาในรูปแบบประกันราคา ซึ่งในปัจจุบันลักษณะสัญญาและเงื่อนไขของสัญญามีรูปแบบที่เป็นมาตรฐานโดยบริษัทเอกชนและเกษตรกรถือสัญญาคนละฉบับ ซึ่งเกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญากลุ่มผู้เลี้ยงไก่จะทำระบบฟาร์มปิด โดยเกษตรกรจะต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น วัคซีนไก่ อาหารไก่ที่สูงขึ้น ค่าน้ำ ค่าไฟเพื่อสร้างอุณหภูมิตามมาตรฐานของบริษัท ด้านเงินทุนหรือการเข้าถึงทรัพยากรด้านอื่น ๆ ฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยไม่ได้ดีขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรรายใหญ่หรือขนาดของกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ กรณีกลุ่มผู้ปลูกอ้อยโดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยที่นำอ้อยส่งหัวหน้าโควตารายใหญ่ โดยหัวหน้าโควตารายใหญ่จะเป็นผู้ไปขอโควตาจากโรงงานน้ำตาลและนำมาแจกจ่ายโควตาแก่เกษตรกรลูกไร่ ซึ่งเกษตรกรรายย่อยหรือเกษตรกรลูกไร่จะได้เพียงราคาอ้อยต่อตันเท่านั้นจะไม่ได้ค่าความหวาน โดยโรงงานเป็นผู้จ่ายค่าความหวานให้กับหัวหน้าโควตา แต่เกษตรกรรายย่อยกลุ่มผู้ปลูกอ้อยจะแบกรับภาระความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม แมลงศัตรู พืช หรือ โรคในพืช ราคาผลผลิตแต่ละช่วงฤดูกาล เป็นต้น ด้วยข้อจำกัดของแหล่งทุนหรือทรัพยากรที่สามารถแปลงเป็นทุนได้จึงส่งผลให้ฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรรายย่อยกลุ่มผู้ปลูกอ้อยไม่ได้ดีขึ้นและต้องแบกรับหนี้สินที่เพิ่มขึ้น

จากผลกระทบของราคาอ้อยที่ลดลงแต่ภาระค่าใช้จ่าย ปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ค่าแรงงาน ปุ๋ย ยา รวมถึงค่าขนส่ง เป็นต้น

ข้อค้นพบจากการศึกษามุมมองต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่ดังกล่าวไม่ทราบการนำพระราชบัญญัติดังกล่าวมาปฏิบัติ ซึ่งหน้าที่ในการนำพระราชบัญญัติดังกล่าวมาเผยแพร่แก่เกษตรกรคือสำนักงานสหกรณ์การเกษตรจังหวัดมหาสารคาม โดยเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบเองระบุว่าไม่ทราบถึงรายละเอียดของพระราชบัญญัติดังกล่าวทั้งหมด จึงไม่ได้นำไปเผยแพร่เกษตรกร และไม่ลงพื้นที่ออกสำรวจเกี่ยวกับความเป็นธรรมในสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา อีกทั้งเจ้าหน้าที่มองว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่มีการร้องเรียนข้อพิพาทกับบริษัทคู่สัญญา และในส่วนของ การบังคับใช้ให้บริษัทเอกชนปฏิบัติตามพระราชบัญญัติฯ นั้น ไม่สามารถบังคับใช้ให้เอกชนจดทะเบียนได้ตามที่กฎหมายกำหนด รวมถึงคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจังหวัดมหาสารคามไม่มีส่วนของเกษตรกรร่วมคณะกรรมการ จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่สามารถบังคับใช้ได้จริงในบางมาตรา

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษามุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย เพื่อที่จะตอบคำถามวิจัยตามวัตถุประสงค์หลัก 2 ข้อ ประกอบด้วย 1) การนำระบบเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีปัญหาอย่างไรบ้าง และ 2) เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีมุมมองอย่างไรต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาบังคับใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

สรุปผลการศึกษา

1. ปัญหาในการนำเกษตรพันธสัญญาไปใช้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

1.1 ความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ลักษณะการดำเนินธุรกิจที่ไม่ค่อยได้มาตรฐาน มีผลขาดทุนในบางช่วง และหลักทรัพย์ค้ำประกันที่อาจมีมูลค่าไม่สูง ทำให้ธนาคารเจ้าหน้าที่พิจารณาว่ามีความเสี่ยงสูงในการให้สินเชื่อ ดังนั้นในการให้สินเชื่อจึงพิจารณาให้วงเงินที่ไม่สูง

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ปลูกไม่เกินรายละ 30 ไร่ โดยพื้นที่จำนวนหนึ่งของเกษตรกรเป็นพื้นที่ ส.ป.ก. ที่ไม่มีเอกสารสิทธิที่จะสามารถนำไปแปลงเป็นทุนได้ เกษตรกรจึงเข้าถึงแหล่งทุนยาก โดยส่วนใหญ่จะขอเงินทุนจากหัวหน้าโคเวต้าที่เกษตรกรเป็นสมาชิกอยู่

1.2 ความสามารถในการรวมกลุ่มในการต่อรองกับรัฐและทุน

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคามมิได้ดำเนินการรวมกลุ่มในลักษณะของสหกรณ์หรือกลุ่มใด ๆ ทำให้ขาดความร่วมมือระหว่างเกษตรกรด้วยกันในการต่อรองกับรัฐและทุน

1.3 ภาระหนี้สิน

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญากว่า 40 ครัวเรือนโดยประมาณ ซึ่งในแต่ละครั้งต้องใช้จ่ายเงินตนเองในการลงทุนสร้างโรงเรือนซึ่งเงินทุนเป็นเงินที่กู้มาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และแหล่งลงทุนจากบริษัทเอกชนคู่สัญญาจึงทำให้เพื่อสร้างโรงเรือนให้ได้ตามมาตรฐานตามที่บริษัทคู่สัญญากำหนด แต่เมื่อบริษัทคู่สัญญาได้ปิดกิจการลงเกษตรกรที่มีหนี้สินต้นทุนการผลิตจึงจำเป็นต้องอยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาต่อไปเพื่อใช้หนี้ เนื่องจากเกษตรกรไม่มีกำลังในการชำระหนี้ได้ตามจำนวนที่ธนาคารกำหนด เพราะหากเกษตรกรออกจากระบบเกษตรพันธสัญญาและไปประกอบอาชีพอื่นอาจจะทำให้มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่นน้อยไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ แต่เกษตรกรต้องลงทุนเพิ่มเพื่อสร้างโรงเรือนให้ได้ตามมาตรฐานของบริษัทคู่สัญญาใหม่ ส่งผลให้เกษตรกรต้องแบกรับภาระหนี้สินเพิ่มขึ้นจากเดิม

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

การลงทุนในการปลูกอ้อยในแต่ละครั้งจะต้องใช้ต้นทุนที่สูงพอสมควร อีกทั้งโรงงานปล่อยโคเวต้าการรับซื้ออ้อยลดลงส่งผลให้เกษตรกรบางรายต้องลดพื้นที่การเพาะปลูกและรายได้ก็ลดลงทำให้เมื่อหักลบกลบหนี้แล้วแทบไม่เหลือกำไรในการลงทุนครั้งต่อทำให้เกษตรกรต้องกู้เงินเพื่อมาลงทุนเพิ่ม

1.4 ความเสี่ยงของเกษตรกร

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

ก่อนมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 การทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรกลุ่มผู้เลี้ยงไก่จะมีที่ลักษณะผูกขาดสัญญาโดยบริษัทเอกชน โดยบริษัทจะให้เกษตรกรไปเซ็นสัญญาด้วยตัวเอง และบริษัทถือครองสัญญาเพียงฝ่ายเดียว โดยเกษตรกรไม่สามารถรู้เงื่อนไขสัญญาเมื่อเกษตรกรจะขอคู่สัญญาบริษัทจะบ่ายเบี่ยง พฤติการณ์เช่นนี้ส่งผลให้เกษตรกรที่ได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด หรือราคาผลผลิต เป็นต้น ไม่สามารถฟ้องร้องหรือเรียกร้องความเป็นธรรมได้ในทางกลับกันพวกเขาจะต้องแบกรับหนี้สินที่ก่อขึ้นโดยบริษัทเหล่านั้น

ต่อมา เมื่อมีการร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อ วันที่ 26 พฤษภาคม 2560 จึงทำให้บริษัทเอกชนเปลี่ยนแปลงวิธีการทำสัญญากับเกษตรกรคือมีการทำสัญญาปีต่อปี ซึ่งสัญญาจะมี 2 ฉบับโดยบริษัทเอกชนและเกษตรกรถือคนละฉบับ รายละเอียดเงื่อนไขในสัญญาจะระบุรายละเอียดที่ชัดเจนในเรื่องของการซื้อขายและเงินประกันสัญญา รวมถึงการต่ออายุสัญญา อย่างไรก็ตามสัญญาจะไม่ระบุความช่วยเหลือจากความเสียหายหรือความเสียหายจากภัยธรรมชาติ โรคระบาด หรือการผลิตสินค้า เป็นต้น

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ประสบปัญหาปัจจัยการผลิตที่มีราคาสูงขึ้น เช่น พันธุ์อ้อย ปุ๋ย ค่าแรง เป็นต้น เกษตรกรจึงต้องหาแหล่งทุนทั้งจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และหัวหน้าโคเวต้า

อนึ่ง เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยส่วนใหญ่ปลูกอ้อยในที่ดอน เพื่อให้ไม่เสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม แต่จะเสี่ยงต่อการตายของอ้อยต่อแรก เนื่องจากในพื้นที่ปลูกอ้อยในปัจจุบันมีสภาพแล้งจากอากาศร้อนจัดส่งผลให้อ้อยตายได้ง่าย และเกษตรกรบางรายเพาะปลูกในนาข้าวเฉพาะหน้าแล้ง แต่การปลูกอ้อยในนาข้าวมีความเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมขัง หากอ้อยตายจำนวนมากเกษตรกรต้องซื้ออ้อยมาปลูกเพิ่มเพื่อทดแทน ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนเพิ่มในพื้นที่อ้อยต่อแรกและอาจต้องเป็นหนี้สิน อีกทั้งโรคระบาดและแมลงศัตรูพืชทำให้เกษตรกรเกิดความเสี่ยงต่อการต้องลงทุนหลายรอบและแบกรับหนี้สินเพิ่มขึ้น

1.5 ความไม่ยุติธรรมในการทำสัญญา

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ของบริษัทแห่งสัญญาของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ที่ทำระบบเกษตรพันธสัญญากับบริษัทเอกชนสัญญาจะอยู่ในรูปแบบประกันราคาโดยเกษตรกรจะต้องจ่ายค่าประกันให้กับบริษัทคู่สัญญาเพื่อประกันไว้ให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ส่งไก่ให้กับบริษัทคู่สัญญาตรงตามปริมาณเป้าหมายที่บริษัทกำหนด โดยบริษัทคู่สัญญาจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิตต่างๆให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เช่นพันธุ์ไก่ อาหาร ยา เป็นต้น โดยปัจจัยการผลิตเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะซื้อปัจจัยการผลิตในรูปแบบเงินเชื่อ อีกทั้งบริษัทเป็นผู้กำหนดราคาปัจจัยการผลิตทั้งหมดซึ่งปัจจัยการผลิตบางอย่างแพงกว่าท้องตลาดและเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ต้องซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้จากบริษัทคู่สัญญาหรือตัวแทนบริษัทเท่านั้น อนึ่งปัจจัยการผลิตของการเลี้ยงไก่ไม่สามารถตรวจสอบคุณภาพได้เนื่องจากเป็นเงื่อนไขสัญญาของบริษัทคู่สัญญาที่จะต้องซื้อปัจจัยการผลิต จากบริษัทคู่สัญญาหรือตัวแทนบริษัทเท่านั้น

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

การทำเกษตรพันธสัญญาของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย สร้างภาระค่าใช้จ่ายมากกว่ารายรับจากการขายอ้อย เนื่องจากผลกระทบของราคาอ้อยที่ลดลง แต่ต้นทุน อุปกรณ์ทางการเกษตร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าแรง ที่เพิ่มขึ้นเกษตรกรจึงแบกรับค่าใช้จ่ายสูง แม้รัฐบาลจะช่วยเยียวยาเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยอยู่บ้างในรูปแบบของการให้เงินเกษตรกรเพิ่มต้นละ 50-53 บาท

1.6 มีการลงทุนสูงและต่อเนื่อง

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากการศึกษาระบบเกษตรพันธสัญญากรณีผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย เกี่ยวกับการลงทุนสูงและต่อเนื่องในการเลี้ยงไก่ พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่มีหนี้สินจากการกู้เงินจากธนาคารเพื่อนำมาลงทุนสร้างโรงเรือนระบบปิด เพื่อให้ได้ตามมาตรฐานของบริษัทคู่สัญญา ทั้งนี้เกษตรกรอาจกู้เงินผ่านบริษัทคู่สัญญาโดยที่บริษัทคู่สัญญาเป็นผู้รับรองกับธนาคาร แต่บริษัทคู่สัญญาจะไม่ร่วมรับผิดชอบใดๆ

ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ไม่พบปัญหาเกี่ยวกับราคาไก่ของเกษตรกรที่ขายให้กับบริษัทคู่สัญญา และปัจจัยการผลิตที่แพงกว่าท้องตลาด เช่น อาหารไก่ ยาวัคซีนไก่ โดยเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่จะซื้อปัจจัยการผลิตกับบริษัทคู่สัญญาซึ่งจะมีราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด แต่เกษตรกรไม่สามารถตรวจสอบได้ว่าปัจจัยการผลิตมีคุณภาพดีหรือไม่ หากแต่บริษัทกล่าวอ้างถึงปัจจัยการผลิตที่ขายให้กับเกษตรกรว่ามีคุณภาพตามมาตรฐานของบริษัท

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

จากการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับต้นทุนในการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยพบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มเกษตรกรที่ปราบปรามปัญหาจะเป็นเกษตรกรลูกไร่ที่อยู่ในโคกต่ำของหัวหน้าโคกต่ำ ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้เข้าถึงแหล่งทุนได้ยาก เนื่องจากพื้นที่เพาะปลูกที่เป็นโฉนดมีจำนวนน้อย โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ ส.ป.ก. ที่ไม่สามารถนำไปแปลงเป็นทุนได้กับธนาคาร ได้เกษตรกรจึงใช้วิธีนำที่ดินไปจำนำไว้กับหัวหน้าโคกต่ำในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6.25 ต่อปี โดยมีเงื่อนไข เกษตรกรต้องส่งอ้อยให้กับหัวหน้าโคกต่ำทั้งหมด ทั้งนี้ในการเพาะปลูกในแต่ละปีเกษตรกรจำเป็นต้องมีเงินทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าแรงงาน ค่าขนส่ง เป็นต้น เมื่อหักค่าใช้จ่าย เกษตรกรแทบจะไม่มีรายได้เพียงพอต่อการชำระหนี้ เหลือเพียงกำไรที่สามารถจุนเจือครอบครัวได้ชั่วคราวในบางราย

ผลการศึกษายังพบด้วยว่า เกษตรกรผู้ปลูกอ้อยรายย่อยที่ถือครองที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ไม่เกิน 15-20 ไร่ ใช้บริการปัจจัยการผลิตจากหัวหน้าโคกต่ำในพื้นที่ เช่น เงินทุนปุ๋ย พันธุ์อ้อย รวมถึงแรงงานสำหรับปลูกและตัดอ้อย โดยมีเงื่อนไขให้ลูกไร่ต้องส่งอ้อยให้หัวหน้าโคกต่ำครบตามจำนวนที่หัวหน้าโคกต่ำกำหนด ซึ่งที่เกษตรกรอาจจำเป็นต้องเช่าปัจจัยการผลิตบางอย่าง เช่น รถคัปปอ้อย สรียกอ้อย เป็นต้น จึงส่งผลให้เกษตรกรลูกไร่เป็นหนี้ซ้ำซ้อน คือเป็นหนี้เงินทุนพร้อมดอกเบี้ย และเป็นหนี้จากการเช่าปัจจัยการผลิต ประกอบกับปัจจุบันราคาอ้อยลดลงทำให้เกษตรกรมีกำไรจากการขายอ้อยลดลง แต่กลับเป็นหนี้เพิ่มขึ้น เพราะตัดลงทุนในการปลูกอ้อยเพิ่มขึ้นทุกปี และราคาปัจจัยการผลิตเพิ่มขึ้นทุกปีตามสภาพเศรษฐกิจ

1.7 เกษตรกรเสียโอกาสในการได้รับราคาที่สูงกว่าในตลาดนอก

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

จากการศึกษาเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย พบว่า บริษัทคู่สัญญา กำหนดเงื่อนไขการซื้อขายไว้ในสัญญา ซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ประกันราคาไก่ที่ 50 บาทต่อกิโลกรัม โดยน้ำหนักไก่เฉลี่ย 0.95 ถึง 1.00 กิโลกรัมต่อดัว โดยชั่งน้ำหนักปลายทางซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ขายไก่ได้เฉลี่ยกิโลกรัมละ 35 บาท เมื่อเทียบกับราคาไก่เนื้อเฉลี่ยทั้งประเทศกิโลกรัมละ 36.89 บาท ในช่วงวันที่ 16-22 สิงหาคม 2562

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยต้องเผชิญกับวิกฤติราคาอ้อยตกต่ำซึ่งได้เกิดขึ้นติดต่อกันมาเป็นปีที่ 3 แล้ว และหากสถานการณ์ราคายังเป็นอยู่เช่นนี้ การกำหนดราคาอ้อยจะไม่เกินตันละ 700 บาท ขณะที่ต้นทุนการปลูกอ้อยอยู่ที่ตันละ 1,131 บาท ประกอบกับปัจจุบันค่าเงินบาทแข็งตัวมากยิ่งขึ้น ราคาอ้อยยิ่งตกต่ำลงไปอีก จนทำให้เกษตรกรชาวไร่อ้อยขาดทุนต่อเนื่องมากกว่า 3 ปีแล้ว

2. มุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาใช้ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

2.1 พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ได้มีการให้ความคุ้มครองคู่สัญญาในสัญญาเกษตรพันธสัญญาในกรณีดังต่อไปนี้

1) การคุ้มครองเกษตรกรก่อนเข้าสู่สัญญาระบบเกษตรพันธสัญญา

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 จะกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรจัดแจ้งการประกอบธุรกิจกับสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก่อนเริ่มประกอบธุรกิจ ซึ่งการจัดแจ้งดังกล่าวเป็นไปตามความสมัครใจของบริษัท อย่างไรก็ตามจากข้อมูลสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในพื้นที่ศึกษามีเพียงรายเดียวที่ไปจดทะเบียนกลุ่มเกษตรกร ระบุว่า อนึ่งเกษตรกรที่ไม่ไปจดทะเบียนให้เหตุผลว่าตนยอมรับในรายละเอียดเงื่อนไขสัญญาของบริษัทคู่สัญญา

2) การที่กฎหมายกำหนดให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรต้องจัดทำเอกสารสำหรับชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบเป็นการล่วงหน้า

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มาตรา 20 กำหนดให้ก่อนดำเนินการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ผู้ประกอบการต้องจัดทำเอกสารสำหรับชี้ชวนและร่างสัญญาให้เกษตรกรผู้เข้าทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาทราบปรากฏว่า เกษตรกรเป็นผู้เข้าหาบริษัทเพื่อต้องการเซ็นสัญญากับบริษัทที่ประกอบธุรกิจทางการ

เกษตร โดยที่บริษัทไม่มีการจดทะเบียนเป็นผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรกับสำนักงานสหกรณ์การเกษตรจังหวัด จึงไม่มีเอกสารชี้ชวนให้กับเกษตรกรตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ได้กำหนดไว้

3) การคุ้มครองการทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา

การทำสัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญาโดยมีบริษัทคู่สัญญาเป็นผู้ร่างสัญญา และกำหนดเงื่อนไขนั้น มักใช้ภาษาที่เข้าใจยาก กล่าวคือภาษาในลักษณะคล้ายข้อกฎหมาย ส่งผลให้เกษตรกรบางรายไม่เข้าใจและอาจถูกเอาเปรียบจากบริษัทคู่สัญญาได้โดยง่าย หรือเกษตรกรอาจสับสนกับเนื้อหาความหมายของรายละเอียดเหล่านั้น และอาจทำให้ทำผิดสัญญาโดยที่เกษตรกรไม่รู้

ในพื้นที่อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เกษตรกรในระบบเกษตรพันธสัญญาส่วนใหญ่ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ และการคุ้มครองคู่สัญญา รวมถึงการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของคู่สัญญา ยังระบุในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เนื่องจากไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาสร้างความรู้ความเข้าใจ ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวไม่มีกรณีข้อพิพาทระหว่างเกษตรกรกับบริษัทคู่สัญญา อีกทั้งเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มีจำนวนจำกัด เกษตรกรมองว่าข้อจำกัดดังกล่าวทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ที่ประสบปัญหาเรื่องนี้สับสนในปัจจุบันไม่สามารถเรียกร้องบริษัทคู่สัญญาได้

2.2 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

1) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่

นอกจากปัญหาเรื่องสัดส่วนของคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ไม่มีตัวแทนของเกษตรกร สิ่งที่เกิดจากกรณีศึกษา คือ เจ้าหน้าที่รัฐมีทัศนคติในเชิงว่าในระดับพื้นที่ไม่ได้มีปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้น ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องเร่งด่วนที่จะต้องลงไปทำความเข้าใจ อย่างไรก็ตาม จากกรณีกลุ่มผู้เลี้ยงไก่ในพื้นที่กรณีศึกษาพบว่า เกษตรกรมีปัญหานี้สับสนตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งในขณะนั้นเกษตรกรต้องสร้างโรงเรือนสำหรับเลี้ยงไก่ตามที่บริษัทกำหนด

2) กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกอ้อย

ในระบบเกษตรพันธสัญญาแบบประกันราคา เกษตรกรมีหน้าที่ส่งมอบผลผลิตให้แก่บริษัท แต่ก่อนที่เกษตรกรจะทำการนับ ชั่ง ตวง วัด หรือคัดเลือกเพื่อบ่งชี้ตัวทรัพย์สินผลผลิตไม่ใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่งกรรมสิทธิ์จึงยังอยู่ที่เกษตรกร ถ้าเกิดภัยพิบัติขึ้นโดยไม่ใช่ความผิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม โรคระบาด เป็นต้น ทำให้ผลผลิตได้รับความเสียหายจนเกษตรกรไม่สามารถส่งมอบผลผลิตให้แก่บริษัทได้ ซึ่งเกษตรกรถูกไ้เป็นผู้ต้องแบกรับภาระทั้งหมด ส่วนการได้รับการเยียวยาจากรัฐบาลก็มีให้เฉพาะเกษตรกรที่เข้าเป็นสมาชิกของสมาคมผู้ปลูกอ้อยของแต่ละจังหวัดเท่านั้น

อภิปรายผลศึกษา

จากการนำแนวคิดการดำรงชีพ ของตามมมมองของแชมเบอร์และคอนเวย์ (Chambers and Conway, 1992: 9) มาร่วมเป็นแนวทางในการศึกษา ทำให้ได้ผลการศึกษาและข้อค้นพบที่สำคัญของงานชิ้นนี้ กล่าวคือความเปราะบางของครัวเรือนในชุมชนที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการกลยุทธ์ของครัวเรือนภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา ที่แชมเบอร์และคอนเวย์ (Chambers and Conway, 1992: 9) ระบุว่าปรับตัวของครัวเรือนไม่ได้จำกัดอยู่ที่การสร้างรายได้เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพผ่านการผสมผสานยุทธวิธีต่างๆ ทั้งในและนอกภาคการเกษตร หรือกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนภายในครอบครัวหรือกับสังคมภายนอก แต่ในงานชิ้นนี้พบว่า ส่วนใหญ่เกษตรกรที่ทำเกษตรพันธสัญญาเป็นเกษตรกรรายย่อยที่ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายปัจจัยการผลิตต่างๆ เมื่อเกษตรกรเหล่านี้ต้องเผชิญความเสี่ยง เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม แมลงศัตรูพืช หรือ โรคในพืช ราคาผลผลิตแต่ละช่วงฤดูกาล อีกทั้งทุนหรือทรัพยากรที่สามารถทำให้กลายเป็นทุนได้จำกัด พวกเขาไม่สามารถปรับยุทธวิธีให้สามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้ กลุ่มผู้ปลูกอ้อยไม่มีรายได้เพิ่มขึ้นและต้องแบกรับหนี้สินที่เพิ่มขึ้นจากผลกระทบของราคาอ้อยที่ลดลง แต่ภาระค่าใช้จ่าย ปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ค่าแรงงาน ปุ๋ย ยา รวมถึงค่าขนส่ง เป็นต้น

ในส่วนของมุมมองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่และผู้ปลูกอ้อยต่อการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาในระบบเกษตรพันธสัญญามาใช้ นั้น ถือเป็นประเด็นใหม่ในงานวิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยไม่พบการมาเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจต่อพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาในระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ให้กับเกษตรกรผู้อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญา และเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รวมทั้งเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยไม่มีความรู้ความเข้าใจต่อพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาในระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 นี้เท่าที่ควร แม้ว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาในระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 มีเจตนารมณ์ที่จะสร้างอำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกันระหว่างคู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา เพื่อให้การทำเกษตรพันธสัญญาในประเทศไทยเป็นไปตามมาตรฐานระดับสากล อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติดังกล่าวยังคงมีช่องว่าง เนื่องจากไม่มีเจตนารมณ์ที่ครอบคลุมถึงการให้ความคุ้มครองเกษตรกรจากการถูกเอารัดเอาเปรียบในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อุดมงามเมืองสกุล (2561) ซึ่งกล่าวว่าพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาในระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไม่ได้บัญญัติแนวทางการร่างสัญญาที่ชัดเจนเป็นมาตรฐาน ซึ่งอาจทำให้เกิดสัญญาการผลิตที่มีลักษณะหลากหลาย และซับซ้อน และการกำหนดให้เกษตรกรเป็นผู้ตรวจสอบสัญญาการผลิตด้วยตนเอง (มาตรา 22) โดยไม่ได้คำนึงถึงความรู้ด้านกฎหมายของเกษตรกรก็อาจทำให้เกษตรกรที่ไม่เฉลียวใจถึงลักษณะข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรมแล้วถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตรได้ อีกทั้งการที่พระราชบัญญัติดังกล่าวบัญญัติให้การกำหนดราคาผลผลิตสามารถอ้างอิงจาก

ราคาตลาด ณ เวลาใดก็ได้ (มาตรา 21 (6)) ก็อาจเป็นการเปิดช่องให้ผู้ประกอบธุรกิจทางการเกษตร ฉวยโอกาสนำราคาตลาดต่ำสุดมาอ้างอิงเป็นราคาของผลผลิตในสัญญาได้ โดยกำหนดเป็นราคาคงที่ ตลอดอายุของสัญญาการผลิต ในขณะที่ราคาของปัจจัยการผลิตไม่คงที่ทำให้ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกร สอดคล้องกับผลการศึกษาการกำหนดราคาไก่

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ยังคงไม่มีการให้อำนาจแก่หน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบในการตรวจสอบสัญญาให้แก่คู่สัญญาในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งแม้ว่ากฎหมายจะกำหนดให้สำนักปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้รวบรวมสำเนาสัญญาการผลิต (มาตรา 20) แต่สำเนาสัญญาการผลิตดังกล่าวจะถูกใช้เพียงเพื่อเป็นหลักฐานในกรณีที่เกิดข้อพิพาทระหว่างคู่สัญญาเท่านั้น (มาตรา 29 วรรคท้าย) ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องเป็นผู้ตรวจสอบสัญญาการผลิตด้วยตนเอง โดยมีเวลาตรวจสอบหลังการลงนามสัญญา 30 วัน เมื่อพ้นช่วงเวลาดังกล่าว กฎหมายให้ถือว่าสัญญามีผลใช้บังคับ (มาตรา 22) แม้ว่าสัญญาอาจมีเงื่อนไขที่ไม่เป็นธรรมแก่เกษตรกรก็ตาม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1.1. ควรบังคับใช้แบบสัญญามาตรฐานในระบบเกษตรพันธสัญญา ซึ่งรัฐบาลต้องเป็นผู้กำหนดเนื้อหาส่วนใหญ่ของสัญญาเพื่อกระจายความเสี่ยงของคู่สัญญาอย่างเท่าเทียม โดยแบบสัญญามาตรฐานที่ดีควรจะต้องมีการระบุคำอธิบายเบื้องต้นไว้อย่าง ชัดเจนและเข้าใจง่ายด้วย

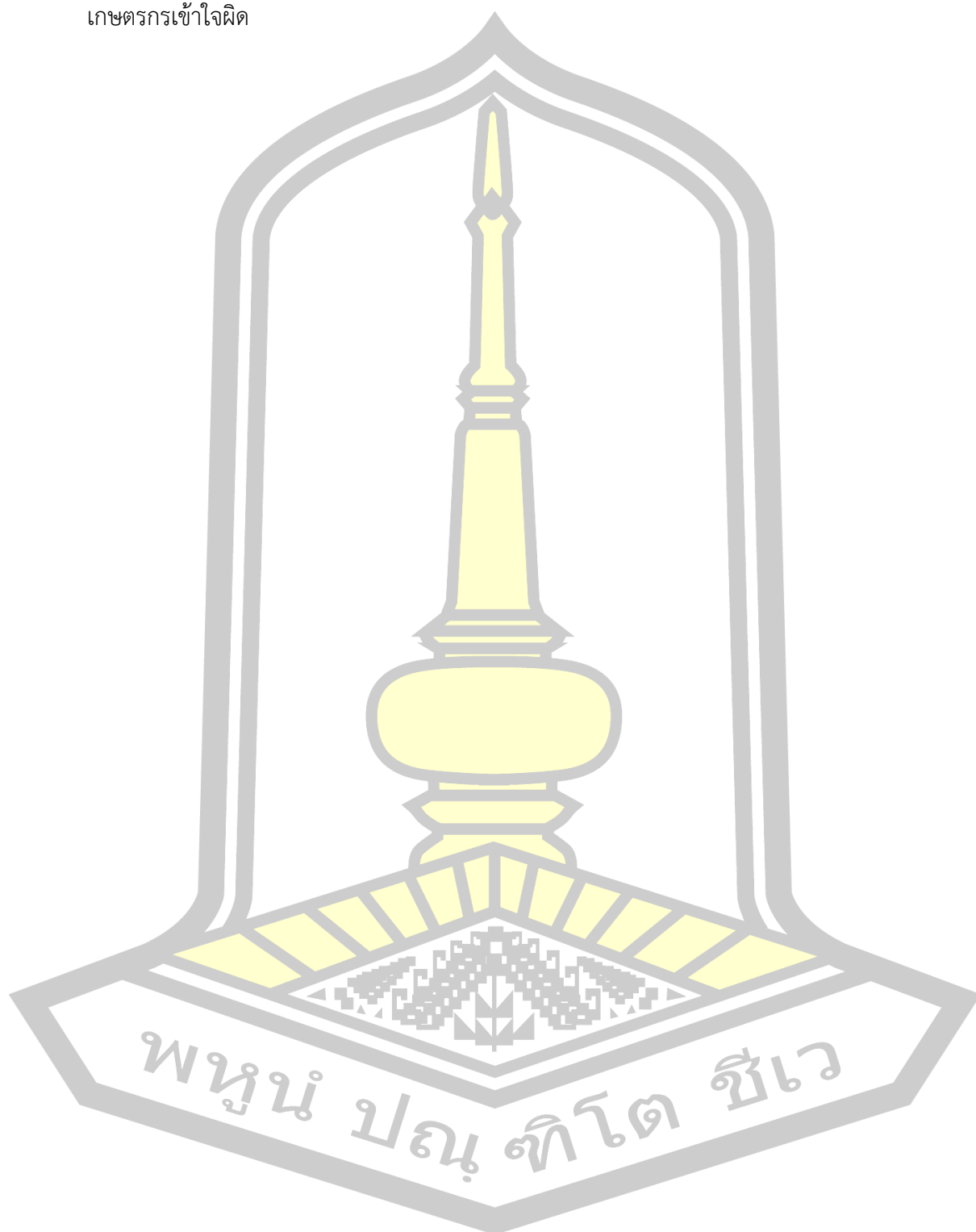
1.2 ควรจัดให้เกษตรกรที่อยู่ในระบบเกษตรพันธสัญญาเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทประจำจังหวัด

1.3 ควรมีการจัดตั้งหน่วยงานรัฐขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบตรวจสอบและรับรองสัญญาการผลิตให้แก่ เกษตรกร โดยกำหนดให้เป็นหน่วยงานภายใต้สังกัดของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนา ระบบเกษตรพันธ สัญญา สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กล่าวคือ จัดตั้งหน่วยงานส่วนภูมิภาคเป็นผู้ตรวจสอบ สัญญาการผลิตที่จัดแจ้งเพื่อการทำเกษตรพันธสัญญา พร้อมทั้งประทับตรา รับรองความถูกต้อง โปร่งใส และ เป็นธรรมในสัญญาให้แก่สัญญาที่มีความถูกต้อง โปร่งใส และเป็นธรรมแก่คู่สัญญา

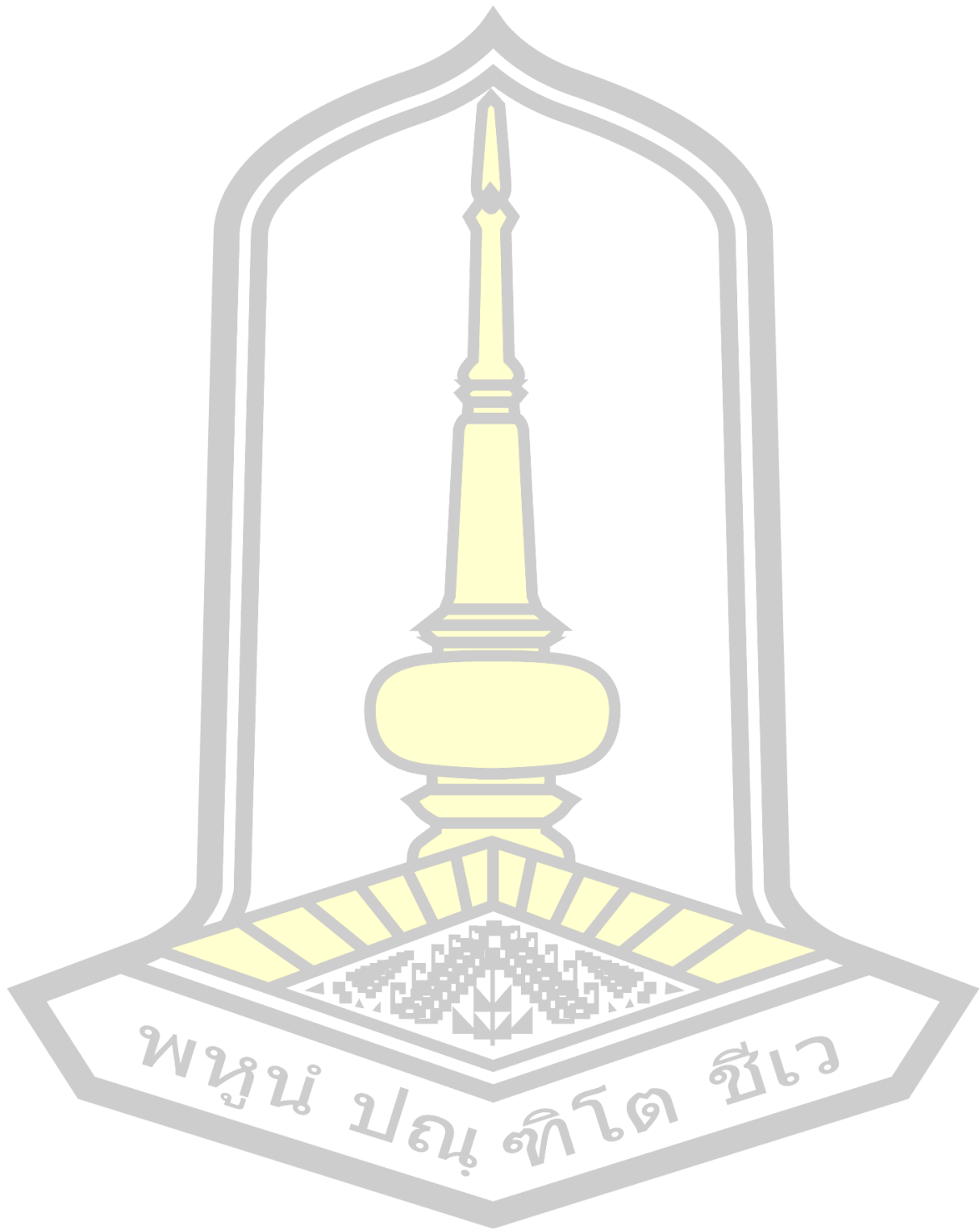
2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป

ผู้สนใจศึกษาเพิ่มเติมอาจศึกษาในประเด็นการปรับตัวของเกษตรกรภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา รวมถึงปัญหาในทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนา

ในระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 เช่น การจงใจใช้ภาษาทางเทคนิคในสัญญา ซึ่งอาจทำให้เกษตรกรเข้าใจผิด

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนกพร รัตนสุธีระกุล. (2557). การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของสังคมชาวนากลุ่มน้ำชีกรณีศึกษา: บ้านหนองผือ ต.หนองบัว อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม. *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)*, 35(3), 447-459.
- กลุ่มติดตามบริษัท. (2552). *ชีพื้กับเกษตรกรไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชีวิถี (ไบโอไทย).
- กัลปพฤกษ์ ผิวทองงาม และคณะ. (2552). *เกษตรกรพันธุ์สัญญา: ผลตอบแทน ความเสี่ยง และความ เป็นธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- jemชาติ ตันบุญ. (2558). *คนเลี้ยงไก่ในระบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จตุผล หวังสุวรรณ และชลธิ วัฒนเวชจิตร. (2550). *แนวทางกฎหมายในการคุ้มครองเกษตรกรในระบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- เจตน์ฉัตร พุ่มพันธ์. (2552). *ทักษะของเกษตรกรผู้ปลูกอ้อยต่อระบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาแรงงานและสวัสดิการ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ซัชรินทร์ ชัยดี. (2558). *กลยุทธ์การต่อรองของเกษตรกรผู้เลี้ยงไก่เนื้อภายใต้ระบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา: กรณีศึกษาชุมชนท้ายตลาดจังหวัดลพบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชัยชาญ ภูมิณวัฒน์. (2557). *โอกาสของครัวเรือนเกษตรกรปลูกอ้อยพันธุ์สัญญา 2 ช่วงสัปดาห์ 2 เขต สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ และคณะ. (2554). *รายงานการวิจัยไต้หวัน โครงการเครือข่ายวิชาการเพื่อความเข้มแข็งของเกษตรกรในระบบเกษตรกรพันธุ์สัญญา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- ดารารพร ธีระวัฒน์. (2542). *แนวคิดสัญญาสถานะใหม่ของสัญญาปัจจุบันและปัญหาข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทัตสันต์ ชัยตรีสัตย์ และจำนงค์ จุลเอียด. (2556). สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจและปัญหาการปลูกอ้อยของเกษตรกรในอำเภออุ้มถ้อง จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*. 5(4), 28-37.

บริษัท จีเอฟพีที จำกัด (มหาชน). (2560). รายงานประจำปี 2560. (ออนไลน์). ได้จาก:

https://www.gfpt.co.th/annual_report/th/2560/AnnualReport2017TH.pdf.

(สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2562).

ปิติ พีร์รวมเมฆ. (2557). รูปแบบและปัจจัยแห่งความสำเร็จของ Contract Farming ในประเทศไทย:

กรณีศึกษา Contract Farming สุกร. *วารสารบริหารธุรกิจ*, 37(141), 48-71.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). *มโนทัศน์การดำรงชีพ*. เชียงใหม่: กองทุนพัฒนาวิชาการ คณะ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พงษ์เทพ วิวรรณเดชะ. (2550). *รายงานนอกระบบภาคการเกษตร: สิทธิและสวัสดิการของเกษตรกร*

พันธสัญญาและรับจ้าง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

(สสส.).

พรสิริ สืบพงษ์สังข์, จีรวรรณ กิจชัยเจริญ, เบญจพรรณ เอกะสิงห์, ณัฐชนา ถาวรนนท์ และสุกัญญา

โคตรปัญญา. (สิงหาคม 2554). *ระบบเกษตรพันธสัญญา: ข้อตกลงความพึงพอใจของ*

เกษตรกรข้อดีข้อเสียจากมุมมองของผู้เกี่ยวข้องในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน. ใน *รายงาน*

การสัมมนาาระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 7: ระบบเกษตรไทยได้ร่วมพระบารมี เพื่อความ

มั่นคงทางอาหารและพลังงาน (หน้า 127-142). ระหว่างวันที่ 8-10 สิงหาคม 2554 ณ

โรงแรมดักสิลา มหาสารคาม.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560. (2560, 26 พฤษภาคม). *ราช*

กิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 56 ก. หน้า 1-15.

พลังเกษตร.com. (2561). *พลังเกษตร*. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www.palangkaset.com>.

(สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2561).

พิมพ์เพ็ญ พรเฉลิมพงศ์ และนิธิยา รัตนาปนนท์. (ม.ป.ป.). *เกษตรพันธสัญญา*. *Food Wiki*.

(ออนไลน์). ได้จาก: <http://www.foodnetworksolution.com/wiki/word/3120>.

(สืบค้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2561).

เพ็ญศิริ พันพา. (2555). *โครงการวิจัยเกษตรพันธสัญญา: กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรในจังหวัดลำปาง*.

ลำปาง: วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มูนิธิระ เจะแด. (2557). *การปรับตัวในการดำรงชีพอย่างยั่งยืนของชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติบู*

โต-สุโขทัยภาคการศึกษา: ชุมชนในตำบลปาลูกกาสามเกาะอำเภอบาเจาะจังหวัดนราธิวาส.

วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ยลดา ปิ่นเพชร. (2555). *มาตรการทางกฎหมายเพื่อนำเกษตรพันธสัญญามาใช้ส่งเสริมการค้าสินค้า*

เกษตรภายใต้ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี.

ศรีภูพาน สุพรรณไชยมาตย์. (2552). *สัญญาที่ไม่เป็นธรรมในคอนแทรกซ์ฟาร์มมิ่ง: ศึกษากรณีการเลี้ยงไก่เนื้อ*. วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ. (ม.ป.ป.). จุดเริ่มต้น “เกษตรพันธสัญญา” ในประเทศไทย. (ออนไลน์). ได้จาก: <http://xn--12cya4apf8a1b2cp8edp7p.blogspot.com>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2561).

สาขาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. (ม.ป.ป.). *ทฤษฎีการผลิต*. (ออนไลน์). ได้จาก: msci.chandra.ac.th/econ/ch5production.doc. (สืบค้นเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2561).

สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย. (2558). *ปลูกอ้อย คสช เร่งขยายโรงงานขนาดเล็กผลิตน้ำตาลอันดับ 2 โลก.พลังเกษตร*. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www.palangkaset.com/>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2562).

สำนักงานคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาลทราย. (ม.ป.ป.). ผลกระทบของอ้อยไฟไหม้ต่ออุตสาหกรรมอ้อยและน้ำตาลไทยผลกระทบต่อสถานะแวดล้อมและผู้ที่เกี่ยวข้อง. (ออนไลน์). ได้จาก: https://www.kubotasolutions.com/knowledge/sugar_cane/detail/376. (สืบค้นเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2562).

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2541). ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ. *วิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540*. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www.stou.ac.th/stouonline/LOM/data/sec/Lom6/03-02.html>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2562).

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา. (2560). พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาพ.ศ. 2560. (ออนไลน์). ได้จาก: https://www2.opsmoac.go.th/ewt_dl_link.php?nid=15089. (สืบค้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2561).

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา. (ม.ป.ป.). สิทธิหน้าที่และการคุ้มครอง. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www2.opsmoac.go.th>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2561).

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา. (ม.ป.ป.). การใกล้เคียงข้อพิพาทของคู่สัญญา. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www2.opsmoac.go.th/>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2561).

- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2562). สถานการณ์การผลิตและการตลาดรายสัปดาห์ 16-22 สิงหาคม 2562. *สถานการณ์การผลิตและการตลาดรายสัปดาห์: ประมง*. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www.ryt9.com/s/oae/3037752>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2562).
- สุภากร ยอดประทุม. (2559). มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมทำสัญญาภายใต้ระบบเกษตรพันธสัญญา. *วารสารรามคำแหง ฉบับนิติศาสตร์*, 5(1), 101-120.
- สุเมธ ปานจำลอง. (2553). เกษตรพันธสัญญากับการเลี้ยงปลาในกระชัง: รูปธรรมสัญญาทาสกับความเสี่ยงที่เกษตรกรต้องแบกรับ. ใน *โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานภาคเกษตร เกษตรพันธสัญญา 4 พื้นที่ภาคอีสาน*. (ออนไลน์). ได้จาก: <http://sathai.org/>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2562).
- อภิญา วนเศรษฐ, พอพันธ์ อูยานนท์ และรัชณี โตอาจ. (2558). *รายงานวิจัย เรื่อง เกษตรพันธสัญญากับความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร: กรณีการเลี้ยงไก่และหมูในเขตภาคกลาง*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อภิญา วนเศรษฐ. (2551). ฟาร์มชีวิต ‘คนเลี้ยงไก่’ ในเกษตรพันธสัญญาแฉเจอชุดทุกเม็ดแทบไม่เหลืออะไรหวังแค่ ‘จีไก่’ เป็นอาหารปลา-แหล่งรายได้ของจริง. *มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค*. (ออนไลน์). ได้จาก: <https://www.consumerthai.org/main/index.php>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2562).
- อภิญา วนเศรษฐ. (2557). อีกหนึ่งมุมมองต่อ...เกษตรพันธสัญญา. *กรุงเทพธุรกิจ*. (ออนไลน์). ได้จาก: <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/568611>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2562).
- อภิญา วนเศรษฐ. (2558). เกษตรพันธสัญญากับความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร: กรณีการเลี้ยงไก่และหมูในเขตภาคกลาง. *วารสารเศรษฐศาสตร์และกลยุทธ์การจัดการ*, 2(2), 94-105.
- อมรชัย บ้านเมือง. (2559). *ความท้าทายในการนำพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญา พ.ศ. 2560 ไปปฏิบัติ*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อัศรียา สอนบุญลา. (2545). *การวิเคราะห์ต้นทุนเปรียบเทียบการเลี้ยงไก่เนื้อครบวงจรและการเลี้ยงไก่เนื้อ ฟาร์มเกษตรกรที่มีสัญญาผูกพันกับบริษัท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- อาแว มะแส. (2558). การส่งเสริมการค้ารังสีอย่างยั่งยืนในชนบทด้วยการพัฒนาบนฐานชุมชน. *วารสารพัฒนาลังคม*, 17(1), 89-110.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายสุรศักดิ์ วงษ์ไธสง
วันเกิด	วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2535
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 18 ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	พนักงานบริษัท
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บริษัท วิริยะประกันภัย จำกัด (มหาชน) สาขาขอนแก่น ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40260
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2553 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสารคามพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2557 ปริญญารัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) สาขาวิชาการเมืองการ ปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พ.ศ. 2563 ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม.) สาขาวิชาการเมืองการ ปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูนุ่ ปณุ่ ทิโต ชีเว